

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ (ДОШКІЛЬНОЇ ТА
КОРЕКЦІЙНОЇ)
імені професора Т.І. Поніманської**

Ольга Степанова

**КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ
ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ**
навчально-методичний посібник

Рівне – 2016

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ (ДОШКІЛЬНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ)
імені професора Т.І. Поніманської

Ольга СТЕПАНОВА

**КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ
ТА ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ**
навчально-методичний посібник

Рівне – 2016

УДК 811.161.2'271(075.8)

ББК 81.411.1-7-923

С79

Затверджено Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № від р.)

Рецензенти :

Лісова Світлана Валеріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти РДГУ;

Мединська Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та методик викладання Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С.А. Дем'янчука.

Степанова О.І.

Культура мовлення та виразне читання : навчально-методичний посібник / О. І. Степанова. – Рівне – 2014. – 162 с.

У посібнику розглянуто проблеми культури мовлення майбутнього вихователя у контексті підвищення якості дошкільної освіти, висвітлено основи теорії виразного читання як передумова словесної дії. Викладено відомості про орфоепічні, лексичні, граматичні норми сучасної української мови, володіння якими є основою мовної культури людини, подані поради щодо вибору слова, вимовних, морфологічних варіантів, синтаксичних конструкцій для найкращого висловлення думки в різних стилях і жанрах літературної мови.

Структура посібника відповідає змісту і завданням навчальної дисципліни «Культура мови та виразне читання». Матеріал розташовано за модулями. Зміст практичних завдань допоможе виробити практичні навички володіння українською мовою у різних сферах комунікативної діяльності.

Навчально-методичний посібник призначено для викладачів і студентів педагогічних навчальних закладів, у першу чергу тим, хто навчається зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

ПЕРЕДМОВА

В умовах модернізації системи освіти значно збільшується роль педагога як активного суб'єкта освітнього процесу. Інваріантною складовою загальної та професійної культури педагога є культура мовлення. Тому дуже важливо, що в стандарти освіти для майбутніх вихователів дошкільних закладів уведено навчальну дисципліну «Культура мовлення та виразне читання». У професійно-педагогічній діяльності мовленнєва культура перетворюється на основний, професійно значущий фактор, стає інструментом впливу, а всі її функції та завдання ускладнюються, оскільки із загальнолюдських аспектів переростають у професійно-творчі.

Сучасний вихователь має стати справжнім майстром своєї справи з високим рівнем знань і умінь у сфері педагогічної діяльності. Необхідною умовою досягнення такого рівня професійної підготовки, педагогічної техніки, майстерності педагога є оволодіння основами теорії та практики мистецтва слова, культури мовлення та виразного читання. Ґрунтовні знання рідної мови, здібність до точного і логічного викладу думок як письмово, так і в усній формі необхідні спеціалісту в будь-якій галузі.

Предметом «Культури мовлення та виразного читання» як навчальної дисципліни є норми літературної мови, види спілкування, його принципи і правила, етичні норми спілкування, функціональні стилі мовлення, а також труднощі застосування мовних норм і проблеми сучасного стану мовної культури суспільства.

Дисципліна «Культура мовлення та виразне читання» вже на першому курсі ставить перед студентами цілі та завдання, які допоможуть майбутньому спеціалісту оволодіти нормами української літературної мови шляхом узагальнення і поглиблення набутих теоретичних знань та аналізу конкретного мовного матеріалу; вироблення навичок мислення і точної передачі думок; удосконалення мовленнєвої майстерності.

Майбутні вихователі знайомляться з основними проблемами культури мовлення як наукової дисципліни; внутрішніми і зовнішніми системними зв'язками структури мови; з комунікативними якостями, нормами і варіантами мови і мовлення; з основними правилами ефективної роботи з аудиторією різного віку.

Зрозуміле, що професійне володіння мовленням як усним, так і писемним важливе для педагогів усіх ступенів освіти, проте для майбутнього вихователя ДНЗ таке уміння набуває особливого значення через те, що на етапі дошкільного дитинства мовленнєва самостійність дітей знаходиться на стадії становлення. Мовленнєва культура є не тільки показником духовного багатства педагога, культури його мислення і поведінки, але водночас могутнім засобом формування особистості дитини. Розвиток мовленнєвої культури майбутніх вихователів у наш час виступає як соціальна вимога. Суспільству необхідний педагог, який має високий професійний рівень, досконало володіє мовленнєвої

культурою для того, щоб здійснювати повноцінне спілкування з вихованцями, колегами та батьками.

У цих умовах особливу актуальність набуває проблема розвитку професійної культури майбутніх педагогів дошкільної освіти і як її компонента – мовленнєвої культури.

Пропонований навчально-методичний посібник побудований за модулями, застосування яких дає можливість структурувати навчальний розділ в систему наукової інформації.

Структура кожного із змістових модулів підпорядкована меті – допомогти студентам засвоїти основні поняття курсу, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з текстами різних стилів і жанрів; розвивати науково-дослідницькі здібності; формувати вміння моделювати власні зв'язні висловлювання усної й писемної форм; виробляти навички контролю й самоконтролю.

Дисципліну «Культура мовлення та виразне читання» студенти опановують на I курсі в першому семестрі, її обсяг становить 120 годин або 4 кредити (20 годин – лекційних; 22 години – практичних і 6 годин – лабораторних; 72 години передбачено на самостійну роботу).

Запропоновані завдання і вправи формують поняття про культуру мовлення і виразне читання. Добір текстів для мовностилістичного і літературного аналізів здійснювався з метою реалізації лінгвістичної, комунікативно-діяльної й культурологічної змістових ліній.

У посібнику представлені завдання для самостійної та індивідуальної роботи з предмету (тести, тренувальні вправи); тексти комплексних контрольних робіт; питання гарантованого рівня; список рекомендованої літератури; короткий термінологічний словник.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів — 4	Галузь знань 01 «Освіта» (шифр і назва)	Нормативна	
Змістових модулів — 3	Напрямок підготовки 012 «Дошкільна освіта» (шифр і назва)	1 -й	1 -й
Індивідуальне науково-дослідницьке завдання: формування навичок використання одиниці усіх мовних рівнів у текстах різних жанрів		Семестр	
Загальна кількість годин — 120		1 -й	1 -й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних — 4 самостійної роботи студента — 6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	20 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		22 год.	6 год.
		Лабораторні	
		6 год.	- год.
		Самостійна робота	
		72 год.	108 год.
		Індивідуальні завдання: 16 год.	
Вид контролю: залік			

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТА: ознайомити майбутніх вихователів, учителів з основними проблемами культури мови як наукової дисципліни; внутрішніми і зовнішніми системними зв'язками структури мови; з комунікативними якостями, нормами і

варіантами мови і мовлення; з основними правилами ефективної роботи з аудиторією різного віку і дотримуватись їх.

ЗАВДАННЯ:

1. Оволодіти мовними нормами шляхом узагальнення і поглиблення набутих теоретичних знань та аналізу конкретного мовного матеріалу.
2. Виробити навички правильного мислення і точної передачі думок.
3. Удосконалити мовну майстерність.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні правила ефективної роботи з аудиторією і дотримуватися їх;
- матеріал і особливості функціонування мовних одиниць усіх мовних рівнів;
- правила текстотворення;
- норми української літературної мови;

вміти:

- читати виразно тексти різних родів і жанрів;
- уміти проаналізувати рівень виконавської майстерності;
- здійснювати самоконтроль та самоаналіз власної мовної діяльності;

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1.

Мова і мовлення в житті людини

Загальне поняття про мову, мовлення і мовну культуру. Основні значення терміна «культура мовлення». Предмет і завдання курсу «Культури мовлення і виразного читання», його проблематика, зв'язок з іншими науками.

Культура мовлення та виразне читання – педагогічна дисципліна, предметом якої є норми літературної мови, види спілкування, його принципи і правила, етичні норми спілкування, функціональні стилі мовлення, основи мистецтва слова, труднощі застосування мовних норм і проблеми сучасного стану мовної культури суспільства.

Об'єкт культури мовлення та виразного читання – процес організації виразного читання дошкільників.

Завданнями курсу передбачають закріплення і вдосконалення навичок володіння нормами української літературної мови; формування комунікативної компетенції спеціаліста.

Навчання професійного спілкування в галузі обраної спеціальності. Розвиток мовної майстерності для підготовки до професійних ситуацій

спілкування (ведення батьківських зборів, проведення спортивних свят, ранків тощо). Підготовка студентів до організації роботи з художніми творами та їх виразного читання.

Аспекти культури мовлення: нормативний, комунікативний, етичний. Виокремлення культури мовлення в окрему дисципліну.

Міжпредметні зв'язки з іншими фаховими методиками і дитячою літературою та іншими науками: функціональною стилістикою, теорією мовних актів, лінгвістичною прагматикою, лінгвістикою тексту, соціолінгвістикою тощо.

Культура мовлення – складовий елемент загальної культури людини, її духовного багатства, важливий засіб ідеологічного впливу, одна з умов розширення суспільно-політичного світогляду, вдосконалення професійної майстерності.

Курс культури мовлення та виразного читання є пропедевтичним курсом із оволодіння студентами вмінням спілкуватися зі слухачами за допомогою слова, реалізувати себе перед слухацькою аудиторією в якості промовця, декламувати різножанрові тексти. Роль курсу у фаховій підготовці вихователя як суб'єкта педагогічної діяльності в контексті сучасних тенденцій розвитку освіти. Основні навчальні посібники курсу.

Співвідношення мови і мовлення. Мовленнєвий контекст. Поняття мовленнєвої ситуації. Основні мовні функції. Реалізація значення слова у мовленні, фактори, що забезпечують таку реалізацію. Поліфункціональність мови і мовлення. Індивідуальні відмінності мовленнєвого досвіду. Мова як ідеальна система і засіб спілкування. Мовлення як матеріальне явище, результат і процес спілкування та практичне значення знань про специфіку мови і мовлення.

Слова «мова» і «мовлення» багатозначні, іноді вони співвідносяться як синоніми. За уявленнями сучасної лінгвістики, мова зв'язана з мовленням, але не ототожнюється з ним.

Мовлення – це форма існування мови, її втілення, реалізація. Під мовленням розуміють використання людиною мовних багатств у життєвих ситуаціях, результат процесу формулювання і передачі думки засобами мови. Мовлення окремого носія мови має особливості вимови, лексики, структури речень. Таким чином, мовлення конкретне й індивідуальне.

Мова як явище лінгвістичне, психологічне й естетичне. Поняття української літературної мови як унормованої і опрацьованої форми загальнонародної мови. Поєднання інтернаціонального й національного в мові. Дихотомічна природа літературної мови: кодифікована мова – розмовна мова, їх диференційні ознаки. Усна і писемна форми існування української літературної мови. Основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність. Позалітературні елементи і культура мови.

Види мовлення: писемне, усне, монологічне, діалогічне.

Виділяють наступні види мови: зовнішня, внутрішня.

Крім мови, природної знакової системи, існують штучні, наприклад, сигнали світлофора, нотний лист, символічні записи, використовувані в математиці (цифри і символи) та інших науках. На відміну від цих штучних систем, мова здатна передавати повідомлення кожного, нічим не обмеженого змісту, тобто вона універсальний. Жестикуляція і міміка – системи невербального спілкування – додають звуковій мові лише додаткові емоційні і значеннєві відтінки.

Мова і мислення. Мовні знаки і мовленнєві засоби. Правильність, чистота і багатство мови. Співвідношення мови і мислення. Виразальна і гносеологічна функції мови. Точність і логічність мови. Емоційний і естетичний потенціал мови, її виразність і доцільність. Співвідношення мови і об'єктивної дійсності. Залежність мовних засобів від умов комунікації і адресата.

Функціональні стилі української мови. Поняття стилю. Функціональний стиль. Багатство стилів сучасної української мови в усній і писемній формах. Характеристика стилів.

Науковий стиль. Різновид мови, що обслуговує науково-технічну, виробничу й навчальну діяльність мовців, поширений у сфері науки, техніки, освіти.

Офіційно-діловий стиль. Різновид літературної мови, що обслуговує офіційно-ділову, виробничу діяльність мовців та виявляється в офіційній сфері суспільних, соціально-політичних, економічних, виробничих відносин.

Публіцистичний стиль. Різновид мови, що обслуговує політико-ідеологічну діяльність мовців і поширений у сфері масової комунікації.

Конфесійний стиль. Різновид літературної мови, що обслуговує сферу віросповідання, духовних традицій.

Художній стиль. Різновид мови, що виражає мистецьку суть суспільної свідомості, обслуговує художньо-творчу діяльність і суспільно-культурні запити мовців.

Розмовно-побутовий стиль. Різновид літературної мови, що обслуговує побут мовців і функціонує в неофіційній сфері суспільних стосунків. Усна й писемна форми розмовно-побутового стилю. Діалогічне й монологічне мовлення.

Змістовий модуль 2.

Норми сучасної української літературної мови

Нормативність мовних одиниць. Мовна норма – центральне поняття культури мови. Основні категорії мовної норми, її суспільний характер. Ознаки норм літературної мови. Норма і варіантність. Діахронічні, регіональні, стилістичні протиставлення в структурно-системній організації літературної мови. Співвідношення понять «норма» і «правило». Норма мови – мовна система – літературна норма. Наукова мовна нормалізація і пуризм та

антинормалізаторство. Відображення норм сучасної української літературної мови в сфері кодифікації – в нормативних словниках і довідниках. Типологія мовних норм. Норми слововживання. Норми наголосу і вимови. Норми в морфології і синтаксисі. Стилiстичні норми. Шляхи оволодіння нормами літературної мови.

Лексичне багатство мови. **Слово** – найважливіша структурно-семантична одиниця мови, що являє собою єдність звукового знака і значення. Усі слова, що вживаються в мові становлять її лексику (від грец. *lexis* – слово) або словниковий склад. Моносемія (однозначність), полісемія (багатозначність). Пряме й переносне значення слова. Механізми утворення переносного значення. **Метафора, метонімія.** **Омоніми** – це слова, які однаково звучать, але мають різне значення. Омоніми принципово відрізняються від багатозначних слів. У контексті омоніми виконують стилістичні функції, зокрема використовуються як засіб творення дотепів, каламбурів, образності висловів.

Синоніми – слова, які мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням. Синоніми є лексичні, тобто такі, що належать до однієї частини мови і мають відмінності у значенні. Лексичні синоніми діляться на: стилістичні, семантико-стилістичні, семантичні, абсолютні. Слова, що мають однакове або абсолютне значення, утворюють **синонімічний ряд**. Крім лексичних синонімів, виділяються контекстуальні, тобто такі, що лише в певному контексті мають близьке значення.

Антоніми – це слова переважно однієї частини мови, які мають протилежне значення.

Типові помилки у слововживанні: пароніми, тавтологія, плеоназм, мовна недостатність. Чистота мовлення. Просторічна лексика і канцеляризми. Запозичена лексика. Фразеологічне багатство мови. Доречність мовлення. Мовні штампи і канцеляризми.

Лексика сучасної української літературної мови за сферою її використання. Лексична система української мови весь час розвивається.

Основне ядро її характеризується стійкістю. Такі слова, використання яких нічим не обмежене, називаються **загальноновживаними**. До її складу належать слова, що використовуються всіма носіями літературної мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов. Крім основного лексичного складу української мови, є слова, користування яких обмежено або територією, або тою чи іншою групою суспільства.

Діалектизми – це засіб усного спілкування людей певної території.

Термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності.

Професіоналізми – це слова та словосполучення, вживані групами осіб на позначення предметів і понять, які безпосередньо пов'язані з їх професійною діяльністю або родом занять.

Жаргонізми – слова, що утворюються від літературних слів шляхом переосмислення і переходу від літературних слів до зниженої лексики.

Арготизми – слова, які зазнали навмисних змін з метою зробити мовлення «таємним».

Вислови мовленнєвого етикету – це національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і висловів, що рекомендуються для висловлення подяки, прощання тощо в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співбесідником, зокрема, під час привітання, знайомства, звертання тощо.

Милозвучність мовлення. Правильність мовлення. Логічність мовлення.

Змістовий модуль 3.

Виразність мовлення й структурно-інтонаційна організація тексту

Виразність як ознака культури мовлення. Техніка і логіка мовлення. Методи виразного читання. Формування виразності мовлення. Оволодіння виражальними засобами звукового і художнього мовлення. Виразне читання як навчальний предмет. Основні завдання. Умови виразності мовлення. Техніка виразного читання і мовлення. Основні методи виразного читання (розповідний (описовий), ораторський, моторний (руховий), пісенний (наспівний), монотонний, речитатив. Мовленнєвий апарат. Налаштування мовленнєвого апарату. Дихання. Голос, показники голосових даних: сила, висота, діапазон, політ, тембр, милозвучністю. Артикуляція і дикція.

Засоби логіко-емоційної виразності мовлення. Ідейно-естетичний аналіз художнього твору. Логічний аналіз. Мовленнєвий акт. Поділ мовленнєвого потоку на мовленнєві такти. Паузи. Види пауз (логічні, психологічні, інверсні). Особливості логічних пауз. Правила постановки пауз. Паузи і розділові знаки. Ритмічні паузи. Графічне зображення довжини паузи при розробці партитури читання. Логічний наголос. Засоби формування виразності. Поняття логічної виразності. Комунікативні особливості роботи з аудиторією. Визначення комунікативних здібностей кожного студента за допомогою тестових запитань. Актуалізація допоміжних психологічних термінів: комунікація, екстраверт, інтроверт, комунікативний дискомфорт, реципієнт, вербальні та невербальні засоби спілкування тощо.

Особливості читання творів різних жанрів. Літературознавчий і виконавський аналіз. Партитура художнього тексту. Міміка і жест як компонент виразності. Творче ставлення як один із завершальних етапів роботи над художнім текстом. Підтекст. Жанрові особливості читання епічних творів. Літературні казки. Логічний і емоційно-образний аналіз. Читання байок. Читання оповідань, повістей, романів. Особливості читання ліричних творів з урахуванням жанрової і тематичної специфіки. Читання драматичних творів. Підготовка твору для читання і аналізу.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Тема	Кількість годин				
	Лекції	практичні	лабора торні	самостійна робота	індивідуаль на робота
Мова і мовлення в житті людини	6	8	2	24	6
Норми сучасної української літературної мови	8	10	2	24	6
Виразність мовлення й структурно-інтонаційна організація тексту	6	4	2	24	4

№ з/п	Тема	Лекції	практичні	лаборант.	сам. роб.	інд.роб.
Модуль 1. Мова і мовлення в житті людини						
1.	Загальне поняття про мову, мовлення і мовну культуру. Співвідношення мови і мовлення.	2	1		8	1
2.	Мова як явище лінгвістичне, психологічне й естетичне. Мова і мислення. Основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність.	2	1		8	1
3.	Функціональні стилі української мови. Стилї та жанри мовлення. Науковий стиль, офіційно-діловий стиль, публіцистичний стиль, конфесійний стиль, художній стиль, розмовно-побутовий	2	6		8	2

	стиль.					
	Модульна контрольна робота.			2		
Модуль 2. Норми сучасної української літературної мови						
4.	Нормативність мовних одиниць. Типологія мовних норм. Норми слововживання. Норми наголосу і вимови. Норми в морфології і синтаксисі. Стилістичні норми. Шляхи оволодіння нормами літературної мови.	2	2	2	6	1
5.	Лексичне багатство мови. Моносемія, полісемія. Пряме й переносне значення слова. Типи переносних значень (метафора, метонімія). Омоніми, синоніми, антоніми.	2	2		6	1
6.	Типові помилки у слововживанні: пароніми, тавтологія, плеоназм, мовна недостатність. Чистота мовлення. Просторічна лексика і канцеляризми. Запозичена лексика. Просторічна лексика і канцеляризми. Запозичена лексика. Фразеологічне багатство мови. Мовні штампи і канцеляризми.	2	2		6	1
7.	Лексика сучасної української літературної мови за сферою її використання. Діалектизми. Терміни. Професіоналізми. Жаргонізми. Вислови	2	2		6	1

	мовленнєвого етикету. Милозвучність мовлення.					
	Модульна контрольна робота.		2			
Модуль 3. Виразність мовлення й структурно-інтонаційна організація тексту						
8.	Виразність як ознака культури мовлення. Техніка і логіка мовлення. Методи виразного читання.	2	2		8	1
9.	Засоби логіко-емоційної виразності мовлення. Комунікативні особливості роботи з аудиторією.	2	2		8	1
10.	Особливості читання творів різних жанрів.	2		2	8	1

ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ

Тематика лекційного курсу

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Загальне поняття про мову, мовлення і мовну культуру. Співвідношення мови і мовлення <ol style="list-style-type: none"> 1. Предмет і завдання курсу «Культури мовлення і виразного читання», його проблематика, зв'язок з іншими науками. 2. Зміст понять «національна мова», «українська літературна мова», «сучасна українська мова», «кодифікація мови». 3. Роль курсу у фаховій підготовці вихователя як суб'єкта педагогічної діяльності в контексті сучасних тенденцій розвитку освіти. 4. Мова і мовлення. Культура мови і культура мовлення. Функції мови і мовлення. 5. Навчальні посібники з курсу. 	2
2.	Мова як явище лінгвістичне, психологічне й естетичне. Мова і мислення	2

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття української літературної мови як унормованої і опрацьованої форми загальнонародної мови. 2. Вербальні й невербальні засоби спілкування. 3. Усна і писемна форми існування української мови. 4. Мовні знаки і мовленнєві засоби. 5. Основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність. 	
3.	<p>Функціональні стилі української мови</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Стель. Трагування стилю в різних науках. Критерії визначення стилю. Основні ознаки стилю. 2. Стельові різновиди літературної мови. 3. Основні характеристики наукового стилю. 4. Основні ознаки офіційно-ділового стилю. 5. Сфера використання і мовні особливості публіцистичного стилю. 6. Призначення та головні ознаки конфесійного стилю 7. Загальна характеристика художнього стилю: сфера використання, основні ознаки. 8. Характеристика диференційних ознак розмовно-побутового стилю. 	2
4.	<p>Літературна норма – категоріальне поняття культури мови</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Норма. Ознаки літературної норми. Варіативність літературної норми. 2. Нормативність мовних одиниць. Типологія мовних норм. 3. Орфоепічні норми. 4. Лексичні норми. 5. Словотвірні норми. 6. Морфологічні норми 7. Синтаксичні норми. 8. Стилїстичні норми. 	2
5.	<p>Лексичне багатство мови</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Слово та його значення. Моносемія. Полїсемія. Пряме й переносне значення. Типи переносних значень (метафора, метонїмія). 2. Омонїми та їх типи. 3. Синонїми. Типи синонїмів. Поняття синонїмічного ряду. 	2

	4.Антоніми та їх типи.	
6.	<p>Типові помилки слововживання</p> <p>1.Пароніми, типи. Особливості їх уживання в мовленні. 2.Мовна надмірність і мовна недостатність. 3.Тавтологія. 4.Плеоназм. 5.Просторіччя. 6.Словесні штампи і канцеляризми. 7.Особливості й причини уживання запозичених слів.</p>	2
7.	<p>Лексика сучасної української мови за сферою її використання</p> <p>1.Діалектизми. Етнографізми. Їх роль у художньому стилі. 2.Спеціальна лексика. Терміни. Професіоналізми. 3.Жаргонізми. Арго.</p>	2
8.	<p>Виразність як ознака культури мовлення. Техніка і логіка мовлення. Методи виразного читання.</p> <p>1.Основні завдання дисципліни виразне читання. 2.Технічні показники виразного мовлення і виразного читання (дихання, голос, дикція, наголос, інтонація, паузи, темп). 3.Методи виразного читання і виразного мовлення.</p>	2
9.	<p>Засоби логіко-емоційної виразності мовлення. Комунікативні особливості роботи з аудиторією.</p> <p>1.Ідейно-естетичний аналіз художнього твору. 2.Логічний аналіз. Мовленнєвий акт. Поділ мовленнєвого потоку на мовленнєві такти. Паузи. Види пауз (логічні, психологічні, інверсні). Особливості логічних пауз. Правила постановки пауз. Паузи і розділові знаки. Ритмічні паузи. Графічне зображення довжини паузи при розробці партитури читання. Логічний наголос. 3.Засоби формування виразності. Поняття логічної виразності. 4.Поняття «володіння мовою». Комунікативні компетенції.</p>	2
10.	<p>Особливості читання творів різних жанрів</p> <p>1.Підготовка твору для читання і аналізу його з дітьми. 2.Особливості читання прозових творів. 3.Особливості читання поетичних творів.</p>	2

ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ

Мета – виробити у студентів практичні навички з культури української мови, основ теорії та практики мистецтва слова, виразного читання.

Завдання:

- з’ясувати й засвоїти вихідні поняття і критерії культури мови і виразного читання;
- окреслити основні параметри й риси функціональних стилів української мови;
- оволодіти нормами сучасної української літературної мови;
- охарактеризувати слово як основну мовну одиницю, його диференційні ознаки;
- визначити сутність моносемії та полісемії, типів переносних значень;
- збагатити мовлення групами слів за значенням;
- попереджувати мовленнєві помилки, викликані тавтологією і плеоназмом, а також уживанням паронімів, діалектизмів, жаргонізмів, іншомовізмів, просторічної лексики;
- розвивати навички продуктивної діяльності шляхом роботи з текстом;
- сформувати навички виразного читання різножанрових текстів.

Змістовий модуль 1

Мова і мовлення в житті людини

Студенти повинні *знати*:

- поняття культури мови і мовлення;
- комунікативні ознаки культури мовлення;
- критерії розмежування функціональних стилів.

Студенти повинні *вміти*:

- визначати основні поняття теми;
- добирати приклади для ілюстрації;
- дотримуватися правильності, змістовності, логічності, багатства, точності, виразності, доречності й доцільності у висловленні думки;
- послуговуватися різними типами словників;
- знаходити потрібну інформацію у словниках;
- аналізувати слова за стилістичною приналежністю, емоційним забарвленням.

Практичне заняття № 1

Тема: Культура мови та виразне читання як навчальна дисципліна

Контрольні питання:

1. Предмет і завдання культури мовлення і виразного читання
2. Уявлення про співвідношення мови і мовлення.
3. Функції мови і мовлення.
4. Комунікативні ознаки культури мови: правильність, точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доречність
5. Проблема співвідношення мови і мислення. Внутрішнє мовлення і мислення.
6. Роль мови в процесі пізнання.

Література:

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. редакцією О. Сербенської: Посібник. – Львів, 1994. – С. 15 – 19.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – С. 191 – 330.
3. Загнітко А. П., Данилюк І. Г., Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007 / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – С. 4 – 8.
4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. – 8-ме вид., випр. / М. Г. Зубков. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. – С.12 – 17.
5. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці: Книги –ХХІ, 2006. – С. 38 – 75.
6. Мацько Л. І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. – К. : В.Ц. «Академія», 2007. – С. 5 – 24.
7. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування. – К.: Каравела, 2008. – С. 52 – 61.

Завдання:

1. Прочитати уривок із книги «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити». Розкрити усно поняття «культура мовлення»:

У широкому значенні вислів «культура мовлення» пов'язують з любов'ю, прив'язаністю до рідної мови, почуттям поваги до державної мови та її багатовікової традиції, з турботою про її повноцінне функціонування, а також з діяльністю суспільства та індивідуума, спрямованою на якнайкраще пізнання, збагачення, вдосконалення та розвиток мови. Це також почуття відповідальності за свої мовленнєві дії. У вузькому розумінні зміст поняття мовної культури охоплює: 1) ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, вміння свідомо використовувати нормативні форми й вислови,

критично ставитися до порушення норм, здатність висловлювати думку ясно, стисло, зрозуміло; 2) діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їх пропаганду і закріплення мовних норм; 3) лексико-фразеологічну, граматичну, орфоенічну та орфографічну нормативність, тобто уживання слів, їх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до установлених норм, а також усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін.; 4) естетику мови, тобто здатність відчувати її красу, вишуканість, культурологічну довершеність. Важливими складниками мовної культури є: а) комунікативна правильність мови, тобто здатність формулювати думку лаконічно, чітко, однозначно; б) граматична правильність, тобто відповідальність мовної форми до загальноприйнятих норм; в) естетика вислову, тобто вироблене чуття краси мови.

2. Порівняти поняття: мова, національна мова, літературна мова, сучасна мова, мова права. **Пояснити видове і родове значення понять.**

3. Пояснити висловлювання:

а) О.О. Потебня: «Мова є засобом не виражати готову думку, а створювати її».

б) О.О. Потебня: «Мова є настільки ж діяльність, наскільки і продукт».

в) Декарт: «Cogito, ergo sum» – (лат.: «Я мислю, отже, я існую»).

г) Вільгельм фон Гумбольдт: «Різні мови... є в дійсності різними світоглядами... Своєрідність мови впливає на сутність нації, як тієї, яка розмовляє нею, так і тієї, для якої вона чужа, тому уважне вивчення мови повинно включати в себе все, що історія і філософія зв'язує з внутрішнім світом людини».

г) Вільгельм фон Гумбольдт: «Мова є орган, який формує думку».

д) Г.С. Сковорода: «Кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе».

е) Й. В. Гете: «Людина пізнає світ через пізнання самої себе, а себе – через пізнання світу».

є) Ф. Ніцше: «Та чи інша спільнота людей може виникнути тільки в результаті свідомого використання мови».

4. З'ясувати зміст словосполучень, які з них є синонімічними:

літературна мова - мова літератури - художня мова; усна мова - розмовна мова; писемна мова - книжна мова; мова - мовлення; правові норми - правові приписи - мовні норми.

5. Вибрати найповнішу і найправильнішу відповідь:

1. Мова – це:

а) найважливіший засіб спілкування людей;

- б) єдиний засіб спілкування людей;
- в) засіб спілкування, що відіграє у житті людини певну роль.

2. **Вибрати правильне визначення.**

- а) вираження в усній формі засобами мови думок, почуттів людини;
- б) вираження в письмовій формі засобами думок, почуттів людини;
- в) спілкування за допомогою мовних засобів, що сприймаються на слух, чи за допомогою писемних текстів.

3. **Мова потрібна людям для того, щоб...**

- а) розмовляти;
- б) бесідувати;
- в) спілкуватися.

4. **Усне мовлення має бути...**

- а) голосним, емоційним, гарним;
- б) правильним, виразним, зрозумілим;
- в) культурним, тихим, лагідним.

5. **Культура мовлення – це ...**

- а) точність, ввічливість, інтонаційність;
- б) безпомилковість, чіткість, швидкість;
- в) правильність, точність, виразність.

6. **Усне мовлення складається з...**

- а) зі слів, жестів, міміки, голосу, інтонації;
- б) зі слів, міміки, розмови;
- в) зі слів, спілкування, письма, читання.

7. **Текст – це...**

- а) окремі речення;
- б) група окремих речень;
- в) зв'язані за змістом речення.

8. **З яких частин складається текст?**

- а) з кінцівки, абзацу, речень;
- б) із зачину, основної думки, заголовка;
- в) із зачину, основної частини, кінцівки.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 1

При підготовці до заняття необхідно виходити із визначення понять «культура мови» і «культура мовлення». **Культура мови** (синонім – мовна культура) – це володіння нормами усної і писемної літературної мови.

Також зауважується, що **культура мови** – галузь мовознавства, яка займається утвердженням (кодифікацією) норм на всіх мовних рівнях. Використовуючи відомості історії української літературної мови, граматики, лексикології, словотвору, стилістики, культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у мовну практику. Культура мови має регулювальну функцію, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює. Вона діє між літературною мовою і діалектами, між усною і писемною формами.

Культура мови невіддільна від практичної стилістики, яка досліджує і визначає оптимальність вибору тих чи інших мовних одиниць залежно від мети і ситуації мовлення.

Культура мовлення – передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункність, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету.

Виділяють такі основні аспекти вияву культури мовлення:

- *нормативність* (дотримання усіх правил усного і писемного мовлення);
- *адекватність* (точність висловлювань, ясність і зрозумілість мовлення);
- *естетичність* (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним);
- *поліфункціональність* (забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності).

Висока культура мовлення означає досконале володіння літературною мовою у процесі спілкування та мовленнєву майстерність. Основними якісними комунікативними ознаками, їх ще називають критеріями, культури мовлення є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота.

Для з'ясування того, яке місце посідає професійне спілкування в мовній системі, слід знати, чим різняться такі поняття, як «мова» й «мовлення», коли і чому виникла мова, як вона розвивається і функціонує, яким чином співвідносяться поняття «національна мова», «національна політика» і «національна культура» та як функціонує національна мова в межах різних стилів і різних форм мовлення (усної і писемної).

Мова як ідеальна система і засіб спілкування. Мовлення як матеріальне явище, результат і процес спілкування та практичне значення знань про специфіку мови і мовлення.

Поняття «мова» й «мовлення» стали розрізняти лише на початку ХХ століття завдяки відомим лінгвістам – швейцарцю Фердинанду де Соссюру і росіянину Льву Щербі. Проте й нині у повсякденному спілкуванні ці терміни вживаються як синоніми, хоча без з'ясування відмінностей між ними неможливо усвідомити систему будь-якої мови (морфології і синтаксису або методики викладання іноземних мов). Зрештою, це формує поверхове уявлення

про граматику як науку, що вивчає правила написання слів (можна подумати, що без писемної форми мовлення граматики не існувало!), а вивчення мови зводиться до запам'ятовування багатьох визначень і винятків, які практично не сприяють логічному і правильному спілкуванню ані в усній, ані в писемній формах. Помилки стають постійним явищем, мова перетворюється в невизначену абстракцію, а мовлення – у збіднілий і психологічно напружений процес із запізнілою реакцією на ситуацію або відсутністю цієї реакції взагалі.

Отже, мова й мовлення – поняття близькі, але не тотожні.

Таким чином, якщо мова – це тільки засіб спілкування, то мовлення – сам процес і результат спілкування, який відбувається в певній аудиторії і в певних часових межах, матеріалізуючись у звуках, інтонації, жестах і міміці (останнє характерне для глухонімих) або буквах і розділових знаках (чи в інших технічних засобах). Мову людина може відчути тільки через мовлення, бо мовлення – це мова в дії. Мова однакова для всіх членів певного мовного колективу, а мовлення завжди індивідуальне – воно реалізується в безлічі варіантів і ситуацій.

Успіхи людини в житті, її взаємини з іншими членами суспільства залежать від уміння спілкуватися.

Щоб досягти успіху в спілкуванні, потрібно добре володіти мовленням.

Мовлення – це спілкування людей між собою за допомоги мови, тобто процес реалізації мовної діяльності.

Мовець використовує засоби мови для передання певного змісту, до якого можуть входити, крім думок, почуття і волевиявлення.

Отже, мова й мовлення взаємозв'язані. Мовлення неможливе без мови, а мова створена для того, щоби здійснювати процес мовлення. Мова є спільною для всіх, хто нею послуговується, а мовлення – завжди індивідуальне, оскільки мовні засоби кожен із нас застосовує по-своєму.

Розвиток і збагачення мови відбувається у процесі мовленнєвої діяльності. Якщо така діяльність засобами певної мови припиняється, мова стає мертвою. Мова живе тільки у мовленні.

Вивчення мови, збагачення пам'яті різноманітними засобами і способами вираження думок сприяють розвитку мовлення. Не менш важливе значення має також систематичне й цілеспрямоване практикування в мовленні – спілкування рідною мовою зі співробітниками, знайомими, приятелями, родичами, оскільки вміння і навички виробляються лише в процесі мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва діяльність репрезентується у спілкуванні. Розрізняють спілкування: вербальне – невербальне, контактне – дистанційне, безпосереднє – опосередковане, усне – письмове, міжособистісне – масове, монологічне – діалогічне – полілогічне, приватне – офіційне, інформативне – неінформативне, нормативне – ненормативне, етикетне – неетикетне.

При з'ясуванні понять «мови» і «мовлення» подається їхнє визначення та підкреслюється їхня нетотожність. Передусім, мова – це система знаків, яка слугує засобом спілкування, мислення і т.д. Мовлення ж – це процес

використання мови. Про нетотожність явищ свідчить те, що люди, які володіють однією мовою, мають свої особливості мовлення (культуру, стиль та ін.). Предметом вивчення культури мови є передусім мовленнєвий акт, який виконує функції: сигніфікативну (позначення); комунікативну, тобто призначену для спілкування. При цьому пояснюються сторони комунікативної функції – інформаційної (передача інформації), виразної (прояв ставлення до предмета розмови); впливу (на співрозмовника, на слухача) Послідовно до визначених у змісті теми видів мовлення, розкривається їхня суть, визначається спільне та відмінне. Відмічається, що писемне мовлення при виконанні виразної функції та впливу має обмежені можливості, оскільки обмежені засобами (використовуються лише графеми). При розкритті суті внутрішнього та зовнішнього мовлення звертається увага на відмінність їхньої структури: зовнішнє – розгорнуте, внутрішнє – згорнуте, тобто позбавлене другорядних членів речення. З цим пов'язані труднощі переводу внутрішнього мовлення у зовнішнє.

Мова – це система матеріальних одиниць (звуків, слів, моделей речень тощо), яка існує поза часом і простором. Це певний код, шифр, відомий усім представникам мовного колективу незалежно від їх віку, статі, тембру голосу або місця проживання.

Коли з'являється необхідність, цей код приводиться в дію і матеріалізується в окремому акті говоріння, тобто в мовленні.

Мова – це система знаків, об'єктивне, історично сформоване явище духовного життя суспільства. Знаком прийнято називати «заступників» інших об'єктів. Будь-яка система складається з безлічі елементів, що знаходяться у зв'язках один з одним, утворюють одне ціле. Мовні одиниці (знаки) поєднуються в підсистеми і формують рівні (яруси) мови: синтаксичний, морфологічний, лексичний, морфемний, фонемний. Отже, мова – це модель ієрархії: більше включає менше як складову частину, менше виявляє свої функції в більшому. Так, найнижчі одиниці мови (фонемні) реалізують себе в одиницях наступного, більш складного рівня, тобто в морфемах тощо. Мова служить засобом спілкування, пізнання, збереження і передачі національної самосвідомості, традицій культури й історії народу.

Жодне суспільство, на якому рівні б розвитку воно не перебувало, не може існувати без мови. Обслуговуючи потреби суспільства, мова виконує низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп суспільства, кожної людини зокрема.

Узагальнюючи класифікації функцій мови, можна стверджувати, що найчастіше згадуваними є такі функції: 1) номінативна, 2) комунікативна, 3) ідентифікаційна, 4) експресивна, 5) гносеологічна, 6) мислетворча, 7) естетична, 8) культурологічна, 9) фатична, 10) волюнтативна, 11) демонстративна.

Номінативна функція. Це функція називання. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак тощо.

Комунікативна функція. Суть її полягає в тому, що мова використовується для комунікації – інформаційного зв'язку між членами суспільства (лат. *communicatio* – спілкування).

Для повноцінного функціонування і розвитку мови вона повинна використовуватись у всіх сферах комунікації – у науці, у повсякденному житті, у художній, словесній творчості, виробництві, ділових стосунках, освіті, культурі, а не лише в окремих сферах, наприклад, у літературі.

Ідентифікаційна функція. Ідентифікація (від лат. *identifico* – тотожна) – уподібнення, установлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак. Отже, за допомогою мови, особливостей мовлення можна встановити, вирізнити, ідентифікувати одноособистість серед інших, тому що кожен із нас має свій «портрет», свій мовний «паспорт», у якому відображено всі параметри нашого Я – національно-етнічні, соціальні, культурні, духовні, вікові.

Експресивна функція. Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

Гносеологічна функція. За допомогою мови людина пізнає світ. На відміну від тварини, вона користується не тільки власним досвідом, але й тим, що пізнали до неї її попередники та сучасники.

Мислетворча функція. Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм.

Естетична функція виявляється в тому, що за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей. Мова є першоелементом культури.

Культурологічна функція. Мова – основа культури кожної нації, найбільший її скарб. Культура народу може розвиватися тільки мовою цього народу. Усім відомо, що пізнати інший народ ми можемо через вивчення його мови, бо культура кожного народу зафіксована у його мові.

Культурологічна функція мови постійно і виразно виявляється, передусім, у тому, що людина, пізнаючи мову свого народу, прилучається до джерел неповторної духовності нації, з часом стає її носієм і навіть творцем.

Фатична функція – це функція встановлення контактів, звертання уваги на себе, «підготовка» потенційного співрозмовника до сприйняття інформації.

Волюнтативна функція – вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

Демонстративна функція – підкреслення вираження за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності.

Мова – явище системне. Її функції виступають не ізольовано, вони виявляються у взаємодії.

Висока культура мовлення означає досконале володіння літературною мовою у процесі спілкування та мовленнєву майстерність.

Основними якісними комунікативними ознаками, їх ще називають критеріями, культури мовлення є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота.

Правильність – одна з визначальних ознак культури мовлення. Мова має свої закони розвитку, які відображаються у мовних нормах. Вільно володіти мовою означає засвоїти літературні норми, які діють у мовній системі.

Точність пов'язується з ясністю мислення, а також зі знанням предмета мовлення і значення слова. Уміння оформляти і виражати думки адекватно предметові або явищу дійсності зумовлюється знанням об'єктивної дійсності, постійним прагненням пізнавати реальний світ, а також знанням мови. Мовлення буде точним, якщо вжиті слова повністю відповідатимуть усталеним у цей період розвитку мови їхнім лексичним значенням. Розуміння предметно-понятійної віднесеності слова, його емоційно-експресивного забарвлення, місця в стилістичній палітрі, сполучуваності з іншими словами – усе це в комплексі дає нам знання слова, вміння виокремити його з мовної системи. Точність досягається не лише на лексико-семантичному рівні, вона тісно пов'язана з граматичним (особливо синтаксичним) рівнем. Точність мовлення залежить від інтелектуального рівня мовця, багатства його активного словникового запасу, ерудиції, володіння логікою думки, законами її мовного вираження. Точність визначається і етикою мовця. Саме повага до співрозмовника не дозволить погано знати предмет розмови. Точність у різних стилях мови виявляється по-різному. У науковому – це одна з найперших вимог до тексту, до вживання термінів. Недаремно деякі науки називають точними. Точність у науці – пряма, емоційно-нейтральна. Точність в офіційно-діловому стилі реалізується передусім на лексичному рівні, тобто виявляється на рівні слововживання і пов'язана з урахуванням таких мовних явищ, як багатозначність, синонімія, омонімія, паронімія. Художня точність відображає художньо-образне сприйняття світу, підпорядкована певній пізнавальній та естетичній меті. Неточність у розмовному мовленні компенсує ситуація спілкування, міміка, жести.

Логічність. Дотримання цієї ознаки культури мовлення означає логічно правильне мовлення, розумне, послідовне, у якому є внутрішня закономірність, яке відповідає законам логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності. Логіка (від грец. – проза, наука про умовивід) – прийоми, методи мислення, з допомогою яких формується істина. Логічність виявляється на рівні мислення, залежить від ступеня володіння прийомами розумової діяльності. Пригадаймо безліч народних прислів'їв, які підтверджують цей органічний зв'язок: *Яка головонька, така й розмовонька; Який розум, така й балачка; Хто ясно думає, той ясно говорить.* Логічність пов'язана з точністю мовлення на всіх мовних рівнях, тобто знанням мови. Правильні, конструктивні думки і добре знання мови породжують логічно правильне мовлення. Розрізняють предметну логічність, що полягає у відповідності смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням, що існують між предметами і явищами об'єктивної дійсності, і понятійну логічність, яка є відображенням структури логічної думки і логічного її розвитку в семантичних зв'язках елементів мови у мовленні. Якщо в казкових і фантастичних текстах можна обійтися без предметної логічності, то понятійна логічність є завжди.

Логічність – поняття загальнономове. Це ознака кожного функціонального стилю. У науковому стилі суворо дотримуються логіки викладу, вона «відкрита», адже ми простежуємо хід пізнавальної діяльності мовця і процес пошуку істини.

В офіційно-діловому – це несуперечливість, логічно правильна будова тексту, послідовність, смислова погодженість частин тощо. У розмовному стилі нелогічність компенсує ситуація мовлення.

Багато логічних помилок можуть виникати внаслідок відступу від синтаксичних норм, наприклад, неправильної побудови ряду однорідних членів речення, вибору сполучних засобів у складному реченні, порушень смислового зв'язку між окремим висловлюваннями у тексті та ін.

Змістовність мовлення передбачає глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з різнобічною інформацією з цієї теми, вміння добирати потрібний матеріал та підпорядковувати його обраній темі, а також повноту розкриття теми без пустослів'я чи багатослів'я.

Доречність. Це такий добір мовних засобів, що відповідає змістові, характерові, експресії, меті повідомлення. Доречність мовлення – це врахування ситуації мовлення, комунікативних завдань, складу слухачів (читачів), їхнього стану, настрою, зацікавлень. По-іншому цю вимогу можна назвати комунікативною доцільністю. Передусім це використання належних мовних засобів, досягнення стильової відповідності. Наприклад, стандартні типові вислови-кліше доречні у діловому мовленні, але зовсім не доречні в розмовному. У наукових текстах недоречною буде експресивна, емоційно-образна лексика, адже там панують терміни, мова формул, графіків, схем і т. ін. Доречність – це і вміння вибрати форму спілкування (монолог, діалог, полілог), тон, інтонацію спілкування, намагання бути тактовним.

Багатство. Показник багатства мовлення – великий обсяг активного словника, різноманітність уживаних морфологічних форм, синтаксичних конструкцій. Звичайна людина використовує близько 3 тис. слів, добре освічена – 6-9 тис. слів, хоча розуміє в десять разів більше. Порівняймо: словник мови Т. Шевченка – понад 20 тис. слів.

Багате мовлення – це естетично привабливе мовлення, що відображає вміння застосувати тропи, образно-емоційну лексику, стійкі вислови, урізноманітнити мову синонімами, знання синтаксичних виражальних засобів.

Чистота. Мова тоді буде чистою, коли буде правильно звучати, коли вживатимуться тільки літературно-нормативні слова і словосполучення, будуть правильні граматичні форми.

Мова – це найважливіший засіб спілкування між людьми. Вона є засобом, за допомогою якого люди обмінюються думками і досягають взаєморозуміння. Уміння говорити – не природжена, а набута здатність людини. Мова входить у соціальний досвід людства, розвивається разом із суспільством і засвоюється кожною людиною тільки завдяки спілкуванню з іншими людьми.

В умовах національного відродження українська мова набула особливої ваги. Вона стала вирішальним чинником самобутності талановитого, віками

гнобленого українського народу, виразником інтелектуального і духовного життя.

Мову не можна сприймати лише як засіб передачі думок, обміну ними між людьми. Вона безпосередньо пов'язана з формуванням думки. Більш того, у людини мислення здійснюється на мовній основі. Воно й виражається, і відбувається у слові, у формах мови, на основі граматичної будови, властивій мовній системі певного роду.

Оскільки мова є засобом оформлення людської думки, то цілком природно постає питання про співвідношення між мовою і мисленням. Мова і мислення виникли одночасно в процесі розвитку пізнавальної діяльності людини і становлять діалектичну єдність. Це виявляється в тому, що мова можлива тільки в єдності з мисленням. Без неї не може бути оформлена, закріплена й збережена думка. Саме вираження думки, як і розчленування відповідного змісту думки на певні елементи, здійснюється за допомогою слів і мови. Отже, не буває мислення без мови, так само як і мова не може існувати без мислення, а лише в безпосередній єдності з ним.

Мова і мислення хоча й перебувають у діалектичній єдності, проте не є тотожними.

Культура мовленнєвої діяльності – це культура володіння словом, обмін повідомленнями з найвищою ефективністю; це система знань, умінь і навичок для осмислення ситуацій, породження і сприйняття висловлення. Показниками культури мовленнєвої діяльності є правильна чітка вимова (чи написання), комунікативна доцільність мови (її точність, виразність і т.д.), структурно-логічна побудова текстів, використання невербальних засобів, об'єктивне розуміння з боку слухача, читача).

Практичне заняття № 2

Тема: Функціональні стилі української мови Науковий і офіційно-діловий стилі української мови

Контрольні питання:

1. З історії функціонування стилів.
2. Загальна характеристика функціональних стилів української мови:
 - а) сфера застосування;
 - б) мета спілкування;
 - в) основні види висловлювання.
3. Призначення і сфера використання наукового стилю. Мовні особливості наукового стилю.
4. Призначення і сфера використання офіційно-ділового стилю. Мовні особливості офіційно-ділового стилю.

Література:

1. Дудик П. С. Стилiстика української мови / П. С. Дудик. – К: Академiя, 2005. – С. 54 – 61.
2. Мацько Л. У. Кравець Л. В. . Культура української фахової мови: Навчальний посiбник. – К.: Видавничий центр «Академiя», 2007. – С. 40 – 183.
3. Мацько Л.І. та iн. Стилiстика української мови: Пiдручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – С. 241 – 247.
4. Мацько Л. У. Стилi як основне поняття стилiстики. // Українське мовознавство. – К., 1990.
5. Пилинський М.М. Мовна норма i стилi. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
6. Пономарiв О. Д. Стилiстика сучасної української мови : Пiдручник. – 3-є вид., перероб. та доповн. – Тернопiль, 2000. – 248 с.
7. Шевчук С.В. Дiлове мовлення : Модульний курс: Пiдручник / 4-те вид. – К.: Арiй, 2009. – С. 12 – 17.
8. Шевчук С.В. Українське дiлове мовлення / С. В. Шевчук. – К.: Лiтера, 2000. – С. 8 – 13.

Завдання:

1. Чому текст має такий заголовок? Визначити, до якого стилю й жанру мовлення його можна віднести? Які мовні особливості стилю Ви спостерігаєте?

ГЕНІЙ УКРАЇНИ

Шевченко мав сильних попередників в українській літературі, але незважаючи на це, він став її справжнім основоположником. Справа не тільки в тому, що в поезії Шевченка заграла всіма тонами звучна й ніжна українська мова. Справа не тільки в тому, що Шевченко ствердив і виховав національну гідність українського народу. Справа не тільки в тому, що Шевченко нагадує своїм універсальним талантом (він був живописцем, драматургом, прозаїком, гравером, філософом, критиком і передовсім – геніальним поетом) таких людей, як Леонардо да Вінчі. Справа насамперед в тому, що завдяки Шевченкові українською мовою були написані твори, які мають як з естетичного, та із ідейного боку світове значення. Тут неможливо не згадати слів Франка, які найточніше визначають суть Шевченка-мислителя й творця: «Він є немов великий факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчастішим вогнем європейського поступу...».

Ставши класиком України, Шевченко став «класиком для всіх народів» (Луї Арагон)... Шевченко зробив для української літератури те, що Пушкін для російської, Гете для німецької, Шекспір для англійської. Ні, більше. Він підніс українське письменство до рівня загальнолюдських ідеалів, і тому, як представник нації, що не мала своєї державності, став символом не тільки художнього, але й політичного її суверенітету. Шевченко – одне з найбільших прав України на міжнародну повагу. У цьому праві немає жодного образливого

слова для інших націй. Воно все, від початку до кінця, написане любов'ю до всіх народів, до всіх людей на Землі... (Д. Павличко).

2. Прочитати афоризми. Пояснити, як у них розкривається поняття стилю: а) «Стиль – одяг думок» (Ф. Честерфілд); б) «Стиль – як кришталь: від чистоти його залежить його блиск» (В. Гюго); в) «Хороший стиль не повинен зберігати слідів зусиль: написане має здаватися щасливою випадковістю» (С.Моем); г) «Не можна писати високим стилем про дрібниці» (С.Моем).

3. З'ясувати, до яких стилів належать тексти. Довести свою думку:

1. *Дощ (осідання атмосферні) – випадіння з хмар у вигляді крапель води діаметром від 0,5 до 6 – 7 мм. Рідкі осідання з меншим діаметром крапель називаються мрякою. Краплі з діаметром, великим 6 – 7 мм, розбиваються при випаданні на менші краплі. Інтенсивність дощу вагається від 0,25 мм/ч (дощ, що мжичить) до 100 мм/ч (злива). Дощ випадає, як правило, із змішаних хмар (переважно шарувато-дощових і високошаруватих), що містять при температурі нижче за нуль переохолоджені краплі і крижані кристали. Пружність насичення водяної пари над краплями більша, ніж над крижаними кристалами при тій же температурі; тому хмара, навіть не насичена водяною парою по відношенню до крапель води, буде пересичена по відношенню до кристалів. Це приводить до зростання кристалів при одночасному випарі крапель. Укрупнюючись і обважнюює, кристали випадають з хмари, приморожуючи до себе при цьому переохолоджені краплі. Увійшовши в нижній частині хмари або під ним в шари з позитивною температурою повітря, вони тануть, перетворюючись на краплі дощу. Менша роль в утворенні дощу належить злиттю хмарних крапель між собою (з підручника);*

2. *Вихопивсь дощик поміж заграв: чоботи сині, синя сорочка, сині мелодії понапинав з неба широкого аж до листочка, синіми стрілами закресав, сині листочки дрібно писав — людям, озерам, лукам за обрій, ох і смішний же! І добрий-добрий! І запрозорились водні гуці, і посміхнулись темні пуці, навіть дуби із важкої породи чухали голови від насолоди. ...Вихопивсь дощик поміж заграв (Андрій Малишко);*

3. *Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, які земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, припорошене жовтим пилом, поросле пелюстками, світиться і золотіє (Євген Гуцало);*

4. *Соняшник – однорічна трав'яниста рослина з товстим стеблом, великими листками і суцвіттям у вигляді кошика, оточеного жовтими пелюстками. У кошику утворюється до двох тисяч плодів із насінням (зі словника);*

5. На високому стеблі велика квітка із золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому і називають її соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши пелюстки. Та як тільки сходить ранкова зірниця, пелюстки тремтять. То соняшник чекає сходу сонця (за Василем Сухомлинським).

4. Відредагувати речення, пояснити, на якому рівні допущено помилки. Записати правильний варіант.

По всім питанням ти дав правильну відповідь. Навіть самі кращі учні не рішили цієї задачі. Ти попутав усі правила. Докажи свою думку. Допишіть два нуля. Напишіть дві строчки. Завдяки запізненню одержав зауваження. Не мішайте працювати в класі. Тихше! Переверніть сторінки. Розкрийте книжку на сторінці 25. Відкрийте у класі вікно! Не стійте на сквозняку. Закрийте двері – сквозняк! Треба стерти дошку. Говори даліше. Коротше кажучи. Висловлюю мою власну думку. Не виконав завдання із-за хвороби. Виконав це по дорученню вчителя. Мені повезло: мене не визивали до дошки. Моя автобіографія потрібна? Коли здаєте екзамен? Було два семінара. Провели три конкурсних екзамена. Лекції починаються в вісім годин. Учебний корпус недалеко. Чи маєте пропуск до учебного корпусу? Завтра в інституті день відчинених дверей. Більша половина студентів. Завтра залік по медицині. Дисертант по цій темі має декілька статей.

5. Прочитати текст, визначити, до якого стилю мовлення він належить, визначте мовні особливості. Скласти план і добрати заголовок.

Мова – явище суспільне. Суспільство здорове, життєздатне, коли воно складається не з безликих індивідуумів, а з громадян, патріотів своєї землі. Патріотизм починається зі ставлення до своєї рідної мови. Об'єктивно поняття рідної мови виступає поряд з поняттям рідного дому, батьківської хати, материнського тепла, Вітчизни. Тобто мова сприймається як одне з головних джерел, що оживляють патріотичні почуття, як рецептор духовного й емоційного життя людини.

Рідна мова є одним із головних засобів, за допомогою яких створюється соціальний механізм успадкування культури від покоління до покоління, тобто вироблення національної культурної традиції.

Мова єднає між собою представників певного народу в часі й просторі. Прилучення дитини до рідної мови - це входження її в суспільство, підключення до колективного розуму. Усвідомлення себе як людини здійснюється через мову рідних людині людей, а тому протягом усього свого життя кожен сприймає цю першу мову в оточенні спогадів про батька й матір, братів і сестер, про рідний дім (за В. Русанівським).

6. Знайти у наведеному тексті риси наукового стилю (точність, логічність, абстрактність, використання термінів). Чи всі ознаки наукового стилю названі?

У художній картині світу можуть бути відображені особливості національної картини світу – наприклад, національні символи, національно-специфічні концепти, етикетні мовні формули. При цьому треба завжди пам'ятати, що художня картина світу – вторинна, опосередкована картина світу, причому вона опосередкована двічі – мовою та індивідуально-авторською концептуальною картиною світу.

Обговорюючи поняття національної картини світу, не можна не сказати про співвідношення національного менталітету, концептосфери і картини світу. Термін менталітет останнім часом став дуже популярним у наукових дослідженнях і в публіцистиці, однак зміст цього терміна до цього часу не може вважатися чітко визначеним. Існують різні, досить протилежні визначення цього поняття. Під менталітетом розуміють індивідуальний склад думок, психологічний склад розуму, особливості мислення, характер та ін.

Менталітет ми визначаємо як специфічний засіб сприйняття і розуміння дійсності, що визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, соціальної або етнічної групи людей.

Сприйняття і розуміння дійсності – дуже схожі речі, але вони не співпадають між собою. Сприйняття – перший етап та основна умова розуміння. Можна говорити про менталітет особистості, групи і народу (етносу).

Менталітет конкретної особистості зумовлений національним, груповим менталітетом, а також факторами особистого розвитку людини – його індивідуальною освітою, культурою, вихованням, досвідом сприйняття та інтерпретації явищ дійсності.

Особливості спілкування того чи іншого народу є описом комунікативної поведінки цього народу. Комунікативна поведінка народу – це сукупність норм і традицій спілкування народу. Опис комунікативної поведінки фактично є описом одного з аспектів – комунікативного аспекту – національної мовної особистості (Н. В. Буц).

7. Переписати речення. виправити помилки, поясніть їх. До якого стилю можна віднести цей текст?

По слідуєчому питанню виступить голова комісії. Необхідно додержуватись регламенту. Представники делегації заключили договір про співробітництво. Цей тезис не суперечить раніше затвердженому рішенню. Керівництво нашого підприємства рахує, що ваша фірма невчасно розрахується за представлені послуги.

Після підписання відповідних бумаг угода вважається укладеною. У засіданні приймали участь представники вищестоящих організацій. Ще одна стаття розходів нашого об'єднання — охорона оточуючого середовища. Сучасні форми переписки склалися понад сто п'ятдесят років тому. Підвести підсумки дискусії про присвоєння вченої ступені поручили голові ВАК.

8. Скласти речення, характерні для офіційно-ділового стилю, вживаючи нижче прийменники. Пояснити вживання розділових знаків у реченнях

Відповідно до, не дивлячись на, з метою, у зв'язку з, на відміну від, згідно з, незалежно від, зважаючи на особливості виконання робіт.

9. Користуючись Словником іншомовних слів та Словником української мови, відшукати значення поданих слів, ввести їх у придумані речення офіційно-ділового стилю.

Реквізит, адресат, адресант, абзац, ксерокс, принтер, факс, офіс.

10. Ввести в речення офіційно-ділового стилю подані слова і словосполучення, усно визначити тип речень.

Документ, документаційне забезпечення управління, комп'ютерний макет, службові документи, оригінал і копія, термін виконання.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 2

При проведенні заняття, відзначаємо, що, користуючись мовою в своєму повсякденному житті, люди залежно від потреби вдаються до різних мовних засобів. Наприклад, відповідь на практичному занятті відрізняється від виступу на зборах. Коли людина пише твір, вона старанніше добирає слова та будує речення, ніж тоді, коли пише приватного листа. Залежно від змісту й мети висловлювання, а також від індивідуальної манери та вподобань у процесі мовлення відбуваються певний добір і комбінування найпридатніших і найпотрібніших саме для цієї мовної ситуації співвідносних варіантів форм, слів, словосполучень, конструкцій речень тощо. Отже, художній твір (новела, оповідання), наукова стаття, наказ керівника установи, протокол, написані однією мовою, різняться набором мовних засобів, специфічними особливостями у мовному оформлюванні. Таке розрізнення називається стилістичною диференціацією мови.

В українській літературній мові виокремлюють такі функціональні стилі: художній, офіційно-діловий, публіцистичний, науковий, розмовний, конфесійний та епістолярний. Кожний зі стилів має свої характерні ознаки й реалізується у властивих йому жанрах

Первісно слово **стиль** (лат. *stilus*) означало загострену паличку, якою писали на навощених табличках. Це слово має багато значень і вживається як термін у літературі (*індивідуальний стиль письменника*), мистецтві, архітектурі, соціології, в інших науках. Пізніше це слово набуло переносного значення манери письма.

У мовознавстві багато визначень даного терміна, наведемо кілька з них: «Засоби нашої мови, що припускають можливість вибору, що є відповідним

способом використані тим, хто пише або говорить, утворюють те, що ми звемо словесним стилем» (Л. Булаховський);

«Стиль – сукупність мовних засобів і прийомів, вибір яких зумовлюється змістом, характером і метою висловлювання, а також обстановкою, в якій воно відбувається» (Є. В. Кротевиц);

«Функціональний різновид літературної мови, який визначається сферою її функціонування і характеризується особливостями у виборі, поєднанні й організації системи мовних засобів (лексичних, граматичних, фонетичних та ін.) у зв'язку з метою і змістом спілкування. Це мистецтво доцільного добору й ефективного використання системи мовних засобів з певною метою, у конкретних умовах і обставинах. Добір системи мовних засобів у їх взаємодії зумовлений соціальним завданням мовного спілкування в одній з головних сфер людської діяльності (політика, наука і техніка, художня література, право і діловодство тощо)» (Д.І.Ганич);

«Мовний стиль – це сукупність засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлювання» (С.Я. Єрмоленко).

Отже, **стиль** – різновид, видозміна літературної мови; манера мовного вираження у різних сферах, умовах. Формах (усній і писемній) спілкування; мистецтво слова. Функціонуючи у різних сферах суспільного життя, мова набуває типових стильових ознак. Це колективно усвідомлені різновиди мови, що об'єднують мовні одиниці за їх функційним призначенням у певній структурі, становлять систему функціональних стилів. Кількість і структура останніх залежить від ваги літературної мови в державі, політиці, науці, культурі тощо. Староукраїнська книжна мова послуговувалася конфесійним, епістолярним, діловим та літописним стилями. Нова українська літературна мова була започаткована на народній основі кінця ХУІІІ ст. творами Івана Котляревського. Сучасні науковий і публіцистичний стилі сформувалися у кінці ХІХ – початку ХХ ст. Розрізняють такі основні функціональні стилі сучасної української літературної мови: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний, художній, розмовний. В основі функціональної стильової диференціації лежать к позамовні, так і власне мовні структурні ознаки. Функціональні стилі розрізняються кількісними показниками вживаних мовно-структурних одиниць, а також функціями, які вони виконують у конкретних текстах.

Стиль – функціональна підсистема літературної мови, що використовується у певній сфері суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, фонетичних).

Літературна мова поділяється на стилі. Кожен стиль має свою сферу поширення (коло мовців); призначення; систему мовних засобів; стилістичні норми; підстили; жанри реалізації. В українській літературній мові традиційно виокремлюють такі функціональні стилі: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний, художній, розмовний (див.: табл. 1, 2).

Таблиця 1. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування

Назва стилю	Сфера застосування	Мета спілкування	Основні види висловлювання
Науковий	Наука, техніка, освіта	Виклад наукової інформації, пояснення явищ	Виступи, доповіді, лекції, монографії, підручники
Офіційно-діловий	Офіційні стосунки	Регулювання стосунків між людьми, підприємствами, установами	Договори, угоди, постанови, закони, ділові папери
Публіцистичний	Суспільне життя	Формування ставлення людей до суспільно важливих справ	Виступи, доповіді, лекції, статті, брошури
Конфесійний	Церква, релігія	Регулювання стосунків між людьми та церквою	Молитви, проповіді тощо
Художній	Мистецтво слова (фольклор, художня література)	Естетичний вплив через образне відтворення дійсності	Оповідання, повісті, романи, п'єси, вірші, казки, легенди тощо
Розмовний	Побут, сімейні, дружні стосунки	Обмін інформацією, думками, встановлення стосунків	Діалоги, записки, особисті листи

Таблиця 2. Стилi й жанри мовлення

Назва стилю	Види творів, у яких стиль реалізується	Основні ознаки стилів і жанрів мовлення			
		Мета мовлення	Сфера спілкування	Форма реалізації стилю	Мовні особливості стилю
Розмовний	—	Обмін інформацією, думками, враженням, прохання чи надання допомоги, виховний вплив	Побутові стосунки з родичами, друзями, знайомими	Діалог	Широко використовуються побутова лексика, фразеологізми, емоційно забарвлені й просторічні слова, звертання, вставні слова, неповні речення.
Науковий	Дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація	Повідомлення про результати наукових досліджень	Наука, техніка, освіта	Монолог	Характерні мовні засоби: терміни, спеціальна фразеологія, складні синтаксичні конструкції; повні речення; логічність, точність, обґрунтованість викладу
Офіційно-діловий	Закон, кодекс, статут, наказ, указ, оголошення, доручення, розписка, протокол, акт, інструкція, лист тощо	Регулювання офіційно-ділових стосунків	Офіційно-ділові стосунки	Монолог (діалог)	Переважають стилістично нейтральні мовні засоби: стандартна канцелярська лексика, складні речення, немає емоційно забарвлених слів; виклад гранично точний
Публіцистичний	Виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія	Обговорення, відстоювання та пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, сприяння суспільному розвитку	Громадсько-політичне життя	Монолог (діалог)	Використовуються суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, вигуки, повтори; тон мовлення пристрасний, оцінний
Художній	Трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, поема, вірш,	Різнобічний вплив на думки й почуття людей за	Мистецтво слова	Монолог	Застосовуються всі мовні засоби, особливо широко – слова в переносному

	байка	допомогою художніх засобів			значенні
Конфесійний	Біблія, культові книги, учительні евангелії, молитва, проповіді	Допомога віруючим у спілкуванні з Богом, збереження культових ритуалів	Культові установи: церкви, монастирі, молитовні будинки, релігійні громади	Монолог (діалог)	Широко використовується конфесійна лексика, старослов'янські, усталені словосполучення

При характеристиці мовлення людини відзначено наявність індивідуальних властивостей, зокрема його стилів. Неорганізований розмовний стиль характеризується використанням неточних слів та висловів, вигуків, слів-паразитів. Культура мовлення низька, мовлення бідне на слова та думки, використовуються жаргони. Образно-емоційний стиль характеризується чистотою мовлення, образністю висловів, точністю передачі думок і слова, але невикористанням наукової термінології. Науково-діловий стиль характеризується більшою, аніж попередній, сухістю, меншою кількістю образних висловів, великою кількістю наукової термінології. Основні ознаки та функції стилів репрезентовані в **таблиці № 3**:

Стиль	Ознаки	Функції
Науковий	точність, логічність, інформативна насиченість, об'єктивність викладу, відсутність образності	пізнання та інформування мовців
Офіційно-діловий	логічність, стандартизованість, однозначність, точність, відсутність емоційності	інформування та волевиявлення
Публіцистичний	логічність, точність, ясність викладу, образність, експресивність	інформування та вплив на слухачів (читачів)
Конфесійний	піднесеність, урочистість, символізм, експресивність, емоційність	спілкування вірян, мова церкви
Художній	вияв індивідуальності автора, образність, багатозначність, метафоричність	вираження почуттів мовців
Розмовний	вільність, спонтанність, непередбачуваність, емоційність, експресивність,	інформування та контактування мовців

На практичному занятті студенти аналізують тексти за основними мовно-стилістичними ознаками. Як приклад, наведемо текст з наступним аналізом:

Амортизаційні відрахунки та їх функції

Основний капітал, беручи участь у виробничому процесі, переносить на продукцію, що виготовляється, частину своєї вартості, що відповідає його зносу. Цей процес носить назву амортизації. Амортизація нараховується як на устаткування, що функціонує, так і на устаткування, яке не працює, якщо бездіяльність спричинена виробничими потребами (наприклад, налагодження і ремонт, або воно являє собою резерв чи запас, необхідний для нормального функціонування виробництва) чи технічними та організаційними причинами (простої у неробочі зміни, вихідні та святкові дні, сезонний характер роботи і ін.).

Перебування засобів виробництва у таких простоях називається «прихованим станом». Хоча засоби праці не зайняті в цей час виготовленням продукції, величина амортизації, яка переноситься на вартість продукту, визначається втратою в цей період споживної вартості.

Не нараховується амортизація по засобах праці, які переведені на консервацію. Не здійснюються також амортизаційні підрахунки із засобів праці, які знаходяться у тривалому капітальному ремонті, а також по устаткуванню, ще не змонтованому і не зданому в експлуатацію.

Що стосується руйнування засобів праці внаслідок незвичайних явищ природи і стихійних лих (пожежі, повені, землетруси), то вони також не підлягають амортизації, тому що ці руйнування не спричинені ходом виробництва, не пов'язані з процесом виготовлення продукції.

Для запобігання подібним руйнуванням засобів праці та інших матеріальних цінностей (в їх вартісному виразі) існує страхування, яке нічого спільного з амортизацією не має.

Амортизація відшкодовує не будь-який знос. Передусім амортизуються засоби праці матеріального виробництва. У нематеріальній сфері амортизаційні відрахування здійснюються лише в житловому господарстві та інших організаціях і господарствах, які працюють на господарському розрахунку.

(Фукс А. Е. Амортизація і оновлення основного капіталу: теорія і практика. – К., 1996. – С. 38).

Зразок аналізу тексту:

Уривок з монографії відображає власне науковий стиль. Багато спеціальної економічної термінології: *вартість, амортизація, засоби виробництва, консервація*. Характерне вживання теперішнього часу дієслів в узагальненому значенні: *існує, відповідає*, а також віддієслівних іменників з суфіксом *-нн(я)*: *устаткування, перебування, налагодження, виготовлення, відрахування,*

руйнування, запобігання, страхування. Трапляється нагромадження родових відмінків (пор. *руйнування засобів праці*). Є книжні слова й звороти: *беручи участь у виробничому процесі; специфічні зачини: що стосується ...; використання безособових дієслів (стосується, визначається)*. Переважають складні речення, серед них найчисленнішими є речення з підрядними означальними (1, 2, 4, 5, 6 та ін.), причиновими (7), умовними (2). Є дієприслівникові (*беручи участь у виробничому процесі*) і дієприкметникові звороти (*необхідний для нормального функціонування виробництва, ще не змонтованому і не зданому в експлуатацію*). Автор подає побіжне визначення поняття (*амортизація*), докладний опис амортизаційних відрахувань та їх функцій.

Отже, аналізований текст – зразок наукового стилю.

Науковий стиль мови використовується в наукових працях, для викладення результатів наукової дослідницької діяльності. Метою наукового стилю є повідомлення, пояснення, тлумачення досягнутих наукових результатів, відкриттів. Найпоширеніша форма наукового стилю – монолог.

При складенні текстів наукового стилю завжди присутній попередній відбір мовних одиниць, стилістичних засобів.

Науковий стиль властивий таким жанрам: монографія, наукова стаття, дисертація, анотація, рецензія, підручник, лекція.

Сучасним текстам наукового стилю властиві такі ознаки:

- вживання слів лише в прямому значенні, слів загальноживаних і слів-термінів;
- неозначена форма дієслова з -ти (*досліджувати, виміряти*);
- іменники із суфіксами -анн(я), -енн(я), -інн(я), напр.: *згоряння, взаємопроникнення, розуміння, трамбування, оброблення*; абстрактні іменники із суфіксами -ість (*проникливість, вогкість*), -ств(о), -त्व(о), -цत्व(о) (*новаторство, виробництво*), відносні прикметники з суфіксами -ов-, -н- (*бізнесовий, виставковий, посадковий, алгебричний, біномний, синусоїдний*), віддієслівні прикметники на -льний замість активного дієприкметника на -учий (-ючий) (*друкувальний, коригувальний, узагальнювальний*). Зауважимо, що ці моделі лише узвичаюються в галузевих терміносистемах, про що свідчать численні дублетні форми (*термінологізація – термінування, констатуюча частина – констатаційна частина, друкуючий пристрій – друкувальний пристрій – пристрій друку*) тощо.

Науковці виділяють у науковому стилі **три підстили**:

- 1) власне науковий,
- 2) науково-навчальний,
- 3) науково-популярний.

Інколи окремо виділяють ще науково-технічний підстиль. Зазначимо, що кожен із цих підстилів має:

- своє конкретне завдання,
- свого адресата,
- свій набір виражальних засобів,

– свої способи їх організації.

Власне науковий підстиль обслуговує вчених, спеціалістів. Він має своїм завданням якнайповніше, якнайточніше, обгрунтовано повідомити наукову інформацію і довести її новизну. Цей стиль відрізняється від інших:

- насиченістю термінів;
- використанням довгих складних слів, іншомовної лексики;
- тематично однорідні слова вживаються досить часто.

Власне науковий підстиль характеризується:

- частим використанням складнопідрядних речень (найчастіше – з підрядними означальними, додатковими, причини або наслідку):

- синтаксис відзначається строгою логічністю, книжністю;
- використанням вставних слів, які підсумовують сказане (*отже, таким чином*), пов'язують його з наступним викладом (*по-перше, по-друге, навпаки, наприклад*);

- переважанням розповідних речень, питальні речення вживаються при постановці проблеми, при полеміці;

- порядок слів прямий (відхилення можливі, а іноді є навіть нормою, як наприклад, у ботанічних термінах: *береза бородавчаста, береза пухнаста, берізка польова, барвінок малий*);

- частим використанням конструкцій з відокремленими зворотами;

- безсполучникові складні речення вживані переважно при переліку і класифікації тощо.

Отже, всі підстилі наукового стилю використовують певний набір мовно-стилістичних засобів: спеціальні слова (терміни), складні синтаксичні конструкції (у яких має місце суворо впорядкований зв'язок, наприклад, за рахунок вставних конструкцій); речення, ускладнені узагальнюючими родовими найменуваннями.

У текстах наукового стилю часто вживаними є цитати, посилання на першоджерела.

Офіційно-діловий стиль – функціональний різновид літературної мови, що використовується в офіційному спілкуванні (між установами, окремою особою і установою, між посадовими особами; ділові взаємини на виробництві). Це стиль ділових паперів – законів, договорів, розпоряджень, постанов, заяв, резолюцій, протоколів, актів, наказів, анкет тощо.

Обслуговуючи потреби суспільства в державному, громадському, економічному й політичному житті, тексти офіційно-ділового стилю мають виразні відмінності й у межах того самого жанру. Однак для всіх текстів цього стилю характерні й спільні мовні риси, зумовлені специфікою його використання:

1. Наявність реквізитів, що мають певну черговість. У різних видах ділових паперів склад реквізитів неоднаковий, він залежить від змісту документа, його призначення та способу оброблення. Закріплення за реквізитами постійного місця робить документи зручними для зорового сприймання, спрощує їх опрацювання. Підпис є обов'язковим реквізитом будь-якого документа.

2. Точність, послідовність і лаконічність викладу фактів, гранична чіткість у висловленні. Діловий стиль зазвичай позбавлений образності, емоційності та індивідуальних авторських рис.

3. Наявність усталених мовних зворотів, певна стандартизація початків і закінчень документів. Найхарактерніші прояви стандартизації такі:

а) широке вживання готових словесних формул типу: *у зв'язку з, відповідно до, з метою, згідно з, залежно від* що спрощує й полегшує процес укладання окремих видів документів;

б) повторюваність тих самих слів, форм, зворотів, конструкцій як результат досягнення однотипності вираження думки.

4. Лексика здебільшого нейтральна, вживається в прямому значенні. Залежно від того, яку саме галузь суспільного життя обслуговує офіційно-діловий стиль, він може містити суспільно-політичну, професійно-виробничу, науково-термінологічну лексику.

5. Для чіткої організації роботи з документами текст переділяється на параграфи, пункти, підпункти.

6. У текстах часто вживаються словосполучення з дієсловами у формі теперішнього часу із значенням позачасовості, постійності дії: *рішення надсилається, виробнича рада розглядає, має місце*. Вживаються і такі звороти: з оригіналом згідно, складено й завірено (засвідчено) у двох примірниках, вжити заходів, визнати за можливе, звернутися в заявою, надати слово, оголосити подяку, перерахувати кошти, накласти резолюцію, доводити до відома, давати згоду, вирішити питання.

7. Найхарактерніші речення – прості поширені (кілька підметів при одному присудку, кілька присудків при одному підметі, кілька додатків при одному з головних членів тощо). Вживаються також складні речення із сурядним і підрядним зв'язком.

Отже, тексти офіційно-ділового стилю вимагають документації тверджень, точності й однозначності сприймання позначуваних понять, стислості, економності формулювань.

Практичне заняття № 3

Тема: Публіцистичний і конфесійний стилі української мови

Контрольні питання:

1. Призначення і сфера використання публіцистичного стилю.
2. Мовні особливості публіцистичного стилю.
3. Призначення і сфера використання конфесійного стилю.
4. Мовні особливості конфесійного стилю.

Література:

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – С. 5 – 52.
2. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: Навчальний посібник / Н. В. Ботвина. – К.: АртЕк, 2002. – 280 с.
3. Волкотруб Г. Й. Стилiстика ділової мови: Навч. Посiбник / Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – С. 22 – 29.
4. Дудик П. С. Стилiстика української мови / П. С. Дудик. – К.: Академія, 2005. – С. 69 – 80.
5. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – С. 256 – 270; 282 – 287.

Завдання:

1. **Прочитати. Визначити стиль висловлювання. Свою думку обґрунтувати.**

Людина оспівує найдорожче, увічніює його в слові. Словом вона хоче сказати всьому світові про свої найглибші почуття й зоряні мрії. Людина вибудувала з минулого в прийдешнє золотий міст, яким спішать у серця посланці людяності й любові — викупані в пелюстках квіту та в пробудженнях росяного ранку слова. Українська мова витворила багато пестливих слів, якими опоетизовано світ. Напевне, найбільше таких слів — ніжних, високих, людинолюбних, красивих — про матір. Перше слово, з якого розпочинається наше пізнання краси світу, його сонячності. Для кожної людини мати стає початком життєвого шляху, початком доброти й совісті, єдиною сповіддю і покликом до діянь в ім'я щастя. Мати народила нас, навчила говорити й запалила в серці вічне світло пісні. Завжди серце лине до матері, до рідного дому, яблунь і вишень у цвіту, журливої річечки, запашиного луку, першої стежини, яка кличе на батьківські пороги. Скільки б років не мали, ми завжди звертаємося до джерел дитинства, до материнської любові й ласки, до материнського тепла, черпаємо в них наснагу й віру в добро (За І. Вихованцем).

2. **Прочитати. Визначити тему тексту та його головну думку. Визначити стиль тексту. Свою думку довести. Скласти і записати план тексту. Усно переказати текст за планом. Чи згодні ви з автором тексту? Дати відповідь на запитання «Чи легко бути небайдужим?». Дотримуватися вимог публіцистичного стилю.**

Бійтеся байдужих!

Байдужість — то найстрашніша хвороба нашого часу. «Не бійтеся друзів, — писав польський письменник Бруно Ясенський. — Найгірше, що вони можуть, — це вас зрадити. Не бійтеся ворогів. У найгіршому разі вони можуть

вас знищити. Бійтеся байдужих. З їхньої мовчазної згоди творяться і зради, і вбивства».

Замислись на мить, читачу. Чи не «мовчав» і ти часом там, де треба було кричати на весь світ? Чи не втікав задля власного спокою в життєві кущики, щоб нічого «не бачити», «не чути», «не знати»?

Пригадай, читачу, чи не проходив ти мовчки мимо, коли хтось нівечив природу твоєї землі? Коли якийсь ворожий зайда чинив наругу над святинями твого народу? Над його історією?

Сполохані орли злітають у небо, щоб у бойовому леті опуститися помстою на тих, хто руйнує їхні гнізда. Сполохані жаби стрибають у болото, щоб тихо й спокійно пересидіти небезпеку. Замислися, читачу, і зваж: хто ти? (За Є. Дударем).

3. Прочитати виразно текст. Визначити його стильову належність. Обґрунтувати свою думку.

Молитва за Україну

*Боже великий, єдиний,
Нам Україну храни,
Волі і світу промінням
Ти її осіни.
Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю,
Ти нас, Боже, зрости.*

*Молимоь, Боже Єдиний,
Нам Україну храни,
Всі свої ласки-щедроти
Ти на люд наш зверни.
Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світу,
Щастя дай, Боже, нпроду
І многая, многая літа!*

4. Пояснити значення слів. Складіть з ними речення публіцистичного стилю.

Креативний, картатий, крилатий, звияжний, маргінальний, розлогий.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 3

При підготовки і проведенні лабораторного заняття окреслено особливості та місце публіцистичного та конфесійного стилів мовлення.

Публіцистичний стиль – це різновид мови, який використовують у суспільно-політичному житті суспільства. Він уживається в публічних виступах, суспільно-політичних газетах і журналах, у політичних радіо- й телепередачах.

Мета висловлювань публіцистичного стилю – точно, доступно, яскраво інформувати читача (слухача) про найважливіші події у житті людей; викликати певне ставлення до цих подій, інколи й спонукати до певних дій. Отже, публіцистичний стиль виконує дві функції – інформативну (повідомлення) та агітаційну (впливу).

Мета публіцистичного стилю зумовлює такі основні його ознаки: інформативність, логічність, фактографічність, образність, відверту оцінність.

Публіцистичний стиль існує в таких жанрах: звернення, відозва, передова стаття в газеті або журналі, огляд, інтерв'ю, радіо-, телепубліцистика.

У висловлюваннях публіцистичного стилю широко вживають суспільно-політичну лексику. За її допомогою інформують про явища дійсності, пов'язані з політичним або громадським життям людей. Це назви урядових установ, організацій, політичних партій, суспільних організацій, посад тощо (Верховна Рада, Президент, спікер, ООН, патріотизм, демократія, незалежність).

У публіцистичному стилі вживають емоційно забарвлені слова: вітчизна, патріот, надихати, діяння, дерзновенний. Уживають слова, що містять відверту оцінку подій або явищ (так звані оцінні слова): благородний, злочинний, обманний, добродійний тощо.

Публіцистичному стилю властиве використання спонукальних речень. За інтонацією вони здебільшого бувають *окличними* (Замисліться! Будьмо уважні до того, хто поруч із нами! Шануймося!).

Поширеними є риторичні звертання, тобто звертання до відсутніх осіб, предметів і явищ, до абстрактних понять із метою привернути до них уваги. Наприклад: *Легкому щастю, люди, не радійте! Не тішся, саде, з ранньої весни!* (О. Омельченко).

Використовують і риторичні запитання. Вони не передбачають відповіді, їхня мета — надати текстові емоційності. Наприклад: *Допоки?! Допоки будемо бовтатися в багні бездуховності?* (А. Гудима).

Публіцистичні твори повинні бути бездоганними стосовно логічної побудови, впливовими й інформативними, експресивними (з-поміж емоційно-експресивних засобів є звернення до читача, зокрема у формі запитань-відповідей).

Характерні ознаки публіцистичного стилю:

- 1) орієнтація на усне мовлення,
- 2) використання діалогічної форми мовлення (часто вираженої на тлі авторського монологу),
- 3) чіткі політичні оцінки,
- 4) присутність автора,
- 5) широкий вияв авторської індивідуальності.

Виник цей стиль відносно пізно, у кінці минулого століття, коли, на думку вчених, склалися основні його риси. Помітним кроком у розвитку і формуванні публіцистичного стилю становили поодинокі твори у східноукраїнських альманахах: «Супліка до пана іздателя» Г. Квітки-Основ'яненка («Утрення звезда», кн. 2), «Так собі до земляків» та «До побачення» Є. Гребінки (передмова і післямова до «Ластівки»), прозові вставки О. Корсуна до вірша «Від чого чапура живе біля моря» (альманах «Сніп»), а також західноукраїнські альманахи «Русалка Дністровая» і «Вінок русинам на обжинки»).

Автори публіцистичних творів:

- висловлюють думку нетрафаретними, нестандартними мовними засобами;
- демонструють при цьому високе вміння створювати свіжу, нешаблонну образність;
- досягають значного ефекту завдяки своїй орієнтації на конкретність назв предметів, явищ, понять тощо:
- використовують живомовні, прості, точні слова і словосполучення, якими послуговуються у своєму мовленні прості люди.

Конфесійний стиль виник як стильове запозичення у зв'язку з прийняттям християнства у Київській Русі. Культові книги почали перекладати з грецької мови старослов'янською і використовували в релігійних обрядах, додаючи окремі українські вимовні і граматичні риси. Вчені вважають, що такі тексти у XIV ст. вже читали по-українському. Відомо, що в XVI ст. в церквах використовували і давню українську мову, про що свідчать численні переклади фрагментів з Біблії, учительних евангелій. Найціннішою пам'яткою того періоду є писане давньоукраїнською мовою Пересопницьке евангеліє, що стало національною святинєю українців. У 1753 р. було заборонено викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії, яка готувала провідників вищого духовенства, і далі на цілі століття конфесійний стиль був вилучений з контексту української мови. З того часу з невеликою перервою (1918— 1928 рр.) і аж до проголошення України незалежною соборною державою конфесійний стиль з відомих причин не мав можливостей для вільного розвитку на етнічних українських територіях.

Головне призначення конфесійного стилю – допомагати віруючим у спілкуванні їхніх душ з Богом, зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати віруючих одним почуттям щиросердної віри в Бога. Воно обслуговує культово-професійні потреби священнослужителів. Розмовно-мовленнєву основу його становить Біблія. Найповніше він виявляється в богослужінні, частково – в проповідях.

Головні ознаки конфесійного стилю: урочистість і піднесеність як стилістичні домінанти, благозвучність, символізм та стійкість (стандартність) стильової норми.

До основних мовних засобів конфесійного стилю належить маркована лексика, яку в національній літературній мові називають конфесійною. Це такі стилістичні домінанти, як: *Ісус, Різдво, святий, священник, літургія, псалми, ангел, церква, ікона, гріх, провидіння, єпархія* тощо. Лексика тематично спеціальна, стандартна, чітко відмежована від лексики інших стилів. Це назви служителів релігії, назви таїнств, елементів християнської обрядовості, назви постів, старослов'янізми, перевага стандартно стійких, переважно повних, простих і складних речень. Мовлення урочисте, йому притаманна інверсія, велика сконцентрованість маркованих слів, своєрідна ритмомелодика, елементи прощальності. У мові культових творів багато тропів (алегорій, епітетів, порівнянь, символів).

У конфесійному стилі є загальноживані вирази, які набули сакрального забарвлення. Деякі з них шляхом перенесення і символізації набули конфесійного стилістичного значення. Наприклад, слово *чаша* у конфесійному стилі означає *долю* (*випити чашу до дна – терпеливо знести всі незгоди життя; гірка чаша – дісталася тяжка доля; нехай мене обминає чаша сія – нехай буде все добре*), слова *хліб* і *вино* – їжу (*хліб – тіло Христа, а вино – кров*), слово *дорога* – це *життя*. Не можна не помітити таку мовну ознаку конфесійного стилю, як старослов'янізми: *агнець, взивати, воздати, воздаяніє, возсідати, сотворити, сотвореніє, уповати, упованіє, блаженний*. Має конфесійний стиль і свою фразеологію – усталені словосполучення: *Ісус Христос, Мати Божя, за упокій душі, подати на часточку, Небесний Отець, Тайна вечеря, Святий Дух, раб Божий, воскресіння із мертвих, скорблящих радосте, Христос воскрес! Воістину воскрес! Достойно єсть! Христос Спаситель, судний день*.

Практичне заняття № 4

Тема: Художній і розмовний стилі української мови

Контрольні питання:

1. Призначення і сфера використання художнього стилю.
2. Мовні особливості стилю художньої літератури.
3. Призначення і сфера використання розмовно-побутового стилю.
4. Мовні особливості розмовно-побутового стилю.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – С. 5 – 52.
2. Волкотруб Г. Й. Стилiстика ділової мови: Навч. Посiбник / Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – С. 22 – 29.
3. Дудик П. С. Стилiстика української мови: Навч. Посiбник / П.С. Дудик. – К.: ВЧУ «Академія», 2005. – С. 54 – 120.
4. Климова К. Я., Романюк П. Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентiв ВНЗ III – IV рiвнiв акредитацiї та викладачiв-словесникiв закладiв освiти / К. Я. Климова, П. Ф. Романюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ iм. I. Франка, 2005. – С. 4 – 11.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища шк., 1987. – С. 5 – 14.
6. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови / О. Д. Пономарiв. – К.: Либiдь, 1992. – С. 3 – 19.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – С. 3 – 13.

8. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За заг. ред. акад. І. К. Білодїда. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 5 – 55.

Завдання:

1. З тлумачного словника української мови виписати десять рядів експресивних синонїмів, матеріали словника доповнити одиницями розмовної мови, пояснити амплїтуду експресїї, закладеної в синонїмах, та практичне значення цього явища.

Наприклад: кіт – котик – котище – кицька – кошеня.

2. Побудувати діалоги (по чотири-п'ять реплїк) про пори року, улюблену іграшку, книжку, мультфїльм. Пояснити обрані словесні й структурно-органїзаційні засоби.

3. Прочитати виразно тексти. Визначити їхню стилєву належність. Обґрунтувати свою думку.

а) Катю, ти не уявляєш, яка в нас дивна сусїдка. Вона живе сама, до того ж децо недочуває. Вмикає зранку телевізор у вітальні, та ще й на весь куток. Адже вона має обов'язково його почути з кухні, коли сковородка шкварчить! Так він в неї цілий день бубонить: бу-бу-бу та бу-бу-бу.

Дивиться все підряд, а особливо, всілякі політичні виступи. Ми за стїнкою почувасьмося, неначе в нас тут засідання Верховної Ради та Кабїнету міністрів.

Іноді їй син дзвонить по телефону. Так ти думаєш, вона хоч на хвильку вимикає свій «ящик»? Можна навіть не мріяти! Спершу телефон на максимальній гучності «розривається» хвилин п'ять, бо вона зі своїми Верховною Радою та Президентом нічого не чує. Зато ми за стїнкою чуємо: Михайло дзвонить.

Веду я, Катю, далі. Михайло наполегливо надзвонює, бо вже знає материні звички. Сусїдка нарешті чує дзвінок, біжить, хапає слухавку та починає кричати на повний голос. В цей час депутати по телевізору продовжують свої теревені, а вона намагається їх переговорити.

Інколи сусїдка почує-таки по телевізору якусь важливу політичну інформацію. Наприклад, їй там скажуть, яка партія погана, а яка хороша. Тоді вона спішить надвір агїтувати своїх подруг, за кого треба голосувати. Посиденьки ці розтягуються на кілька годин, адже інші сусїдки можуть виявитися проти її улюбленого депутата. Отож їх дуже важливо переконати.

А телевізор, Катю, телевізор, вона на цей час вимкнути забуває. Та що там, взагалі не вважає за потрібне його вимикати! Так він і горлає кілька годин, а ми у своїй квартирі його слухасьмо. Я б деяким людям взагалі заборонив би користуватися технікою, поки не навчаться зважати на оточуючих.

б) На кожному крилі городу росли куці барвінку. Здавалося, що він і зимою зеленіє, бо коли танули сніги, то на світ пробивалось його цупке зелене листя, не змучене холодом, не скалічене морозом. А коли повітря ставало по-

материнськи м'яким і лагідним, то барвінок зацвітав так, наче небо бризнуло на землю живою блакиттю, зацвітав так, немов дитячі очі землі дивилися довірливо.

Баба гнівалась, коли зривали барвінковий цвіт. Вона ніколи не могла примиритися з тим, що квітку зривають. Хоч би яка квітка була - чи чорнобривці, чи ружі, чи звичайнісінькі калачики, чи настурції, чи лісові дзвоники, чи рожен. Тим більше її гнівало, коли хтось необережно зривав цибулю зі стрілкою, яка могла б дати насіння, коли хтось викидав усю стеблину кропу, замість нащипати листя. Тоді баба чорнішала, погляд ставав лихий.

Навіть на Спаса, коли, здається, з квітами просинаєшся, з квітами сідаєш за стіл, з квітами їси яблука та груші, з квітами свіжовипечений хліб умочаєш у мед, навіть на Спаса баба, не могла відірватися од святого ставлення до цвіту

(За Євгеном Гуцалом).

4. Виписати уривки текстів художнього стилю. Визначити основні риси цього стилю.

5. Дописати речення:

Художній стиль – це ...

Його характерні риси: ...

6. Дати відповіді на запитання:

1. Чим відрізняється художній стиль від інших стилів?

2. Чи обов'язковим є для художнього стилю використання фактів?

7. Користуючись Словником української мови в 11 томах, визначити експресивно-стилістичні якості поданих синонімічних пар; знайти і виписати слова, позначені в Словнику як розмовні («розм.»):

Багато – сила-силенна, багатий – імуций, апатично – байдужливо, бандит – розбишака, беззмістовний – пустопорожній, безумствувати – дуріти, бенкет – прийом, наказ – веління, бракороб – партач, відгомін – виляск, вовна – руно, гарячка – трясця, волосся – патли, багато – достобіса, житель – абориген, літній – підтоптаний, лютувати – скаженіти, м'яти – жмакати, живіт – черево, холодний – студений, схожий – достеменний.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 4

Відзначаємо, що художній стиль посідає важливе місце серед інших стилів і має унікальні особливості.

Художній стиль – це мова художньої літератури, «особливий спосіб мислення, створення мовної картини світу».

Основне призначення стилю – різнобічний вплив на думки і почуття людей за допомогою художніх образів.

Головними ознаками художнього стилю є емоційність, образність, експресивність. На лексичному рівні в ньому вживається все словникове багатство української мови: слова з найрізноманітнішим лексичним значенням, різні за походженням. Художньо-літературне мовлення багате на епітети, метафори, порівняння, повтори, перифрази, антитези, гіперболи та інші зображувальні засоби. З певною художньою метою можуть уживатися діалектна та професійна лексика, фразеологізми. Художній стиль послуговується різними типами речень за будовою, метою висловлювання, за відношенням змісту речення до дійсності.

Художній стиль реалізується в таких жанрах: трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, оповідання, поема, вірш, байка, епіграма.

Цей стиль має естетично-інформативну комунікативну функцію. Інформативність тут здійснюється не шляхом простого повідомлення фактів, а через художній образ, у якому відтворюється і певна ситуація, і сприйняття її автором, і реакція інших людей. Об'єктивна дійсність зображена у текстах художнього стилю за допомогою художніх образів.

Найважливішою ознакою художньої мови є її естетична функція – гранична чуттєва конкретність, глибока виразність, емоційність, картинна мальовничість. Твори, написані цим стилем, виконують функцію впливу на почуття і уяву читача або слухача. Це зумовлює використання в художньому стилі своєрідних образних засобів. У своєрідному доборі цих мовних одиниць виявляється творча індивідуальність автора, його почерк, тобто його *авторський індивідуальний стиль*.

Художній стиль характеризує:

- 1) точність слововживання (ідеальне оформлення думки);
- 2) використання зображувально-виражальних засобів (епітетів, метафор, порівнянь, образно-метафоричних синонімів тощо);
- 3) використання антонімів для таких зображувально-художніх прийомів, як контраст, антитеза, іронічне зіставлення (антонімічна іронія) та ін.;
- 4) наявність архаїзмів, неологізмів (*дзвінкостеблий, срібносяйний, голубокосий, роси-перли, розкрилена* – у М. Рильського), діалектизмів, жаргонізмів та ін.
- 5) багата фразеологія;
- 6) своєрідні засоби словотвору;
- 7) використання множини іменників – власних назв, кличної форми тощо;
- 8) синтаксичні засоби – інверсії, питальні та окличні речення, риторичні оклично-питальні звороти й риторичні звертання, еліптичні конструкції, пряма й невласне-пряма мова, різнотипні прості й складні речення.

Сфера використання **розмовно-побутового стилю** – усне повсякденне спілкування в побуті, у сім'ї, на виробництві.

Основне призначення розмовного стилю – бути засобом впливу й невимушеного спілкування,

жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з'ясування виробничих і побутових стосунків. Слід відрізнити неформальне й формальне спілкування. Перше – нерегламентоване, його мета й характер значною мірою визначаються особистими (суб'єктивними) стосунками мовців. Друге – обумовлене соціальними функціями мовців, отже, регламентоване за формою і змістом.

Якщо звичайне спілкування попередньо не планується, не визначаються мета його і зміст, то ділові контакти передбачають їх попередню ретельну підготовку, визначення змісту, мети, прогнозування, можливих висновків, результатів.

У повсякденній розмові мовці можуть торкатися різних, часток непов'язаних між собою тем, отже, їхнє спілкування носить частіше довільний інформативний характер. Ділова ж мова, як правило, не виходить за межі визначеної теми, має конструктивний характер і підпорядкована розв'язанню конкретних завдань, досягненню заздалегідь визначеної мети.

Основні ознаки: безпосередня участь у спілкування; усна форма спілкування; неофіційність стосунків між мовцями (неформальне); невимушеність спілкування; непередготовленість до спілкування (неформальне); використання несловесних засобів (логічних наголосів, тембру, пауз,

інтонації); використання позамовних чинників (ситуація, поза, руки, жести, міміка); емоційні реакції; потенційна можливість відразу уточнити незрозуміле, акцентувати головне.

Основні мовні засоби: емоційно-експресивна лексика (метафори, порівняння, синоніми та ін.); суфікси суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливого забарвлення, зниженості); прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові); часте використання різних займенників, дієслів із двома префіксами (пона-, поза-: *понаїхали, позакривалися* тощо); фразеологізми, фольклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки й т.д.); заміна термінів розмовними словами (*електропоїзд – електричка, бетонна дорога – бетонка*).

Типові форми мовлення – усні діалоги та полілоги.

Норми розмовного стилю встановлюються не граматиками, як у книжних стилях, а звичаєм, національною традицією – їх відчуває і спонтанно обирає кожен мовець.

Жанри реалізації – бесіда, лист.

Лабораторне заняття № 1

Тема: Модульна контрольна робота

Контрольні питання:

1. Призначення і сфера використання основних стилів мовлення.
2. Мовні особливості наукового стилю.
3. Мовні особливості офіційно-ділового стилю.
4. Мовні особливості публіцистичного стилю.
5. Мовні особливості конфесійного стилю.
6. Мовні особливості стилю художньої літератури.
7. Мовні особливості розмовного стилю.

Література:

1. Дудик П. С. Стилїстика української мови / П. С. Дудик. – К: Академія, 2005. – С. 54 – 61.
2. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць, Вип. IV.– К.: КНЕУ, 2001. – 368с.
3. Мацько Л. У. Кравець Л. В . Культура української фахової мови: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 40 – 183.
4. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – С. 241 – 247.
5. Мацько Л. І. Стиль як основне поняття стилїстики. // Українське мовознавство. – К., 1990.
6. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилїстичний аспект) / Н. Непийвода – К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 303 с.
7. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
8. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : Підручник. – 3-є вид., перероб. та доповн. – Тернопіль, 2000. – 248 с.
9. Рожанківський Р. Щодо українського стилю фахової мови / Р. Рожанківський. // Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції. – Львів, Львівська політехніка, 1998. – С.43–46.
10. Шевчук С.В. Ділове мовлення : Модульний курс: Підручник / 4-те вид. – К.: Арії, 2009. – С. 12 – 17.
11. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення / С. В. Шевчук. – К.: Літера, 2000. – С. 8 – 13.

Завдання:

Варіант 1

1. Охарактеризувати науковий стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Зайдеш до кабінету, лікар очей від паперів не одірве – пише, реєструє. З якою б хворобою не прийшли – діагноз один «ГРЗ». Гостре реєстраційне захворювання.

Варіант 2

1. Охарактеризувати офіційно-діловий стиль мови.

2. Виправити помилку, визначити її тип:

Основний акцент ми приділяємо підвищенню надійності побутової техніки.

Варіант 3

1. Охарактеризувати публіцистичний стиль мови.

2. Виправити помилку, визначити її тип:

Цей концерт завдав радості усім присутнім.

Варіант 4

1. Охарактеризувати конфесійний стиль мови.

2. Виправити помилку, визначити її тип:

Своєю основною задачею мер рахує зростання благополуччя жителів міста.

Варіант 5

1. Охарактеризувати художній стиль мови.

2. Виправити помилку, визначити її тип:

Керівництво залізниці постійно контролює використання рухливого складу.

Варіант 6

1. Охарактеризувати розмовний стиль мови.

2. Виправити помилку, визначити її тип:

На Київщині 1 лютого вдень утримаються складні погодні умови: часом сніг, налипання мокрого снігу, хуртовини, на дорогах ожеледь.

Варіант 7

1. Охарактеризувати науковий стиль

2. Виправити помилку, визначити її тип:

Я купив фрукти і торт. Це буди моя контрибуція у вечірку.

Варіант 8

1. Охарактеризувати офіційно-діловий стиль мови.

2. Виправити помилку, визначити її тип:

Товариші відпочиваючі! Товари в купальних костюмах не відпускаються.

Варіант 9

1. Охарактеризувати публіцистичний стиль мови.

2. виправити помилку, визначити її тип:
А от наші мебляри представлені лише двох'ярусним ліжком.

Варіант 10

1. Охарактеризувати конфесійний стиль мови.
2. виправити помилку, визначити її тип:
Поступили у продаж артисти: кольорова Білик і чорно-білий Зібров.

Варіант 11

1. Охарактеризувати художній стиль мови.
2. виправити помилку, визначити її тип:
Профогам відділень до 25 грудня цього року на отримання новорічних подарунків подати в робочий комітет господарства список батьків дошкільного віку і до п'ятого класу.

Варіант 12

1. Охарактеризувати розмовний стиль мови
2. виправити помилку, визначити її тип:
На нашому ринку вештаються переважно російські фахівці з наблік рилейшн.

Варіант 13

1. Охарактеризувати науковий стиль мови.
2. виправити помилку, визначити її тип:
Вчорашні посиденьки підірвали мій бюджет, і тепер вся надія на «політичний портрет» одного депутата, за який мені обіцяно триста «зелених».

Варіант 14

1. Охарактеризувати офіційно-діловий стиль мови.
2. виправити помилку, визначити її тип:
Квартира була далеко, на передмістю.

Варіант 15

1. Охарактеризувати публіцистичний стиль мови.
2. виправити помилку, визначити її тип:
На раз око його звернулося на одно з серць, прорізаных у дерев'яній, густо цвяхованій віконниці.

Варіант 16

1. Охарактеризувати конфесійний стиль мови.
2. виправити помилку, визначити її тип:
По її очам можна було зрозуміти всю біль, всю гіркоту розчарування.

Варіант 17

1. Охарактеризувати художній стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

В економічно стабільних країнах кошти страхових компаній є найбільш важливим джерелом внутрішніх інвестицій.

Варіант 18

1. Охарактеризувати розмовний стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Ця апаратура нас влаштує тому, що вона дешевше і надійніше від італійської.

Варіант 19

1. Охарактеризувати науковий стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Уже підготовлено в основному списки громадян, які підлягають паспортизації. Частина з них проходить останню стадію доробки.

Варіант 20

1. Охарактеризувати офіційно-діловий стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

По Коцюбинського, 5 продається диван. Питать Захарченко, він ще не старий і на поролоні.

Варіант 21

1. Охарактеризувати публіцистичний стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Викладачка запропонувала студенту вчитати свою доповідь.

Варіант 22

1. Охарактеризувати конфесійний стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Сьогодні мати попросила мене приготувати собі сніданок.

Варіант 23

1. Охарактеризувати художній стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Дитячі головки схиляються над акуратними квадратиками на асфальті, в яких вони кольоровою крейдою зображують своє видіння світу.

Варіант 24

1. Охарактеризувати розмовний стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Коли ви справді вважаєте себе вченим, то для вас найвища інстанція – істина.

Варіант 25

1. Охарактеризувати науковий стиль мови.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

В проекті Закону по аграрному питанню нічого немає про людські ресурси, тобто хто буде працювати в землі.

Варіант 26

1. Охарактеризувати офіційно-діловий стиль.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Відвідувачів виставки вражали дешеві ціни промислових товарів.

Варіант 27

1. Охарактеризувати художній стиль.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Запрошуємо на зустріч молодь 16 – 25 років.

Варіант 28

1. Охарактеризувати розмовний стиль.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

У заводському кафе кидалися в очі чистота і затишок.

Варіант 29

1. Охарактеризувати публіцистичний стиль.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Непомітно підкрався кінець робочого дня.

Варіант 30

1. Охарактеризувати конфесійний стиль.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Варто розрізняти різні підходи до цієї проблеми.

Варіант 31

1. Охарактеризувати художній стиль.
2. Виправити помилку, визначити її тип:

Підсумки змагання між групами проводиться один раз на семестр.

Методичні рекомендації до лабораторного заняття № 1

Модульна контрольна робота виконується за варіантами. Усього їх 30. Контрольна робота оцінюється за п'ятибальною системою.

Мета модульної контрольної роботи – виявлення знань студентів з теми, вміння аналізувати, узагальнювати матеріал.

Кожен варіант складається з двох питань – теоретичного і практичного. При висвітленні теоретичного питання студент повинен дати визначення стилю, сфері його застосування, меті спілкування, основним видам висловлювання, а також наводити приклади щодо мовних особливостей аналізованих стилів.

Практичне завдання передбачає знання основних норм мовних одиниць сучасної української мови. Студент повинен виправити помилку в реченні, охарактеризувати, які саме мовні норми були порушені.

Змістовий модуль 2.

Норми сучасної української літературної мови

Студенти повинні *знати*:

- особливості стилів та жанрів сучасної української літературної мови;
- поняття «літературна мова», «мовна норма», функції мови;
- типологію мовних норм; особливості використання багатозначних слів, омонімів, синонімів, антонімів у різних стилях мови і мовлення.

Студенти повинні *вміти*:

- здійснювати регламентування спілкування, застосовувати орфоепічні та акцентологічні норми української літературної мови в усному спілкуванні, доречно використовувати моделі звертання, привітання, ввічливості;
- знаходити в тексті й доречно використовувати в мовленні власне українську та іншомовну лексику, термінологічну лексику та виробничо-професійні, науково-технічні професіоналізми; користуватися словником іншомовних слів, термінологічними словниками та довідковою літературою;
- знаходити в тексті й доречно використовувати у мовленні синоніми, омоніми, пароніми; користуватися різними видами словників;
- перекладати тексти українською мовою, використовувати термінологічні двомовні словники, електронні словники;
- правильно записувати числівники та цифрову інформацію у професійних текстах; узгоджувати числівники з іменниками;
- правильно використовувати найпоширеніші дієслівні форми у професійному спілкуванні, користуватися додатковою літературою;
- правильно вживати прийменникові конструкції у текстах різних жанрах, перекладати прийменникові конструкції українською мовою; користуватися довідковою літературою;

- користуватися синтаксичними нормами у спілкуванні;
- правильно використовувати синтаксичні конструкції у спілкуванні.

Практичне заняття № 5

Тема: Нормативність мовних одиниць. Типологія норм

Контрольні питання:

1. Норма. Ознаки літературної норми. Варіативність літературної норми.
2. Нормативність мовних одиниць. Типологія мовних норм.
3. Орфоепічні норми.
4. Лексичні норми.
5. Словотвірні норми.
6. Морфологічні норми
7. Синтаксичні норми.
8. Стилiстичні норми.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич – Львів: Світ, 2003. – С. 5 – 52.
2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика ділової мови: Навч. Посiбник / Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – С. 22 – 29.
3. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навч. Посiбник / П. С. Дудик. – К.: ВЧУ «Академія», 2005. – С. 54 – 120.
4. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентiв ВНЗ III – IV рiвнiв акредитацiї та викладачiв-словесникiв закладiв освiти / К. Я. Климова, П. Ф. Романюк – Житомир: Вид-во ЖДУ iм. I. Франка, 2005. – С. 4 – 11.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища шк., 1987. – С. 5 – 14.
6. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О. Д. Пономарiв. – К.: Либiдь, 1992. – С. 3 – 19.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – С. 3 – 13.
8. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. акад. I.К. Білодiда. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 5.

Завдання:

1. **Записати слова, визначити наголос.**

Чотирнадцять, помилка, роблю, читання, кулінарія, столяр, батьківський, алфавіт, кілометр, одинадцять, бюлетень, олень, ненависть, металургія, разом, завжди, симетрія, ринковий, фаховий, текстовий.

2. виправити помилки, унаслідок яких відбувається порушення милозвучності української мови. З чим вони пов'язані?

Ми були у Охтирці. З'їзд екологів проходив в Києві. За вікном вагона все нові і нові краєвиди. З скелі відкривається чудовий краєвид. В листі є багато помилок. Потім ввійшов чоловік. Надо мною – сонце. Працюєм з ранку до вечора. Таке і у сні не побачиш.

3. Знайти порушення лексичних норм у словосполученнях, виправити помилки.

Престиж фабрики, авторитет службовця, престижна кандидатура; відносини між батьками, приятельські стосунки, відношення зі співробітниками; сфера діяльності, у ділянці освіти, болі в галузі серця; спільна розмова, загальне засідання, загальні турботи; екзаменаційний білет, проїзний квиток, студентський білет.

4. Відредагувати речення відповідно до лексичних норм української мови.

1. Роздався телефонний дзвінок. 2. Дирекція не прогадає. 3. В скільки годин відходить наш автобус? 4. Повістка дня слідує. 5. Редакція приносить свої вибачення. 6. Приступаєм до обговорення. 7. Першим ділом треба вирішити це питання. 8. Це сама відповідальна задача. 9. Збитки складають 10 процентів.

5. Замінити слова-русизми на нормативні слова української мови.

Толковий фахівець, здавати іспит, заповнити пробіли в знаннях, готувати штамповщиків, роцотна відомість, сітка підприємств, культурне міроприємство, поставити підстаканник, державна казна, вищий учбовий заклад, малоімуці громадяни, слідує питання.

6. Визначити порушення синтаксичних норм у поданих словосполученнях. З чим вони пов'язані?

План по заготівлі, по технічним причинам, заходи по забезпеченню, змагання по стрільбі, досвід по роботі з батьками, працюють по багато років, по заявках, цех по виготовленню, мешкати по вулиці, раз по раз, по всіх правилах, не по прямому призначенню, по наказу директора.

7. Узгодити присудок з підметом, дописуючи потрібні закінчення.

1. Три студент() нашого факультету взяв() участь у змаганнях з баскетболу. 2. Більшість абітурієнтів з'явил()ся на екзамен вчасно. 3. Ряд підприємств нашого міста працю() щосуботи. 4. Тридцять один дитячий

садок Харкова отрима() благодійну допомогу. 5. Усі, хто отрима() читацький квиток, мож() користуватися бібліотекою. 6. Частина працівників університету відпочивал() в санаторіях Криму. 7. Кілька учасників конференції запізнил()ся на її відкриття.

8. Перебудувати речення з дієприслівниковими зворотами згідно із синтаксичними та лексичними нормами.

1. Готуючися до заняття з математики, знайшовся в мене підручник. 2. Прочитавши лекцію, усе стало нам зрозуміло. 3. Беручи на кафедрі літературу, нас здивував її широкий вибір. 4. Приймаючи участь у конференції, нам надали можливість виступити з доповіддю. 5. Пишучи текст доповіді, було використано багато літератури. 6. Зустрівшись з другом на вулиці, було вирішено піти на тренування разом.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 5

При підготовці до заняття необхідно з'ясувати поняття мовної норми, її основних типів.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує різноманітні сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, науку, пресу, побут, культурне життя народу.

Основною ознакою усної та писемної форм літературної мови, що відрізняє її від діалектної, жаргонної та інших різновидів загальнонародної мови, є нормативність, тобто послідовна підпорядкованість установленим правилам – нормам.

Норма – це сукупність загально визнаних правил реалізації мовної системи на лексичному, граматичному та інших мовних рівнях. Безпомилкове використання літературної мови в усній формі залежить від встановлених правил вимови звуків, наголошування слів, належної побудови лексем відповідно до властивих українській мові значущих частин слова (префіксів, суфіксів, закінчень), вибору необхідного за змістом слова чи його форми, доречного їхнього поєднання в словосполучення та речення. Писемну ж форму регламентовано ще написанням (орфографічними нормами), а також відповідними розділовими знаками, які членують мовленнєвий потік (пунктуаційними нормами).

Норми з плином часу можуть змінюватися переважно через історико-політичні обставини. Ці усталені правила фіксує “Український правопис”, на основі якого вже укладають словники, довідники, підручники тощо. Норми є визначеними для всіх мовних рівнів:

• **орфоепічні норми** – це сукупність правил належної вимови звуків і звукосполучень під час мовлення. За умови дотримання цих норм висловлене сприймається точно й однозначно, адже норми унеможливають перекручення змісту виголошених слів, словосполучень чи речень загалом (напр., *хліб*, а не

хліп; загадка, а не загатка; лев, а не леф; словорозрізнявальні *п – б, з – с: грип – гриб, казка – каска*).

В інакшому разі ми можемо опинитися в смішній ситуації, коли, утворивши від дієслова *могти* форму минулого часу чоловічого роду, вимовимо кінцевий глухий [х] замість дзвінкого [г]: *він дійсно міх, я в цьому впевнена*; чи у слові *казка* – дзвінкий [з] замість глухого [с]: *одягни на голову казку*;

• **акцентуаційні норми** передбачають вміння правильно наголошувати слова. Наголос в українській мові, окрім інтонаційного призначення, виконує ще й смислорозрізнявальну функцію: *тéпло – тепло, вігода – вигóда*; допомагає виділити у словосполученні чи реченні головне: *Іванна вчасно написала модуль; Іванна вчасно написала модуль; Іванна вчасно написала модуль; Іванна вчасно написала модуль*.

Типовим порушенням правил наголошування слів є вплив російської мови, суржикового мовлення та діалектного середовища: *посерéдині, спіна, фарту́х, кухо́нний, кúхарський, кажú, одно́го* (а не *посереді́ні, спина́, фартух, кúхонний, куха́рський, ка́жу, одно́го*);

• **лексичні норми** обґрунтовують вживання слів у властивому для них значенні, напр.: *надійшло* (а не *прийшло* повідомлення), *перекажуть* (а не *передавайте* вітання), а також не допускають вживання діалектної, жаргонної та іншої ненормативної лексики;

• **словотвірні норми** – правильне вживання морфем і утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями: *купувати* (а не *купляти*), *кулястий* (а не *кулеподібний*), *отруїтися* (а не *отравитися*), *світлофор* (а не *світофор*);

• **морфологічні норми** охоплюють правила утворення та поєднання граматичних форм слова, а саме: *найвищий ступінь* (а не *найвища*); *канцелярське приладдя* (а не *канцелярські*); *загорну плащем* (а не *плащом*); *вирок кількох суддів* (а не *суддей*); *поверталися з Балкан* (а не *Балканів*); *до річниці Акта проголошення Незалежності України* (а не *Акту*); *директори шкiл* (а не *директора*); *найефективніші ліки* (а не *самі ефективні*); *більш вдалі спроби* (а не *більш вдаліші*); *на своєму полі* (а не *своєму*); *чиєїсь руки* (а не *чийоїсь*); *шістдесятники* (а не *шестидесятники*); *півтора долара* (а не *півтори*); *півтори сторінки* (а не *півтора*); *чотири грузини* (а не *грузина*); *мак мелють* (а не *мелять*); *хліб крають* (а не *краять*) тощо;

• **синтаксичні норми** – це правила побудови словосполучень і речень, тобто правильне поєднання слів за змістом у відповідних граматичних формах: *завідувач (чого?, а не чим?) кафедри вищої математики* (а не *кафедрою*), *медаль, яку він здобув* (а не *здобута ним медаль*), *робота за контрактом* (а не *по контракту*);

• **стилістичні норми** встановлюють закони щодо доречності вибраних мовних засобів залежно від стилю: *він кваліфікований працівник*, а не *добрий роботяга* (офіційно-діловий стиль).

Унаслідок відхилення від норм на різних рівнях мови виникають типові помилки, що знижують культуру мовлення. Належний рівень культури

мовлення передбачає дотримання ustalених норм літературної мови, свідоме, цілеспрямоване та майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування, а також уникнення в мовній практиці **жаргонної лексики, слів-паразитів, діалектизмів** тощо. Доречно відповідно до стилю використання **мовних кліше** (у зв'язку з, відповідно до, взяти до уваги, з...до, вжити заходів) та **канцеляризмів** (доводити до відома, належить зробити (з'явитися, повідомити, сповістити, підтримати), цей факт засвідчено та ін.). Швидка відтворюваність **кліше** та **канцеляризмів** полегшує комунікативний процес. А коли їх використовують не в діловому спілкуванні, то за колоритом таке мовлення нагадує мову Возного – одного із героїв “Наталки Полтавки” І. Котляревського – і не відповідає стилістичним правилам. Надуживання штампами призводить до знеособлення, збіднення мови.

Основною ж метою кожного носія мови є досягнення такої усної та писемної форми спілкування, яка б найповніше, найточніше передавала зміст думки.

Головним завданням культури мовлення є виховання навичок літературного спілкування, пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, несприйняття спотвореної мови (суржику). Але, на жаль, внаслідок багаторічної радянської політики в багатьох регіонах нашої країни потужно і впевнено запанував своєрідний мовний покруч – **суржик** (первісно – суміш зерна різних злаків і борошно з такої суміші, яке було низьким за якістю і споживалось у голодні роки) – це гібрид, у якому штучно об'єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов; це недоладна мішанина залишків рідної мови із чужими мовами, що нівелює особистість, мовну свідомість, позбавляє мовлення національного колориту, краси й виразності. Такий «коктейль із мов» породжений невмінням відрізнити форми однієї мови від іншої та низьким рівнем культури мовлення. Суржик є небезпечним, шкідливим і загрозливим явищем, бо паразитує в українській мові і призводить до значних спотворень мовних норм. Я. Радевич-Винницький вважає, що деякі люди не тільки розмовляють суржигом, а й думають. Без сумніву, zdeформована мова робить мислення людини примітивним, адже мова не лише творить думку, а й стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує і розвиває.

Мовознавець Л. Масенко зазначає, що 90 % лексики цієї змішаної мови становлять російські слова, які вимовляються по-українськи. М. Лесюк зауважує, що така цифра більше стосується мовлення східних українців, у Галичині ступінь ураження може становити лише 30–40 %. Такі приклади відрізняються від автентичних українських за звучанням (*ноль, регістратура, двойка, хожу* замість *нуль, реєстратура, двійка, ходжу*); запозиченим наголосом (*одінадцять, нівий, вісімдесят* замість *одина́дцять, новий, вісімдеся́т*); порушенням словотвірних норм (*англічанка, датчанин, лікарство, зварцик, осінню, весною* замість *англі́йка, дане́ць, ліки, зварюва́льник, восени, навесні*). Не позбувшись одного мовного суржику, смакуємо (не завжди доречно) іншими

мовними запозиченнями, напр. англійськими: *шоп, фейс, алкошоп, мінімаркет, ес, о'кей* чи польськими: *здибати, злапати, ніц, колежанка*.

Суржик найбільше побутує в розмовному стилі, звідки проникає на сторінки газет, журналів тощо, напр.: *січас* (тепер), *блінчик* (млинець), *пирожене* (тістечко), *болільщик* (уболівальник), *бувший* (колишній), *выводи* (висновки), *виключатель* (вимикач), *підписка газет* (передплата газет), *битком набитий* (вщерть переповнений), *одружитися на...*(одружитися з ...), *на Україні* (в Україні), *бритися* (голитися), *загрузити* (завантажити), *затормозити* (загальмувати), *перестроїти* (перебудувати), *кидатися в очі* (впадати у вічі).

Подібною до української є мовна ситуація і в Білорусі, лише з іншою назвою – там існує т. зв. **трасянка** (первісно – це неякісний корм для худоби, у який до сіна «натрушують» соломку).

А. Коваль у праці «Культура української мови» говорить про існування багатьох причин, що зумовлюють виникнення помилок: це і неповне засвоєння норм літературної мови, і недостатньо уважне ставлення до мовної традиції, і невміння, а іноді й небажання зрозуміти смислові відтінки і стилістичні якості слів, і вплив моди – бажання похизуватися словом чи фразою, які здаються дотепними і виразними, і вплив діалектів та багато іншого. Потрібно усвідомлювати, що розмовляти мовою-калічкою, неприродним гібридом, якому назва **суржик**, – це ознака мовленнєво-мисленнєвого примітивізму, неосвіченості, провінційності, байдужості до мовної поведінки.

Мовними нормами мають володіти всі носії мови. Вони – єдині і загальнообов'язкові. Виробляються мовні норми суспільною практикою народу, відшліфовуються майстрами слова різних стилів, обґрунтовуються мовознавчою наукою і узагальнюються певними урядовими і науково-освітніми актами.

Лабораторне заняття № 2

Тема: *Шляхи оволодіння нормами літературної мови*

Контрольні питання:

1. Кодифікація мови. Засоби кодифікації мови.
2. Робота зі словником з метою оволодіння й удосконалення мовних норм.
3. Основні словники української мови.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич Львів : Світ – 2003 – 432 с.
3. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ 1990. – 231с.

4. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення / С. І. Дорошенко. – Харків : «ОВС», 2002. – 144 с.
5. Коваль А.П. Культура ділового мовлення / А. П. Коваль. – Вид. 3-тє. – К. : Наукова думка, 1992. – 287с.
6. Культура української мови: Довідник. – К., 1990. – 302с.
7. Струганець Л. Культура мови. Словник термінів /Л. Струганець. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.

Завдання:

1. Проаналізувати наведені висловлювання й з'ясувати, у якому співвідношенні перебувають поняття культура мови й загальна культура народу (особистості), духовність нації.

1. Усунути деформацію мови, очистити її від спотворення, повернути нашій мові справжню народну красу – це справа честі всіх нас, і старших і молодших, це природний обов'язок кожного перед незалежною, вільною Україною. Адже і мовою нації визначається моральне здоров'я. Все це також визначатиме образ і творчу спроможу України в сім'ї цивілізованих демократичних держав. (О. Гончар.)

2. Оскільки ж мова – основний генератор почуття самодостатності, то, природно, проблеми її життєздатності та життєдіяльності висунулися на покуття Перебудови. (Б. Олійник.)

3. Виявляється, що люди, які недбало ставляться до своєї мови, позбавлені й почуття власної гідності. Виховані в атмосфері стереотипів бездумної масової культури, вони не можуть бути творцями оригінальних, непересічних ідей. (В. Русанівський.)

2. Дати визначення поняття «суржик». Прокоментувати в зв'язку з цим висловлювання О. Сербенської.

Мішаниною двох мов – української та російської – говорить частина людності України, хоч загально визнано, що користуватися сумішшю з двох мов – це одне з найтривожніших явищ загальнопедагогічного характеру. Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітива. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формулює. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалася упродовж віків, загрожує змінити мову, яку прийняв Тарас Шевченко, показавши світові її красу й силу, плекали Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, записуючи її «нестертий слід самотійно між культурні мови».

3. На які проблеми (категорії) культури мови вказують наведені прислів'я?

1. Красно говорить, а слухать нічого. 2. Зайве слово, як в очах полова. 3. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. 4. Умієш говорити – уміє і слухати. 5. Спочатку подумай, а тоді скажи. 6. Порожня діжка гучить, а повна мовчить.

4. **Ознайомившись з поетичним уривком, поміркувати, на які проблеми культури мови образним словом указує Ганна Черінь у романі «Слова».**

Слова, слова, слова...	Як гості в світлиці
Однакових не знайдете два.	А на будень –
Як може людська голова	Кілька десятків слів – та й буде.
Вмістити ці скарби?!	Інший, немов Юпітер,
– Не може!	Шумить,
Та кожне створіння Боже	Гримить,
Частину з багатства слів	Слова розкидає на вітер.
Збирає, як хто зумів:	Сотню на мить.
Той – багато –	Інше, іще молоді,
Складає книжки на полиці.	Вчаться пильно писати –
Той – лиш про свято,	Вилами по воді.

5. **Пригадайте, які функції виконує мова. Який взаємозв'язок функцій і стилів мови?**

1. *Що, на Вашу думку, входить у поняття мовної культури? Що таке мовна норма і на яких рівнях вона проявляється?*
2. *З яких джерел можна почерпнути відомості про мовну норму?*
3. *Імена яких дослідників з проблем культури мови Ви знаєте?*
4. *Які періодичні видання вміщують публікації на теми мовної культури?*
5. *Які словники фіксують мовну норму?*

6. **Що таке варіантність? Чим, на Вашу думку, зумовлена варіантність у мові? Навести приклади.**

7. **Розглянути подані варіантні лексеми, чим зумовлена їхня поява в мові?**

Фотографія – фото – знімка – світлина; процент – відсоток; аеропорт – льотовище; зарядка – руха; спортсмен – спортсовець; парашутист – спадун.

8. **Схарактеризувати підстилі розмовно-побутового мовлення. Чи властива їм мовна норма?**

9. **Установити, які граматичні норми порушено в наведених реченнях, подайте їх правильний варіант.**

Стоп пилі злетів у повітря. При наближенні теплоходу до південного берега Криму ми зразу побачили високий Ай-Петрі. Учень поцікавився різницею між математичною степенню і вченою ступінню. Вітчим став для неї самою близькою людиною. Відомо близько шістдесят видів моркви. Врожай моркви досягає триста – чотириста центнер з гектару. Одна з найбільш старіших і поширеніших наших кімнатних рослин – герань, чи пеларгонія. Пізніше вогонь перекинувся на хлів сусіда М.Й.Климчика, який також був знищений вогнем. Скінчивши університет, мене призначили на посаду вчителя хімії та біології. Не дивлячись на погодні умови, вони вирушили в гори.

Методичні рекомендації до лабораторного заняття № 2

У першому питанні студенти дають визначення поняттю **кодифікація мови**. Це впорядкування, очищенню літературної мови від усього, що суперечить її природі, і опанування всього, що мову збагачує. Окреслені основні засоби кодифікації, до яких належать словники, довідники з мови, підручники, наукові лінгвістичні дослідження, що визначають норму, твори (художні, публіцистичні), взірці мовлення людей, що досконало володіють українською мовою і мають високий суспільно-культурний авторитет тощо. Найважливіших засобів кодифікації мови є різні словники.

У другому питанні з'ясовано роль і місце словників для розширення лексичного складу, вправлення виразними засобами мови та ін. Студенти висвітлюють історію створення і основні типи словників, виконують вправи, які передбачають звернення до різних типів словників.

Словник – це: 1. Словниковий склад мови, *лексика*. 2. Довідкове зібрання у вигляді книги (тепер і в комп'ютерному варіанті) слів, а також інших мовних одиниць з інформацією про їхнє значення, вживання, будову, походження тощо чи з перекладом їх на іншу мову (мовні, або лінгвістичні, філологічні словники) або про поняття та предмети, що ними позначаються (енциклопедичні словники). Словники розвивають навички стилістичної майстерності, сприяють піднесенню мовної культури. Кожна освічена людина повинна збільшувати свій словниковий запас, постійно заглядаючи у словник.

Необхідність створювати словники відчували мовознавці ще у XIII ст. Словники незрозумілих слів, що вживалися у церковних книгах називали «азбуковниками». Двомовні, перекладні словники з'явилися у другій половині XVI ст. Це були словники, у яких церковнослов'янські слова передавали «простою мовою». До таких словників можна віднести словник невідомого автора «Лексисъ съ толкованіем мовъ просто», який пізніше використав Лаврентій Зизаній при укладенні словника «Лексис, Сирчь Речеїна, Вькратъцъ събран(ъ)ны и из слове(н)скаго языка на просты(й) рускі(й) діале(к)тъ истол(ъ)кованы» (1956). У словнику українською мовою розтлумачено 1061 слово. Зазначмо, що є такі тлумачення, що мають енциклопедичний характер.

У 1627 році вийшов з друку словник Памви Беринди «Лексіконъ славенороскій и именъ тълкованіе» – найвидатніше досягнення

староукраїнського словникарства. Він складається з двох частин: «Лексіконъ» – церковно-слов'янсько-український словник.

У 1925 році словник Б. Грінченка перевидано фотографічним способом. Додано невелику передмову та «Найголовніші правила українського правопису» Академії Наук (1921 рік). У 1958–1959 рр. видано новим виданням без змін.

Наступний етап ознаменувався створенням нових сучасних словників – і за рівнем лексико-графічного опрацювання і з погляду предметно-тематичної різноманітності, що відповідали потребам і вимогам життя.

Це словники перекладні й тлумачні, фразеологічні, орфографічні, орфоепічні, етимологічні, термінологічні (багатогалузеві); словники синонімів, антонімів, паронімів; правильності мови, іншомовні, діалектні, історичні, топонімічні, частотні, морфемні, власних імен і прізвищ та ін.

Найвищим досягненням української лексикографії стало видання одинадцятитомного «Словника української мови» (СУМ). Це перший тлумачний словник української літературної мови, що подає найповніше найбагатше зібрання її лексики та фразеології. Словник видано протягом 1970–1980 рр., містить 134 058 слів. Він має нормативне спрямування. Це забезпечується ретельним опрацюванням кожного слова, тобто: «...1) розкриттям через тлумачення основних значень і відтінків значень реєстрових слів; 2) поданням найважливіших граматичних форм і наголосу цих слів; 3) наведенням до них (де це потрібно) стилістичних ремарок і спеціальних позначок; 4) ілюструванням функціонування в мові витлумачуваного слова чи фразеологізму фактичним матеріалом з різних джерел».

Розрізняють два типи словників – енциклопедичні і лінгвістичні (філологічні).

Енциклопедичними словниками називаються словники, у яких наводяться відомості про позначувані словами явища і предмети, а також наукові поняття, біографічні довідки про окремих осіб, відомості про населені пункти, країни, різні події тощо.

У лінгвістичних словниках наводиться інформація про слова (тлумачення прямих і переносних значень слів, з'ясування семантичних відношень між словами (синонімічних, антонімічних), відомості про написання, вимову або походження). Є такі типи лінгвістичних словників:

- орфографічні словники (у них подано відомості про правильне написання слів відповідно до діючих орфографічних норм);
- етимологічні словники (подають основні відомості про походження і генетичні зв'язки слів);
- тлумачні словники (у них подано опис значень слів, граматичну, семантичну інформативність, відомості про образне вживання, ілюстративний матеріал – цитати з творів письменників). Найповнішим щодо тлумачення лексичного складу української мови є СУМ, К.: Наукова думка, 1971–1980. – В 11-ти тт. Реєстр словника містить понад 135 тис. слів, точніше – 134058;

Під час лабораторного заняття студенти актуалізують знання щодо типології мовних норм, окреслюють шляхи поламавання найбільш поширених відхилень від літературної норми на всіх мовних рівнях.

Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху у навчанні, праці, складова психології бізнесу. Високу культуру мовлення можна вважати найбільш надійною опорою та рекомендацією для фахового зростання.

Усі шляхи підвищення особистої культури мовлення передбачають тільки наполегливу і самовіддану працю. Їх можна визначити як тверді принципи і як звичайні практичні поради:

- свідомо і відповідально ставитися до слова;
- стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання, у разі потреби перевіряти за відповідним словником. Навчитися чути себе, таким чином виробляти чуття правильного мовлення;
- створити настанову на оволодіння нормами української літературної мови, на удосконалення знань. Для цього звертатися до правопису, посібників, довідників, учитися самостійно, стежити за змінами норм;
- читати художню літературу – джерело збагачення мовлення, записувати цікаві думки майстрів слова, вчити напам'ять афоризми, вірші. Таким чином можна збагатити лексичний запас, пізнати красу і силу слова, його змістові тонкощі, набути досвіду образно-стилістичного слововживання. Так проникають у скарби мови, шліфують стиль, підвищують словесно-естетичний рівень;
- оволодівати жанрами функціональних стилів. Потрібно однаково добре вміти написати вітальну листівку, заяву, доручення, лист для електронної пошти, підготувати науковий реферат чи публічний виступ та ін.;
- активно пізнавати світ, культуру, розвивати здібності до наук -це підвищує інтелектуальний рівень особистості і віддзеркалюється у мовленні;
- удосконалювати фахове мовлення. Для цього читати фахову літературу (наукові статті, фахові газети і журнали), постійно користуватися спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками, набувати практики публічних виступів із фахової тематики (використовувати нагоду виступити з рефератом чи з доповіддю на студентській науковій конференції);
- прислухатися до живого слова високих авторитетів на сцені, на трибуні, за кафедрою, у храмі та в інших сферах і наслідувати найкращі зразки;
- не піддаватися впливам «модних» тенденцій, аби прикрасити мовлення екзотичним чужомовним словом, «демократизувати» жаргонізмом; уникати мовної агресії;
- намагатися не впадати в крайнощі – не бути ні сором'язливим маломовним мовчуном, ні велемовним самовпевненим балакуном, а говорити тільки тоді, коли є що сказати.

Праця над своїм мовленням викликає повагу і, без сумніву, дає результати. Шляхів вдосконалення є безліч, а процес триває усе життя.

Тема: Лексичне багатство мови

Контрольні питання:

1. Слово та його значення. Моносемія. Полісемія. Пряме й переносне значення. Типи переносних значень (метафора, метонімія).
2. Омоніми та їх типи.
3. Синоніми. Типи синонімів. Поняття синонімічного ряду.
4. Антоніми та їх типи.

Література:

1. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – С. 303 – 411.
2. Пономарів О. Культура слова: Мовностилїстичні поради: Навчальний посібник / О. Пономарів. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За ред. І.К.Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 55 – 208.
4. Коваленко С. М. Сучасна риторика: Навчально-практичний посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – с.40 – 47.
5. Культура мовлення. Посібник для підготовки і проведення уроків. 10 клас / Упорядник Л. А. Бакала – Тернопіль : Мандрівець, 2002. – с.35 – 42.
6. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 2-ге вид., виправ. і доповнен. – К.: Алерта, 2011. – с.67 – 68., с. 27 – 35.

Завдання:

1. Добрати синоніми до поданих нижче слів. Обґрунтувати, якими з них можна скористатися в офіційно-діловому стилі.

А) Публікація, аналіз, актуальний, підсумок, ґрунтовний.

Б) Висловлювати, оригінальний, розкривати, реалізувати, міркувати, ретельно.

2. З'ясувати непрямі значення слів і які типи переносних значень слів у поданих реченнях: метафора, метонімія, синекдоха.

1.Реве, лютує Візантія, Руками берег достає. 2.Свище полем завірюха. 3.Нехай ще раз послухаю, Як те море грає. 4.А серденько мліло: Воно чуло недоленку, А сказати не вміло. 5.Мудра голова сидить собі в хуторі. 6.Земля затрясється, Небо запалає. 7. Сумує Корсунь староденний. 8. По діброві вітер виє, Гуляє по полю. 9. Гомоніла Україна, Довго гомоніла. 10.За богами – панства, панства В сребрі та златі!. 11.Блисне булавою – море закипить. 12. Вельможна громада Не втерпіла, ударила Старими ногами. 13.Зійшло сонце;

Україна – Де палала, тліла, А де шляхта, запершися, У будинках мліла. 14. Ревуть гори – і будинок з ляхами гуляє Коло хмари. 15. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою (За Тарасом Шевченком).

3. Списати. Підкреслити слова-омоніми. З'ясувати їх типи

1. Вийдеш подивитися в жолобок, криницю І море безкрає. Ти вічний без краю!... 2. Язви язик мій за хули Та язви мира ізціли. 3. А журавлі летять собі додому ключами. А ключ од комори Із-за пояса украде.... 4. Розвернулося весілля. Музикам робота. І гармонія, і сила, Музика, та й годі. 5. Діти мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, доглядав вас – Де ж мені вас діти?. 6. Та я й не волох: так тільки – був колись у Волощині, а люде й зовуть Волохом, сам не знаю за. 7. Мати стан гнучкий, високий А серця не мати. Дочка вечерять подає. А мати хоче научати, Та соловейко не дає. 8. Не благай, не проси, Не клепає коси. Мовчки дивиться на сей бік, Рве на собі коси.... 9. Так жаль маленьких діток стало. Посходились жалкувати, Жалю задавати. 10. Зоря всесвітня зійшла! І мир, і радість принесла На землю людям; А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, громадою обух сталить (За Тарасом Шевченком).

4. З поданих речень виписати синоніми. Пояснити, до яких груп (семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні) вони належать.

1. Та недовго сонце гріло, Недовго молилось, Запекло, почервоніло І рай запалило. 2. Бридня !.. а досі, як згадаю, То серце плаче та болить. 3. Не спочивать Пішла в снопи, пошкандибала Івана сина годувать; Шкандибає, курникає, І гич не до речі; А я ледве додибала До вашої хати («Наймичка»); А внучка в южку одяглась У Катрину і ніби йшла До діда в гості. 4. А кров, та сльози, та хула, Хула всьому !. 5. Перед ними море миле Гомонить і клекотить. 6. Сумує, воркує, білим світом нудить. 7. З нудьгою та з горем Жупан надівають... А я візьму сльози лихо вилити. 8. Реве, стогне хуртовина, котить, верне полем. 9. Наша дума, наша пісня Не вмре, не загине. 10. Отак, сидя в кінці стола, Міркую, гадаю. 11. А Оксана, як голубка, Воркує, цілує; То заплаче, то зомліє, Головоньку схилить. 12. А в очеретах Реве, стогне, завиває, Лози нагинає. 13. І діти карають Стогнуть, плачуть. 14. Радуються, славословлять, Хвалять м. 'я боже (За Тарасом Шевченком).

5. Записати речення. Підкреслити в них антоніми. Визначити їх типи.

1. І уродливий, і багатий, Не одинокий, а жонатий. 2. Ми в раї пекло розвели; Нема ні пекла, ані раю, Нема й бога, тільки !. 3. А ми малими розійшлись Та вже не сходились ніколи. 4. Ні хвали, Ані ганьби я не сплітаю. 5. Минають дні, минають ночі. 6. Доле, де ти? Доле, де ти? Нема ніякої; Коли доброї жаль, боже, То дай злої, злої! 7. Розкрилася, закрилася – і сліду немає. 8. Живого б любила, другу б задушила, А до неживого у яму б лягла. 9. Чия правда,

чия кривда І чії ми діти. 10. І дурень, і мудрий нічого не знає. 11. Живе... умирає... одно зацвіло.. А друге зав'яло, навіки зав'яло. 12. Надворі світає; Погас місяць, горить сонце. 13. Один просить, другий проклинає, той молиться, сповідає Гріхи перед братом. 14. У кожного своя доля І свій шлях широкий: Той мурує, той руйнує Той неситим оком – За край світа зазирає. 15. О! Сміється і ридає Уся Україна (За Тарасом Шевченком).

Методичні рекомендації до практичного заняття № 6

Відзначаємо, що **лексика** – це сукупність слів, що об'єднуються в певні ряди, групи, шари на основі спільності, подібності і водночас розрізняються, протиставляються в межах цих угруповань за вужчими диференційними ознаками.

Лексика української літературної мови дуже багата. Безпосередньо реагуючи на суспільні зміни, вона характеризується значною рухомістю: постійно поповнюється позначеннями нових предметів, процесів, явищ і звільняється від назв віджилих реалій та понять.

Лексичний склад української мови репрезентується у писемному та усному мовленні. Залежно від змісту й мети висловлювання у процесі мовлення відбувається відбір і комбінування найвлучніших, найточніших саме для цієї мовної ситуації слів. Іноді дуже важко підібрати певне слово, щоб точно, недвозначно висловити думку. Це зумовлено багатьма причинами:

- недостатнім володінням рідною мовою;
- незнанням усталених мовних норм;
- впливом російської мови;
- незнанням синонімічного багатства мови;
- сплутуванням паронімів.

Синоніми (від *гр.* *synonymos* — однойменний) — це слова, близькі за значенням, але різні за звучанням. Залежно від відтінків значень, емоційно-експресивного забарвлення або можливостей поєднання з іншими словами, синоніми, що виражають єдине спільне для всіх слів поняття, об'єднуються всинонімічні ряди. Кожний такий ряд починається зі стрижневого слова, або домінанти — найуживанішого серед інших. Це слово зазвичай стилістично нейтральне, основне, найменш емоційно забарвлене й таке, що найтонше та найповніше виражає значення всього ряду: *мати, матір, матуся, матусенька, ненька, мамочка, мамуня, мамуля; Олександр, Сашко, Саньк; Наталя, Наталка, Тала, Таля, Ната, Тата; повідомити, возвістити, дати знати, інформувати, довести до відома.*

Синоніми – це слова, близькі або тотожні за значенням, але відмінні за звучанням: *вакантий – вільний; інтерес – зацікавлення, зацікавленість, цікавість, заінтересованість; довідка – посвідчення – посвідка.*

Володіти синонімічним багатством означає вміти:

- уникати незрозумілих, особливо іншомовних слів, які можна замінити українськими (*інвестиції* – вкладання; *менеджер* – керівник; *саміт* – зустріч на найвищому рівні);

- уникати повторення того самого слова;

- знаходити слово з певним забарвленням, відтінком у значенні;

- добирати найвлучніші слова, щоб якнайточніше висловити свою думку.

Омоніми (від *гр.* *homos* – однаковий і *опума* – ім'я) – це слова, однакові за звучанням і різні за значенням. Омоніми утворюються внаслідок випадкового збігу звучання слів (*лава* – *ослін*, *лава* – *вулканічна*; *поле* – *простір*, *поле* – *дієслово*; *термін* – *час*, *термін* – *слово*, *поняття*) і внаслідок певного розходження значень багатозначного слова, коли зв'язки між значеннями практично втрачено (*фокус* – *спритність рук*, *фокус* – *в оптиці*). Омоніми бувають *лексичні* і *граматичні*.

Повні лексичні омоніми, залежно від контексту, означають різні предмети чи поняття: *Хто се, хто се чеше довгу косу? – А внук косу несе в росу, весело співає. Або: Гірським ключем він пахне і глицею гірською. Ключ виймає: прийшов і двері одмикає – І ключ у небі лине й лине.*

Грамматичні омоніми, омоформи – це слова, які виявляють омонімічність тільки в певних граматичних формах. З фабрики (родовий відмінок однини) — усі фабрики (називний відмінок множини).

Фонетичні омоніми, омофони – різні слова, що зберігають звучання при відмінності їх фонемного складу і, відповідно, графічного відтворення: *бони* – тимчасові паперові гроші – *бонни* (*бонна* – гувернантка – вихователька); *незграба* (іменник) – *не з граба* (частка і прийменник з іменником).

Омографи – слова з різною семантикою, які розрізняються лише наголосом: *замок* (відмичка) – *замок* (споруда).

Антоніми (від *гр.* *anti* – проти і *опума* – ім'я) – це слова, що називають протилежні за змістом поняття. Явище антонімії характерне переважно для слів, що мають у своєму значенні вказівку на: якість: *твердий* – *м'який*, *спека* – *мороз*, *багатий* – *бідний*, *сильний* – *слабкий*, *високо* – *низько*; дію: *іти* – *стояти*, *мовчати* – *говорити*, *плавати* – *тонутти*; ознаку дії або якості: *надто* – *недостатньо*, *дуже* – *злегка*; кількість: *мало* – *багато*, *зайвина* – *брак*, *усе* – *ніщо*.

Антоніми збагачують мову, роблять її образною й виразною. Антонімічні пари можуть творити і фразеологічні одиниці.

Практичне заняття № 7

Тема: *Типові помилки у слововживанні*

Контрольні питання:

1. Пароніми, типи. Особливості їх уживання в мовленні.
2. Мовна надмірність і мовна недостатність.
3. Тавтологія.
4. Плеоназм.
5. Просторіччя.
6. Словесні штампи і канцеляризми.
7. Особливості й причини уживання запозичених слів.

Література:

2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич – Львів: Світ, 2003. – С. 5 – 52.
2. Волкотруб Г.Й. Стилiстика дiлової мови: Навч. Посiбник / Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – С. 22 – 29.
3. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навч. Посiбник / П. С. Дудик. – К.: ВЧУ «Академія», 2005. – С. 54 – 120.
4. Климова К.Я., Романюк П.Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посiбник для студентiв ВНЗ III – IV рiвнiв акредитацiї та викладачiв-словесникiв закладiв освiти / К. Я. Климова, П. Ф. Романюк – Житомир: Вид-во ЖДУ iм. I. Франка, 2005. – С. 4 – 11.
5. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища шк., 1987. – С. 5 – 14.
6. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О. Д. Пономарiв. – К.: Либiдь, 1992. – С. 3 – 19.
7. Сучасна українська лiтературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – С. 3 – 13.
8. Сучасна українська лiтературна мова. Стилiстика / За заг. ред. акад. I.К. Бiлодiда. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 5.

Завдання:

1. Виписати із поданих речень слова iншомовного походження. За допомогою словника iншомовних слiв з'ясувати iхнє значення. Прокоментувати, з якою стилiстичною метою iншомовнi слова вжитi в реченнi та якi з них засвоєнi сучасною українською мовою.

1. I в Рим галера приплила. Минає тиждень. П'яний кесар, Постригши сам себе в Зевеса, Завдав Зевесу юбiлей. 2. Ликує Рим. Перед кумира Везуть возами ладан, мiрро, Женуть гуртами християн У Колiзей. Мов у рiзницi, Кров потекла. 3. Була колись шляхетчина, Вельможная панi; Мiрялася з москалями, З ордою, з султаном, З нiмотою.... 4. Непевне видумали свято Патрицiї-аристократи I мудрий кесарiв сенат. Вони, бач, кесаря хвалили На всi лади, що

аж остило Самим їм дурня вихвалять, То, заразом щоб доконать, Вони на раді й присудили, Щоб просто кесаря назвать Самим Юпітером, та й годі.
5. *Лютуй! Лютуй, Мерзенний старче. Розкошуй В своїх гаремах. Из-за моря Уже встає святая зоря. Не громом праведним святим Тебе уб'ють. Ножем тупим Тебе заріжуть, мов собаку, Уб'ють обухом.* 6. *І в термах оргія. Горять Чертоги пурпуром і золотом, Куряться амфори.* 7. *Возлюбленику муз і грацій, Ждучи тебе, я тихо плачу І думу скорбную мою Твоїй душі передаю.* 8. *Кума моя і я В Петрополіській лабіринті Блукали ми – і тьма, і тьма...«Ходімо, куме, в піраміду, засвітим світоч». І зайшли, Єлей і миро принесли.* 9. *А в Римі свято. Велике свято! Тиск народу, Зо всього царства воеводи, Преторіані і сенат, Круг Капітолія. І хором Співають гімн, і курять дим З кадил і амфор.* 10. *Ублагала Капітолійський той синкліт, Щоб первенця її вітали Святії ідоли (За Тарасом Шевченком).*

2. Замінити виділені слова паронімами

Домашній адрес, виборча ділянка, гуманітарна людина, дипломат конкурсу, комунікативні шляхи, комфортна квартира, особиста справа з обліку кадрів, проникливий вітер, промениста терапія, натуральне мистецтво, корислива книга.

3. Відредагувати речення відповідно до лексичних норм української мови.

1. Роздався телефонний дзвінок. 2. Дирекція не прогадає. 3. В скільки годин відходить наш автобус? 4. Повістка дня слідує. 5. Редакція приносить свої вибачення. 6. Приступаєм до обговорення. 7. Першим ділом треба вирішити це питання. 8. Це сама відповідальна задача. 9. Збитки складають 10 процентів.

4. Змінити словосполучення так, щоб уникнути тавтології.

Адреса місця проживання, бачити сновидіння, забезпечити безпеку, вільна вакансія, моя автобіографія, мій власний погляд, моя власна думка, моя особиста справа, моє особисте враження, пам'ятні сувеніри, період часу, сьогоднішній день.

5. Замінити слова на евфемізми – слова чи вислови, що за певних умов служать для заміни тих позначень, які видаються мовцеві непристойним або небажаними, невивічливими, надто різкими. Наприклад: померти – спочити в Бозі, відійти у вічність.

Старий, безвідповідальний, дешева річ, ненадійний, низький, товстий, боягуз, грубий, він не гарний і мені не подобається, спокушати, некітлива людина, дуже повільно.

6. Перефразувати звороти з дієприкметниками, уникаючи кальки. Указати, у який спосіб досягли поставленої мети.

Зникаючий вид, скисаюче молоко, вимірюючий прилад, підбадьорюючий тон, потрясаючий ефект, заспокоюючий засіб, рухаюча сила, наступаючий рік, скуекаючий прилад, виконуючий обов'язки, колекціонує марки, оточуючі слова, бесідує пара, гальмуючий прилад, зростаючий тиск, танцюючі діти, водоплаваючі птахи.

7. Відредагувати словосполучення і речення, звертаючи увагу на правильне вживання паронімів:

виборча компанія, сфальшивити документ, я забув його адрес, ефектні ліки, музикальний інструмент, розбалувана дитина, матеріальний стан, поверхнева рецензія, громадянський транспорт, пам'ятник архітектури. Зачекай пару мінуток, я запишу її адрес і телефон. Консультації по юридичним питанням проводяться по вівторках і п'ятницях в першу і третю неділю місяця. Лікар назначив мені наружне лікарство, але воно оказалось неефектним.

8. Відредагувати словосполучення, уникаючи тавтологій:

сервісне обслуговування, спадкоємна традиція, процесуальний розвиток, вільна вакансія, неоціненна цінність, зіставно-порівняльна характеристика, захисний імунітет, пам'ятний сувенір, інша альтернатива, відтінки нюансів, справжні факти, передовий авангард, репрезентативно представлений, моя власна думка, непередбачена несподіванка, трубити на трубі.

9. Відредагувати речення, уникаючи тавтологій і плеоназму:

У читальному залі читачі можуть прочитати свіжі газети. Я був і остаюсь прихильником і сторонником того, щоб Президента України обирають всенародно. Він мав необмежені потенційні можливості, щоб досягти свого. На мою думку, у моїй роботі є ряд наявних недоліків. Починаючи від сьогоднішнього дня, ми будемо на кожній парі писати під диктовку. Кароче, поступай як знаєш: це твій власний вибір, тільки потім не обіжайся на мене, я тебе попереджав. Ця високоелітна косметика дуже ефектно устраняє морщини і помягшує ороговівшу кожу. Я зробила свій власний вибір і не шкодую, хоча все получилось так несподівано. Іншомовні слова є засобом збагачення української лексики. Відбувається поступовий перехід термінів до загальноживаної лексики.

Методичні рекомендації до практичне заняття № 7

Вивчаючи тему «Типові помилки у слововживанні», необхідно з'ясувати такі поняття, як пароніми, плеоназм, тавтологія, кліше, мовні штампи.

Пароніми – це слова, подібні за звучанням і написанням, але різні за значенням: *адресат* (той, кому адресується документ) – *адресант* (той, хто адресує); *кампанія* (сукупність заходів, спрямованих на виконання певного завдання) – *компанія* (група осіб, пов'язаних певними інтересами).

Отже, пароніми тісно пов'язані із семантикою. На відміну від синонімів вони не можуть довільно замінювати один одного без певних стилістичних настанов. Щоб уникнути помилок, треба глибше та ґрунтовніше вивчати значення слів рідної мови, спираючись також на знання інших мов.

Плеоназм – вислів, у якому є близькозначні, хоч різні за звучанням слова: *Розкажи свою автобіографію; Справжні факти дезорганізації порядку; Іншої альтернативи немає.*

Тавтологія – повторення певної думки дуже близькими за звучанням словами:

Рух широко поширився; Користь від використання цих препаратів; Тривалість засідання триває 1 годину.

Мовленнєвому вияву точності сприяє стандартизованість (головна ознака офіційно-ділового стилю літературної мови), яка полягає у регулярному використанні стандартних мовних конструкцій – мовних стереотипів (кліше).

Кліше – це готовий мовний стандарт, який є необхідним елементом ділових паперів, напр.: *на основі викладеного; беручи до уваги; подаю до вашого відома; з метою; у зв'язку з тим, що...; зважаючи на те, що...; прошу дозволити; взяти до уваги; взяти за основу; ми, що нижче підписалися.* Ці мовні стандарти мають певне функціональне навантаження: економлять розумову енергію, сприяють швидкому й точному складанню документів, однозначному вираженню думки, полегшують ділове спілкування і є нормативним явищем в ОДС.

У діловому стилі найбільш поширені такі кліше з головними словами:

а) іменниками: *виконання доручень, внесення змін, заходи щодо реконструкції, ратифікація угоди, додаткові заходи, грошова допомога, порядок денний, матеріальна відповідальність, за місцем основної роботи, з боку адміністрації, на підставі наказу;*

б) дієсловами: *порушити питання, довести до відома, надати допомогу, взяти до уваги, вжити заходів, надати допомогу, обіймати посаду, виголошувати промову, накласти резолюцію, позбавити слова, брати участь, схвалити пропозицію;*

в) іншими частинами мови: *згідно з розпорядженням, відповідно до чинного законодавства, у зв'язку з виходом на пенсію та ін.*

Кліше треба відрізнити від мовних **штампів** – слів і виразів, позбавлених образності, часто й одноманітно повторюваних без урахування контексту, які є явищем негативним, безбарвним і використання у мові яких, як правило, недоречне. Найпоширеніші штампи в ОДС та ЗМІ такі: *дати пунтівку в життя, являти значний інтерес, необхідно відзначити, приділяти велику увагу, набути широкого розмаху, піддати різкій критиці, викликає занепокоєння стан справ набула гостроти ситуація, працювати на якійсь ниві і под.*

У розповідях про сучасного успішного керівника підприємства не обходиться без висловів: *людина невтомної енергії, пройшов усі сходинки службової кар'єри, людина високих професійних якостей, бере курс на людський фактор, має високий авторитет серед колег тощо*. А підприємство, очолюване цим керівником, *вийшло на передові рубежі вітчизняної економіки, випускає продукцію широкої номенклатури, робить вагомий внесок у... і т. ін.*

Навичок висловлюватися штампами людина на жаль, починає набувати ще в школі; майже у кожному творі сучасного школяра читаємо: *автор яскраво зображує, яскравим образом твору є, незабутнє враження справив на мене, образ героя виховує в нас такі якості, як і т. д.* У побуті ж постійно чуємо побажання *творчих успіхів у роботі, міцного здоров'я*.

Штампи часто творять перенесенням кліше з ОДС в інші стилі: *у зв'язку з відсутністю коштів, за наявності відповідних умов, проведена певна робота та штучними нагромодженнями зайвих слів: проведення роботи по впорядкуванню території (замість впорядкування території), по впровадженню нових методів, працюють над здійсненням завдання поліпшення роботи транспорту*.

Отже, розрізняють штампи таких видів:

– **універсальні слова**, тобто такі, які мають невизначене узагальнення і якими мовець, прагнучи висловитись нечітко, приблизно, замінює слова з конкретним значенням: *факт, питання, окремі, деякі, охопити тощо*;

– **парні слова**, які звичайно використовуються у мові разом, хоча й не є фразеологічними зворотами, визначення у цих сполученнях неповноцінні і виражають думку шаблонно, позбавляють її індивідуальності: *оплески обов'язково бурхливі, критика – різка, успіхи – великі, поширення – велике, величезні зусилля, бездоганне вирішення тощо*;

– **надлишкові словосполучення**, які виникають через прагнення до уточнення чогось: *за допомогою методу, друга за розміром, згідно з умовою задачі (завдання), спільне співробітництво (замість співпраця), засідання мало тривалий характер (замість було тривалим або тривало довго)*.

Розмежування понять **кліше** – **штамп** має істотне значення. Якщо використання **кліше** зумовлене точністю найменування понять, то використання штампів тягне за собою недотримання таких вимог офіційно-ділового стилю, як *точність, лаконічність, стандартизованість*.

Практичне заняття № 8

Тема: Лексика сучасної української літературної мови за сферою її використання

Контрольні питання:

1. Діалектизми. Етнографізми. Їх роль у художньому стилі.
2. Спеціальна лексика. Терміни. Професіоналізми.

3. Жаргонізми. Арготизми.

Література:

1. Культура фахового мовлення : Навчальний посібник / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – с. 519 – 561.
2. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування : Навчальний посібник / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008. – с.131 – 143.
3. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 2-ге вид., виправ. і доповнен. – К.: Алерта, 2011. – с.67– 68., с.510 – 531.

Завдання:

1. До якої групи лексики належать слова: а) загальноновживані; б) діалектизми; в) професіоналізми; г) жаргонізми?

Книга, штрек, тайстра (сумка, котомка), файний, кльово, вулиця, отпад!, асиміляція, п'ястук (кулак), зигзиця, здибанка, зустріч, бульба, аритмія, рискаль (лопата), підвал (редактори), ватра, лексема, пісня, шара, сестра, плеоназм, шпори (проф.), кабиця (вогнище, літня пічка), діагноз.

2. З поданих речень виписати емоційно-забарвлені слова. Пояснити їх значення. За допомогою яких суфіксів вони утворились (пестливості, згрубілості, здрібнілості)?

1. Плавай, плавай, лебедонько, По синьому морю, Рости, рости, тополенько, Все вгору і вгору. 2. Як нема – заплачеш До схід сонця ранісінько. 3. Погнили Біленькі хати, поваялись. 4. Сівали, сердеги, а сльози лились. 5. Кого ж сиротина, кого запитає. 6. Дожидає в темнім гаї Дівчинонька козака. 7. Далі гляну: У долині, мов у ямі, На багнище город мріє. 8. А козаки, як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. А надто той рибалонька. 9. Збиралися подруженьки, Слізоньки втирають. 10. А воно, як ангелятко, Нічого не знає, Маленькими ручицями Пазухи шукає. 11. Найду жінку, почастую, З воріженьків покепкую. 12. Защобече соловейко – Сохнуть дрібні сльози (За Тарасом Шевченком).

3. Перекласти українською мовою усталені вирази.

Братъ в залог, приносить доход, оказывают внимание, вникать в суть дела, прийти в негодность, существенные ошибки, овладеть имуществом, погашенный долг, в целях предотвращения, получают отставку, временно отстранить, поступить на должность.

4. Записати 10 термінів вашого фаху. Поясніть їх значення та правопис.

5. Визначити, до яких терміносистем належать подані слова.

Акредитивний, заощаджувати, експортувати, поліс; натрію амід, сполука, валентність, реактивний; програма, віртуальний, вікно, інформаційний розряд; пофазний, інертність, двигун, фокусування; гіпербола, квадрат, рівняння, дотична; ген, спинномозковий, виразка, атрофія; кредитний договір, державний стандарт, реквізит, складна заява.

Методичні рекомендації до практичне заняття № 8

Відзначаємо, що за сферою використання словниковий склад сучасної української мови ділиться на дві групи:

- 1) загальноновживана, або загальнонародна, лексика;
- 2) лексика обмеженого вживання.

До загальноновживаної лексики входять слова, використовувані в різних мовних сферах і зрозумілі будь-якому носієві мови незалежно від того, де він живе, професії, способу життя, наприклад: картопля, школа, журнал, море, п'ять, літо, понеділок, тисяча, високий, зелений, низько, радісно тощо.

Загальнонародна мова становить основу української мови. Певні обмеження сфери функціонування виявляють діалектна, спеціальна, жаргонна, арготична лексика.

До діалектної лексики або діалектизмів (від грец. dialertus – наріччя) належать слова, уживання яких обмежене певною територією. Діалектна лексика характеризується неоднорідністю.

У мові вони виконують номінативну функцію, а в художньому мовленні діалектизми використовуються з метою зображення місцевого колориту, індивідуального мовлення героїв твору, специфіки побуту: *...утомившись, лягав десь під сіном, що сохло на островах ... Тільки й спочинку було, що під дашком у струнці під час доіння* (М. Коцюбинський); *В курнику запіяв когут* (І. Франко).

Діалектизми не входять до складу літературної мови. Письменники звертаються до діалектизмів з метою передати особливості говірки своїх героїв, достовірніше відтворити етнографічні деталі, місцевий колорит описуваних подій. Укрупнення діалектизмів у художній текст має бути помірним і стилістично виправданим. Порушенням стилістичних норм мови є використання діалектизмів у науковому та офіційно-діловому стилях.

Одним із видів діалектизмів є етнографізми – слова, що називають предмети, поняття, характерні для побуту, господарства певної місцевості, наприклад: *котига* – віз, на якому возять припаси, необхідні для пастухів, овець; *верета* – покривало, мішок на сінник; *загата* – огорожа біля стін хати, проміжок між якою і стінами закладається листям, соломною або глицею для утеплення хати взимку; *сачма* – велика сітка-накидка для лову риби; *рунець* – біла хустина або шматок полотна; *рябчун* – різнобарвний домотканий килим.

Етнографізми не мають паралелей у літературній мові, оскільки вони є місцевими назвами місцевих реалій.

Іншою групою діалектної лексики є власне лексичні діалектизми – слова, які збігаються із загальнолітературними за значенням: *безрога* – свиня, *легінь* – парубок, *бузько* – лелека, *втрафити* – потрапити, *капарство* – недбалість, неохайність, *ковнір* – комір, *клевець* – молоток, *когут* – півень, *рахуба* – клопіт. Третьою групою діалектної лексики є семантичні діалектизми, тобто слова, які мають інше, ніж у літературній мові, значення: *куля* – милиця, *бук* – палиця, *обруч* – поряд, *пасія* – гнів, *чудно* – незручно, *під* – горище. Розрізняють також діалектизми фонетичні (*хтіти* – хотіти, *свої* – своїє, *шкахва* – шафа, *кождий* – кожний) і граматичні (*баче* – бачить, *к столу* – до столу).

Спеціальна лексика — це слова і вирази, які вживаються групами людей, об'єднаними професійною спільністю. У ній виділяються два основні шари: **терміни і професіоналізми**.

Термінами (від лат. *terminus* «рубіж, межа») називаються слова, що є спеціальними назвами наукових, технічних, сільськогосподарських, суспільних понять.

Сукупність термінів певної галузі науки, виробництва становить її термінологію.

Існує, наприклад, термінологія технічна, біологічна, географічна, математична, філологічна, філософська, хімічна тощо.

Для термінології не властива багатозначність. Якщо ж термін має кілька значень, кожне із значень належить до різних термінологій.

Терміни створюються засобами власної мови, запозичуються або конструюються з власних і запозичених складників (*телетайп*, *фототелеграма*) тощо.

Вони характеризуються такими ознаками:

1) системністю (кожен термін належить до певної терміносистеми чи терміносистем, але в кожній терміносистемі має своє значення – це вже моносистемність);

2) наявністю дефініції (термін не тлумачать, а визначають):

3) відсутністю експресії, образних, суб'єктивно-офіційних відтінків значення;

4) стилістичною нейтральністю.

Кожна галузь науки оперує своїми термінами, що становлять суть термінологічної системи даної науки. У складі термінологічної лексики виділяють такі **групи термінів**:

- **загальнонаукові** (вони використовуються в різних галузях науки і належать науковому стилю мови в цілому): *еквівалент*, *експеримент*, *гіпотеза*, *проблема*, *прогресувати*, *теорія* тощо;

- **спеціальні** (вони закріплюються за певними науковими дисциплінами, галузями виробництва і техніки) серед них розрізняють:

а) історичні (*палеоліт, кам'яна доба, середньовіччя, епоха капіталізму і под.*);

б) мовознавчі (*крапка, займенник, наказовий спосіб, множина*),

в) літературознавчі (*дактиль, драма, гіпербола, епіграма, сонет*);

г) філософські (*діалектика, матеріалізм*);

ґ) математичні (*знаменник, частка, прямокутник, гіпотенуза*);

д) ботанічні (*хлорофіл, цитрус, хурма*), медичні (*астма, діабет, ін'єкція, ефералган, бронхосан*) та інші;

• **технічні** (*самоскид, трактор, конвейєр, відвантажувач*).

У межах конкретної галузевої термінології термін в ідеалі має бути однозначним, щоб забезпечити точність передачі наукового поняття. Однак існують випадки порушення цієї вимоги, наприклад: *караул* – 1) збройна варта, сторожа; 2) збройний підрозділ для охорони військових об'єктів або для віддання військових почесностей; 3) несення охорони; 4) місце, де розташована варта, сторожа.

До термінів ставляться такі вимоги:

– вони повинні вживатися лише в одній, зафіксованій у словнику формі (справочинство, а не справо чинство, справовиробництво);

– кожен термін може мати лише одне значення у певній науці;

– використовуючи той чи інший термін, службовець повинен дотримуватися правил утворення від нього похідних форм;

– якщо певний термін, записаний у документі, викликає сумніви, то його написання чи тлумачення потрібно перевірити за словником.

Якщо документ «перенасичений» термінами, він не може справити хорошого враження.

У художній літературі терміни використовуються залежно від теми твору: Ми кинулись вливати фізіологічний розчин, глюкозу, кров, камфору. Треба було терміново оперувати, але хірург боявся доторкнутися до його тіла скальпелем (Ю. Яновський).

Отже, терміни – це такі слова, які потрібно вживати в тексті лише тоді, коли досконало знаєш їх значення

Професіоналізми – це слова та словосполучення, властиві мовленню певної професійної групи людей (назви знарядь праці, трудових процесів, специфічні професійні вислови тощо). Наприклад: *дуло* (у зубі), *удар* (у друкарстві), *підвал, шапка* (у газеті). За межами даного професійного середовища ці слова не завжди зрозумілі або не становлять інтересу.

Найчастіше професіоналізми застосовуються в усному мовленні людей певної професії. У писемній формі вони вживаються у виданнях, призначених для фахівців окремих галузей науки та виробництва (буклети, інструкції тощо).

До лексики обмеженого функціонування належать і **жаргонізми**, для яких характерне забарвлення нелітературності.

Жаргон (від фр. *jargon*) – сукупність особливостей словника розмовного мовлення людей, пов'язаних певною спільністю інтересів. Насамперед, це спільність професійна, а також тривале перебування разом (навчання, військо),

однакові захоплення (спортом, мистецтвом, колекціонуванням тощо). Багато жаргонізмів виникає в молодіжних колективах, зокрема в студентських та учнівських. Наприклад: *пара* – двійка, *шпори* – шпаргалки, *хвіст* – академічна заборгованість тощо. Більшість жаргонізмів становлять слова загальнонародної мови, вживані в специфічному значенні.

На відміну від соціально нейтральних жаргонізмів **арготизми** (від фр. *argot* – замкнутий) є соціально забарвленим розрядом лексики. Арго (фр. *арго* – жаргон) – це умовна говірка певної соціальної групи з набором слів, незрозумілих для невтаємничених у справи цієї групи. Наприклад: *кимарити* – спати, *пописати* – порізати, *батузник* – мотузка тощо. Жаргонізми й арготизми перебувають за межами літературної мови, вони зрідка вживаються в письменстві та публіцистиці як засіб негативної оцінки та мовної характеристики персонажів.

Дослідники підкреслюють, що змінюється сфера функціонування жаргонізмів, їх, зокрема, використовують у газетних текстах.

Існує тенденція до формування на сучасному етапі загальнонаціонального жаргону або сленгу, що становить собою сукупність загальновідомих лексичних і фразеологічних одиниць, які мають знижений стилістичний характер і позначені експресивністю. Наявність сленгу свідчить, що у мові відбувається безперервна міграція мовних одиниць, перехід їх з одного лексичного розряду в інший, а яскрава експресія більшості сленгових слів робить їх особливо привабливими не тільки для певної соціальної групи, яка їх використовує, а й для оточуючих. Тобто, сленг не є певною замкнутою системою. Деякі сленгові слова одночасно існують у мовленні злодіїв і студентів, школярів, музикантів і «нових українців».

Сленгова мовотворчість як школярів, так і студентів не згасає, вона лише дещо видозмінюється в лексиці, семантиці, оновлюється разом з науково-технічним прогресом чи духовним регресом. Молодіжний сленг як соціолект – органічна частина української мови, один із функціональних стилів, яким послуговуються лише в окремих комунікативних ситуаціях студенти – носії мови. Серед них можна почути можна почути: *парнокопитні* (студенти зооінженерного факультету), *бензопила* (скальпель), *соковижималка*, *тертушка*, *овощерезка* (факультет плодоовочівництва) та ін.

Трапляються в їх мовленні і сленгові **фразеологічні засоби**: *знать бєса* (говорити нісенітницю); *рвати_когті, набирати обороти* (переходити швидко з генетики на анатомію); *здати на шару* (легко скласти іспит); *роздавити сливу* – (випити горілки); *рубати хвости* (відмовити в чомусь), *розслабить булки* (відпочити) тощо.

До жаргону вчені відносять і **вульгаризми** (традиційно вульгаризмами називають ті лексеми, що в мові художньої літератури, мовленні використовують як нормативні, з метою експресивно-якісної характеристики осіб, явищ, для вираження різко негативного ставлення до них): *блазень*, *падлюка*, *шкура*. Є ще більш вульгарні лексеми – це слова, вживання яких порушує мовне та культурне табу.

Уживання вульгаризмів – явище негативне, з ним потрібно боротися. І використання жаргону аж ніяк не говорить про високий рівень культури мовця, швидше – свідчить про низький культурний рівень особистості чи про відсутність культури взагалі.

Практичне заняття № 9

Тема: Модульна контрольна робота

Контрольні питання:

1. Кодифікація мови. Засоби кодифікації мови.
2. Робота зі словником з метою опанування мовних норм.
3. Основні словники української мови.
4. Слово та його значення. Моносемія. Полісемія. Пряме й переносне значення. Типи переносних значень (метафора, метонімія).
5. Омоніми та їх типи.
6. Синоніми. Типи синонімів. Поняття синонімічного ряду.
7. Антоніми та їх типи.
8. Пароніми, типи. Особливості їх уживання в мовленні.

Література:

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с.
3. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2010. – 432 с.
4. Козачук Г. А. Українська мова для абітурієнтів / Г. А. Козачук. – К.: Вища школа, 1993. – 272 с.
5. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. – К.: Довіра, 2000. – 169 с.
6. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / за ред. Л. С. Паламарчука, 2-е вид., доп. і випр./ Л. М. Полюга. – К.: Довіра, 1999. – 275 с.
7. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – К.: Довіра, 2001. – 477 с.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 2000. – 430 с.

Завдання:

Варіант 1

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Високий, височенний, довгий, рослий, довжелезний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Текст – тест.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Рівний – кривий.

5. Визначити типи омонімів.

Дятел сяде на колоді – і стук та й стук. – Чути стук коваля.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Експозиція.

Варіант 2

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Виразний, чіткий, розбірливий, яскравий, рельєфний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Легіон – регіон.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Широкий – вузький.

5. Визначити типи омонімів.

Керамічний блок. – Парти́йний блок.

6. Увести у речення лексему. Доведіть, що вона іншомовного походження.

Протекція.

Варіант 3

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Волати, лементувати, горлати, кричати, верещати,

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Фарба – барва.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Надія – безнадія.

5. Визначити типи омонімів.

Думи мої , думи мої ! Квіти мої, діти ! – Виростив вас, доглядав вас, – де ж мені вас діти?

6. Увести у речення лексему. Доведіть, що вона іншомовного походження.

Класик.

Варіант 4

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Білий, яскравий, ясний, чистий, світлий, прозорий.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Експорт – імпорт.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Виграти – програти.

5. Визначити типи омонімів.

Господарський двір. – Королівський двір.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Кульмінація.

Варіант 5

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Лагідний, м'який, спокійний, тихий, ласкавий.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Прогрес – регрес.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Ввіз – вивіз.

5. Визначити типи омонімів.

Повернути шию. – Я добре шию.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Бюджет.

Варіант 6.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміанту і типи синонімів. Скласти із доміантою речення.

Теорія, вчення, доктрина, концепція.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Документ – монумент.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Здоровий – хворий.

5. Визначте типи омонімів.

Висока гора, і схід на неї крутий. – Схід побратимів назначений на неділю.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Комплекс.

Варіант 7

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміанту і типи синонімів. Скласти із доміантою речення.

Витримка, спокій, стійкість, характер, самовладання, дисципліна.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Абстрактність – абстракція.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Юність – старість.

5. Визначити типи омонімів.

Хлопець тримав у руках биток із свинцю. – Смачний биток.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Моноліт.

Варіант 8

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміанту і типи синонімів. Скласти із доміантою речення.

Витончений, досконалий, тендітний, ніжний, тонкий, делікатний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Світило – світоч.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Швидкий – повільний.

5. Визначити типи омонімів.

Слухали цікаву сагу. – Річкова сага.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Орієнтир.

Варіант 9

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Майбутнє, прийдешнє, далеке, наступне.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Партія – хартія.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Бідний – багатий.

5. Визначити типи омонімів.

Хата простора: кругом стін липові лави. – Шахтарська слава, коли багато вугілля дає лава.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Конверсія.

Варіант 10

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Відстань, дистанція, віддаль, віддалення.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Особистий – особовий.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Істина – неправда.

5. Визначити типи омонімів.

Пам'ятаю, вишні доспівали, наливались сонцем у саду. – Вони тихо доспівали пісню.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Інвентар

Варіант 11

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Безсумнівний, очевидний, доведений, безперечний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Прощання – прощення.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Ввічливий – нечемний.

5. Визначити типи омонімів.

Ой, під я в чисте поле, там дівчина просо поле.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Архаїзм.

Варіант 12

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Наочний, переконливий, предметний, матеріальний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Продуктивний – продуктовий.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Революція – контрреволюція.

5. Визначити типи омонімів.

Сніжок волохатий чорну землю одяга. – Майстер підписав наряд на роботу.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Компенсація.

Варіант 13

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Міркувати, мізкувати, метикувати, думати, мислити.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Зброя – зброя.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Уперед – назад.

5. Визначити типи омонімів.

Маскарадний бал. – Високий прохідний бал.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Аукціон.

Варіант 14

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Хаші, нетрі, дебрі, гушавина, глухомань, глушина.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Козак – казах.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Дорогий – дешевий .

5. Визначити типи омонімів.

Тонкий гриф скрипки. – Над степом літав хижий гриф.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Варіант 15.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Лаяти, заливатися лаєм, гавкати, брехати.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Дослідний – дослідницький.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Щедрий – скупий.

5. Визначити типи омонімів.

Новий сільський клуб. – Піднявся клуб пилюки.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Інфляція.

Варіант 16.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміную і типи синонімів. Скласти із доміною речення.

Випадковий, непостійний, непередбачений, негаданий.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Досвід – дослід.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Зима – літо.

5. Визначити типи омонімів.

Рідна мати моя. – Мати долю.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Комплект.

Варіант 17.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміную і типи синонімів. Скласти із доміною речення.

Незламний, несхибний, непорушний, нерушимий.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Складний – складовий.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Відвертатися – пригортатися.

5. Визначити типи омонімів.

Три разів три – дірка буде.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Індульгенція.

Варіант 18.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Небезпечний, загрозливий, ризикований, карколомний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Земляний – земний.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Пан – мужик.

5. Визначити типи омонімів.

Серпом жати – Жати на людину, щоб домогтися мети.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Ідилія.

Варіант 19.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Виснажливий, втомливий, сутужний, виснажний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Кристал – кришталь.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Молодість – старість.

5. Визначити типи омонімів.

Дітки рвали лілові дзвіночки. – Гримить голосочок, як срібний дзвіночок.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Бастіон.

Варіант 20.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Колір, барва, забарвлення, масть.

2. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Афект - ефект.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Далекий – близький.

5. Визначити типи омонімів.

Води виносять у море величезну кількість мулу. – Шкандибають два мули: у них камінюччя на спинах.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Епіцентр.

Варіант 21.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміную і типи синонімів. Скласти із доміною речення.

Небокрай, обрій, крайнебо, небосхил.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Пригода – нагода.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Зустріч – розлука.

5. Визначити типи омонімів.

Орлине крило. – Крило будинку.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Диктатура.

Варіант 22.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміную і типи синонімів. Скласти із доміною речення.

Рідкий, особливий, рідкісний, унікальний, екстраординарний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Група – трупа.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Добро – лихо.

5. Визначити типи омонімів.

Мати померла, і Океан зовсім втратив потяг до рідної хати. – Біжать десь потяги.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Диспут.

Варіант 23.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Славний, відомий, знаний, славетний, славнозвісний.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Контакт – контракт.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Бадьорий – втомлений.

5. Визначте типи омонімів.

Рація була схована на возі. – Тікати не було рації: хутір оточений.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Експеримент.

Варіант 24.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Боготворити, кохати, любити, обожнювати, поважати.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Боцман – лоцман.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Пам'ятати – забувати.

5. Визначити типи омонімів.

Перловий вінець – перловий суп.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Апеляція.

Варіант 25.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Незаплямований, чесний, правдивий, порядний, чистий.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Факт – фактор.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Високо – низько.

5. Визначити типи омонімів.

У хату зайшов дружба. – Згадаю світлу дружбу.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Казус.

Варіант 26.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Відродження, відновлення, поновлення, регенерація, ренесанс.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Препарат – апарат.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Карлик – велетень.

5. Визначити типи омонімів.

Рука Шпарко бігла по лінійках сторінок. – Привезли Вересая на панській лінійці.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Дрейфувати.

Варіант 27.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Відплата, помста, розплата, розрахунок, віддяка.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Універсал – універсам.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Абсолютний – відносний.

5. Визначити типи омонімів.

Санітарна дружина. – Дорога моя дружина.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Публікація.

Варіант 28.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміную і типи синонімів. Скласти із доміною речення.

Договір, угода, уклад, контракт.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Тафта – тахта.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Воля – неволя.

5. Визначити типи омонімів.

Визначні дати – дати книгу почитати.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Піраміда.

Варіант 29.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду доміную і типи синонімів. Скласти із доміною речення.

Спонукаати, підохочувати, намовляти, підбивати, підбурювати.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Орден – ордер.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Перемога – поразка.

5. Визначити типи омонімів.

Посієш вчасно, будеш мати хліба рясно. – А мати хоче научати, так соловейко не дає.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Троп.

Варіант 30.

1. Написати твір-мініатюру, ввести у нього синоніми, антоніми, метафори, епітети.

2. Визначити в синонімічному ряду домінанту і типи синонімів. Скласти із домінантою речення.

Джерело, ключ, криниця, криниченька, потічок.

3. Увести у контекст слова. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Формувати – формулювати.

4. Увівши в текст, довести протилежне значення наступних слів. До якої групи лексем за значенням вони належать?

Вершина – низина.

5. Визначити типи омонімів.

Степ без краю. – Я люблю свою безкраю Батьківщину.

6. Увести у речення лексему. Довести, що вона іншомовного походження.

Традиція.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 9.

Мета модульної контрольної роботи – закріпити знання студентів з тем «Лексичне багатство мови», «Лексичний склад мови», перевірити вміння використовувати та дотримуватись норм сучасної української літературної мови.

Модульна контрольна робота передбачає виконання шести завдань, перше з яких творчого характеру. Студентам необхідно написати твір-мініатюру, в який включити образні засоби: синоніми, антоніми, епітети, метафори, визначити їх типи, доцільність уживання.

П'ять наступних завдань спрямовані на перевірку як теоретичних знань, так і практичних навичок з основних питань змістового модуля. Ці завдання допоможуть оцінити виражальні й експресивні можливості аналізованих мовних одиниць з погляду актуалізації їх в писемному мовленні й усному спілкуванні.

Передбачено 30 варіантів контрольної роботи. Це дозволить об'єктивно оцінити знання студентів.

Контрольна робота оцінюється за п'ятибальною системою.

Змістовий модуль 3.

Виразність мовлення й структурно-інтонаційна організація тексту

Студенти повинні **знати**:

- різні погляди щодо проблеми формування навичок виразного читання;
- технічні показники виразного мовлення і виразного читання (дихання, голос, дикція, наголос, інтонація, паузи, темп);
- методи виразного читання і виразного мовлення;
- теоретичні основи використання засобів логіко-емоційної виразності у читанні дітей дошкільного віку;
- особливості читання творів різних жанрів для дітей
- володіти різними видами усного спілкування; готуватися до публічного виступу.

Студенти повинні **вміти**:

- основні умови ефективного мовленнєвого спілкування, композицію публічного виступу;
- прийоми мислення, вимоги до мовлення і мислення, як правильно читати й осмислювати прочитане;
- сутність, види, завдання етики ділового спілкування, етичні норми та нормативи;
- основні функції, рівні ділового спілкування, між особові стосунки;
- мову професії, термінологію свого фаху, джерела поповнення лексики сучасної української літературної мови;
- особливості використання багатозначних слів, паронімів та омонімів у професійному мовленні, правила написання складноскорочених слів, аббревіатур, географічних скорочень;
- основні правила українського правопису;
- синтаксичні аспекти професійного мовлення, основні форми викладу матеріалу, структуру речень і словосполучень, труднощі узгодження підмета з присудком;
- призначення, кваліфікацію документів, вимоги до складання та оформлення різних видів документів та правил їх оформлення.

Практичне заняття № 10

Тема: Техніка усного мовлення. Підготовка тексту до читання й аналізу.

Контрольні питання:

1. Технічні показники виразного мовлення і виразного читання (дихання, голос, дикція, наголос, інтонація, паузи, темп).
2. Методи виразного читання і виразного мовлення.
3. Ідейно-естетичний аналіз художнього твору.

4. Логічний аналіз. Мовленнєвий акт. Поділ мовленнєвого потоку на мовленнєві такти.

5. Паузи. Види пауз (логічні, психологічні, інверсні). Особливості логічних пауз. Правила постановки пауз. Паузи і розділові знаки. Ритмічні паузи. Графічне зображення довжини паузи при розробці партитури читання. Логічний наголос.

Література:

1. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії / Г. А. Олійник. – 2001. – С. 48.
2. Горбушина Л.А. Выразительное чтение и рассказывание / Л. А. Горбушина. – М., 1980. – С. 24.
3. Богуш А. М., Амацьєва Е., Хаджирадева С. Культура речевого общения детей дошкольного возраста / А. М. Богуш, Е. Амацьєва, С. Хаджирадева. – Одеса, 2003. – С. 112/

Завдання:

1. Прочитати відповідно до засобів виразності вірші. Чим зумовлюється специфіка виразного читання патріотичних віршів для дітей?

Добрий день, Україно моя!

*Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, малюють, квітують поля –
Добридені тобі, Україно моя!
(П. Тичина).*

Наш рідний край

*Щоб довелося мандрувати –
Піти по рідній всій землі:
У кожне місто завітати,
У кожному побувати селі, -*

*То навіть би за сотню років
Цього б не встигли ми зробити:
Простори в нас такі широкі,
А міст і сіл – що не злічить!
(М. Познанська)*

Наша слава Україна
*Наша слава Україна,
Наше щастя і наш рай,*

Рідне

*Україна – рідний край
Рідне поле, зелен гаї,
Рідне місто, рідна хата,
Рідне небо, рідна мати
(Я. Скидан).*

Це моя Україна

*Зацвітає калина
Зеленіє ліщина,
Степом котиться дива-луна,
Це моя Україна,*

*Це моя Батьківщина,
Що, як тато і мама, одна
(А. Камінчук)*

Не забудь!

*Ще малий, але ж сміливець –
Сам біжить у гай...
Ти, мій хлопче, українець –*

*Чи на світі є країна
Ще миліша за наш край?*

*І в щасливі й злі години
Ми для неї живемо.
На Вкраїні й для України
Будем жити й помremo
(В. Самійленко).*

Це запам'ятай.

*Ще мала, а по барвінок
Вже ходила в гай...
Ти, дівчатко, українка –
Тож не забувай.*

*Вирина стежина рідна
З теплої трави...
Мати наша – Україна,
Не забудьте ви
(В. Терен.)*

- 2. Прочитати уривки із віршів Ліни Костенко. Що треба врахувати читцю при підготовці і читанні віршів громадянської, філософської, інтимної і пейзажної лірики?**

*Шукайте цензора в собі.
Він там живе, дрімучий, без гоління.
Він там сидить, як чортик у трубі,
і тихо вилучає вам сумління.*

*Зсередини, потроху, не за раз.
Все познімає, де яка іконка.
І непомітно вийме вас – із вас.
Залишиться одна лиш оболонка.*

*Не треба думати мізерно...
Безсмертя є ще де-не-де...
Хтось перевіяний, як зерно,
У ґрунт поезії впаде.*

*Митцю не треба нагород,
Його судьба нагородила,
Коли в людини є народ,
Тоді вона уже людина.*

*Чекаю дня, коли собі скажу:
Оця строфа, нарешті, досконала.
О, як тоді, мабуть, я затужу!*

*І як захочу, щоб вона сконала.
І як злякаюсь: а куди тепер?!
Уже вершина, де ж мої дороги?*

*Дуже дивний пейзаж: косяками ідуть таланти.
Сьоме небо своє пригинає собі суєта.
При майстрах ялось легше. Вони – як Атланти
Держать небо на плечах. Тому і є висота.*

Методичні рекомендації до практичного заняття № 10

Виразне читання – це мистецтво відтворення в живому слові думок і почуттів (якими насичений художній твір), а також наміру виконавця і його ставлення до виконуваного твору. Для визначення цього мистецтва користуються також термінами художнє читання, декламація (можна вживати ці терміни як синонімічні).

Виразне читання – це не лише мистецтво виконання художнього тексту, а й предмет навчання цьому мистецтву, і метою такого навчання є формування естетично розвиненого читача, здатного відчувати художнє слово, вміння насолоджуватися прочитаним.

Декламації, мелодекламації та художньому виконанню в дошкільному закладі приділяється багато уваги.

Завдання вихователя – допомогти відчутти велику силу слова, що впливатиме на почуття, думки, волю, характер й здатність отримувати морально-естетичне задоволення від художнього твору. Мистецтвом усного виконання будь-якого тексту є виразне читання (від імені оповідача), напам'ять – декламація (від ліричного героя), а майстерність володіння виконавським словом називають художнім читанням.

Художнє читання – публічне виконання творів літератури (віршів, прози, публіцистики; особливий вид естрадного мистецтва. Процес навчання майстерного виконання творів складний, тому бажано постійно вдосконалювати вміння.

Процес підготовки до виразного читання проходить у такій послідовності:

1. Сприйняття тексту. Відчуття краси і одержання естетичної насолоди від прочитаного через уяву і почуття.

2. Аналіз тексту. Розмірковування над твором, відтворення в уяві створені автором картини, перечитування окремих епізодів, знову переживаючи їхню красу, зіставлення своїх міркування з висновками дослідників.

3. Визначення виконавських задач і шліфування своєї манери виконання.

4. Тренування в декламації.

5. Визначення і уточнення запитань, які треба пояснити.

Хід роботи над текстом складається з таких етапів:

1. Вступна бесіда (слово). Створення атмосфери зацікавленості твором (історичний, соціальний, біографічний, лексичний коментар).

2. Зразкове читання (показ). Взірцеве читання вчителя або підготовленого завчасно учня, прослуховування звукового запису.

3. Поділ тексту на ланки. Для загострення уваги на композиції твору чи окремої її частини і підготовки до наступного читання кожної частини зокрема.

4. Читання окремих частин тексту. Включає коментар до тексту, вправи у вимові важких слів, словосполучень, зворотів, розмітка найважчих частин тексту знаками партитури, обговорення інтонації, техніки мовлення, логіки читання та емоційно-образної виразності.

Прийоми навчання читати виразно:

1. Урахування інтонаційного забарвлення кожного розділового знака.

2. Прийом показу, як наочна ілюстрація для того, щоб викликати в уяві живі картини, бажання прочитати твір.

3. Прийом зіставлення спонукає до обговорення, оцінки і вибору потрібної інтонації, запобігає помилкам (зіставлення виконання учнів і вчителя, двох учнів, відтворення інтонації з відтінком шаржування тощо).

4. Усне малювання сприяє розвитку творчої уяви, допомагає наблизитися до розуміння образів.

5. Бесіда за продуманими запитаннями (мета – зрозуміти смисл, уявити картину, визначити почуття автора, ставлення учнів, знайти кращі інтонації).

6. Хорове читання (позбавити дискомфорту й знайти найоптимальніше звучання).

7. Читання в особах (пошук варіантів виконання, випробування здібностей у різних ролях).

8. Аналіз досягнень і недоліків у техніці мовлення, орфоєпії, наголосах, логіці читання, емоційно-образній виразності (конкретні, суттєві зауваження, співчуття, щира доброзичливість).

9. Уважне слухання (використовуючи грамзапис як зразок, доцільно давати додаткові завдання:

1) вдумливо, уважно прочитати текст очима;

2) прочитати голосно, вслухаючись у власне виконання, або читати текст очима так, щоб відчувати, як він звучить;

3) прослухати цей текст у виконанні артиста і зіставити його інтонаційну редакцію зі своєю).

Вимоги до виразного читання:

1. Відтворення емоційної насиченості твору (внутрішнє «бачення», робота творчої уяви читця – особливо поетичного тексту).

2. Розуміння ідейно-художнього смислу, а не лише фактичного змісту тексту.

3. Уміння висловити своє особисте ставлення, передати зміст і настрої слухачам.

Процес підготовки до виразного читання може включати складання партитури, що є сукупністю умовних знаків, за допомогою яких роблять розмічування тексту, щоб запобігти можливим помилкам у процесі його читання.

Партитура художнього тексту – це графічне відтворення звучання художнього твору. Складаючи партитуру, позначають паузи, наголоси, підвищення й зниження тону, інтонаційні переломи тощо. Партитурні позначки допоможуть учителеві в процесі навчання учнів, особливо коли треба показати, як здійснити інтонаційну фігуру, що не визначена розділовим знаком. Скласти партитуру – означає розмітити текст умовними позначками, які допомагають уникнути логічних помилок у процесі повторних читань.

Складання партитури розпочинається із розчленування тексту на частини, періоди, ланки, мовні такти.

Таблиця реєстру основних партитурних знаків:

Знак	Значення
<u> </u> (пряма лінія під словом)	для позначення логічного наголосу
/ (між словами у тексті)	коротка пауза
// (між словами у тексті)	середня пауза
/// (між словами у тексті)	довга пауза
↑	підвищення тону
→	рівний тон
↓	зниження тону
<u>засумувала</u> (пунктир під словами)	для позначення уповільнення вимови
∩ (лігатура між словами)	для зв'язки слів, вимовлених на одному диханні
{Я твій...} (фігурні дужки)	вказівка на зміну адресата

Голос людини складає враження на навколишніх, служить інструментом впливу. За характером мовного звучання ми судимо про темперамент, світовідчуття мовця. Звукове оформлення мови складає емоційне тло виступу, розмови, що може бути позитивним (приємним) чи негативним (неприємним). Недоліки вимови (крикливість, задишка, хрипота, різкість, гортанність, гугнявість, непарність артикуляції) є «бар'єрами» комунікаційного обміну, «ріжуть вуха». Крім того, помірно звучний голос тонізує нервову систему самого оратора, додає впевненості, створює настрій.

Мовні вади дуже стійкі. З побутового мовлення вони часто «перекочовують» у публічне, у ділове спілкування. Однак офіційна атмосфера, на відміну від невимушеної, вимагає керування голосом, володіння повним стилем вимови, тобто виразного проказування при середньому темпі.

Володіти мовною технікою – це значить домогтися інтонаційної рухливості і виразності, м'якого, вільного, чіткого звучання; уміти користатися нюансами тембру.

Мовний апарат людини, що складається з чотирьох частин: дихальних органів, вібраторів, резонаторів, артикуляторів. Дихальні органи (мускулатура) дозволяють утягувати повітря в легені і виштовхувати назовні. На шляху проходження повітряного струменя через гортань знаходяться голосові зв'язки – вібратори. Це еластичні утворення, розташовані з лівої і правої сторін гортані і витягнуті спереду назад. Передні кінці зв'язок знаходяться під кутом одна до одної. Голос створюється в результаті періодичних коливань цих мовних м'язів, що зближуються і натягуються. Саме в гортані народжується звукова хвиля. Потім вона потрапляє в резонатори (носоглотка, носова і ротова порожнина), що підсилюють і збагачують звучання. Роботу завершують артикулятори: язик, губи, нижня щелепа, м'яке піднебіння. Вони перетворюють музичний тон (голос) у звуки мовлення рідної мови.

Усі частини мовного апарату беруть участь у створенні акустичних характеристик: темпу, голосності, висоти, тембру, ясності і чіткості вимови. Темп – швидкість говоріння – може бути швидким, середнім, повільним. Оптимальною умовою легкого сприйняття є середній темп (приблизно 100 – 120 слів у хвилину). Швидкість мовлення залежить від змісту висловлення, емоційного настрою, життєвої ситуації. Уповільнення дозволяє змалювати предмет, підкреслити його важливість, виділити. Голосність – це інтенсивність звучання, велика чи менша сила вимови, що залежить також від ситуації спілкування, словесного змісту. За висотою голос буває високим, середнім і низької, це залежить від його природи. Українська мова схильна до деякої мінорності, і часто в голосі чуються високі плаксиві нотки, гарною профілактикою проти яких служить зниження тону. Висота звуку повинна змінюватися при вимові, інакше виникає монотонність. Особливе підвищення тону, що супроводжується посиленням словесного наголосу, більшою інтенсивністю наголошеного складу, називають логічним наголосом. Тембр – додаткове артикуляційно-акустичне забарвлення голосу, його колорит, «колір». У кожної людини свій тембр – глухий, тремтячий, дзвінкий, гострий, твердий, оксамитний, металевий і т.п. Ясність і чіткість вимови називаються гарною дикцією. Вона підготовляє мовний апарат до творчого процесу, робить звичною точну артикуляцію всіх звуків. Допомогає виразності слова. Гарна дикція припускає уміння «тримати паузу», різноманітні ритмічну організацію мовлення. Розрізняють фізіологічну (добір подиху), граматичну (розділові знаки), логічну (смыслоразрешительную) і психолінгвістичну паузу (підтекст, емоційне забарвлення).

Систему перерахованих фонетичних засобів (висотних, силових, часових) часто називають інтонацією, а також просодією.

Оратор, співрозмовник, що вміє легко змінювати темп, голосність і висоту мовлення, що володіє гарною дикцією і тембром, може виражати голосом різні почуття і переживання. Це можливо при правильно поставленому мовному

диханні. Його основою є діафрагмо-реберний подих, коли вдих і видих відбуваються за рахунок зміни обсягу грудної клітки внаслідок скорочення діафрагми, міжреберних і черевних м'язів. При вимові після короткого вдиху виникає пауза для зміцнення черевного преса, а потім – довгий звуковий видих, під час якого треба вміти раціонально витратити запас повітря. Розслаблення м'язів, що утримують грудну клітку в розширеному стані, повинне відбуватися поступово, підкоряючись волі мовця. Через ніс вдихають тільки перед початком монологу чи на великих паузах. Неправильний подих породжує недостатню звучність (тобто силу, гнучкість, рухливість), що у свою чергу змінює тембр голосу.

Процес голосоутворення найбільш продуктивний, коли спина пряма, міцна, а руки, плечі, шия, органи артикуляції вільні і не напружені.

Голоси, поставлені самою природою, зустрічаються рідко. Кожна людина може «виховати» голос, тобто розвинути і зміцнити його. Техніка мовлення – важливий елемент культури мовленнєвої діяльності – включає роботу над подихом, голосом, дикцією. Технічна сторона звучної мови піддається тренуванню шляхом спеціальних вправ. Їх треба виконувати регулярно, а також звертатися до них, готуючись до ораторського виступу, до зустрічі з людьми, щоб у момент контакту «бути в голосі».

Практичне заняття № 11

Тема: *Особливості читання прозових творів*

Контрольні питання:

1. Види оповідань. Особливості читання оповідань
2. Казка як літературний жанр. Читання казок.

Література:

1. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії / Г. А. Олійник. – 2001. – С. 24.
2. Горбушина Л.А. Выразительное чтение и рассказывание / Л. А. Горбушина. – М., 1980. – С. 45.
3. Богуш А. М., Аматьева Е., Хаджирадева С. Культура речевого общения детей дошкольного возраста / А. М. Богуш, Е. Аматьева, С. Хаджирадева. – Одеса, 2003. – С. 118.

Завдання:

1. Прочитати оповідання. Чим зумовлюється специфіка виразного читання оповідання?

Маленька історія...

Одного разу в наш двір, до нашого будинку, де багато квартир, прибився маленький котик. Він був гарненький із великими, сірими очима та довгими вусами. Та чомусь він весь тремтів і гірко плакав.

– Чому ти плачеш, і звідки ти узявся? – запитала його стара та мудра кішка нашого двору.

– Я загубився тому, що втік від мами!

Навколо загубленого котика зібралися усі коти і кицьки нашого двору. Ніхто з них не розумів, чому такий маленький, гарненький – і втік від мами?

– Мама кликала мене і моїх братиків їсти, – продовжує котик, – але я хотів ще трішки погратися, і вирішив сховатися від мами та братиків. А через деякий час зрозумів, що заблукав!!!

– Я не знаю, де знаходжусь, допоможіть мені будь-ласка, я хочу до мами!

– зі слізьми на очках, прохав котик.

– Ну, що ж, громадо, раз такий випадок, то давайте допоможемо малому, – сказала наша мудра кішка.

– Але спершу треба тебе покормити, а далі ми підемо до наших сусідів, можливо, вони знають, звідкіля ти прийшов, – сурово подивилася кішка на малого і додала, – не плач, все буде добре!

Вже сонечко сідало, і день йшов до свого завершення, коли раптом...

– Сімка, я вже збилася із ніг в пошуках тебе?!

Розступившись, юрба побачила кицьку трьох кольорів.

– Мама, мамуся! – радісно кривнув малюк.

– Сину, ніколи не втікай від мене, адже я твоя мама і бажаю тобі добра!
– сказала кицька.

– Мама, я більше ніколи не буду втікати, чи відходити від тебе без твого дозволу, а ще я тебе люблю! – відповів маленький утікач.

– Ходімо додому, я скучив за братиками!

Вже пройшло багато часу. Сімка став дорослим і шанованим котом. Мав маленьких, чудернацьких діточок! І частенько розповідає діткам свою пригоду, з посмішкою на устах. Сімка зрозумів, як важливо знати, де малята, адже він зрозумів, що таке батьківська турбота. І завжди просить малих діток говорити, де і куди вони йдуть!

Ми часто зустрічаємо Сімку з дітками, коли гуляємо з донькою, адже він мешкає в нашому будинку, де багато квартир.

2. Прочитати виразно казки. Які вимоги до виразного читання казок?

Повчальна казка про монетку

Жила якось у кишені у хлопчика одна монетка. Вона жила там недовго, бо хлопчик подарував її своїй мамі. Монетці подобалося жити в кишені у хлопчика, тому що там було тепло. Мама віднесла монетку на ринок, натомість отримавши свіже молоко.

Монетка, усвідомивши, що її передали, спочатку засмутилася, а потім стала мислити позитивніше, та чекала з нетерпінням наступної передачі, адже так вона подорожувала по всій країні, побувала на всіх великих ринках, у магазинах, побачила на своєму шляху різних людей та багато інших монет.

Але одного разу вона потрапила до рук одного дуже відомого колекціонера. Це був дуже розумний чоловік, у нього була велика колекція монет зі всієї планети.

Монетка спочатку злякалася, адже тепер їй було не вибратися, тож про подорожі доведеться забути. Колекціонер відмив її, вона стала чиста та блищала, як новенька, що не могло її не радувати. Ніхто раніше так дбайливо до неї не ставився. Вона більше не поневірялася по брудним гаманцях, її більше не впускали в бруд на ринку.

Монетці сподобалося жити в окремій оксамитовій коробочці. По сусідству з нею жили так само й інші монети, якими колекціонер дуже пишався. Він беріг їх від тертя, протирав пил, а найголовніше – нікому не віддавав. Він став для них справжнім господарем. Так монетка знайшла свій дім, де тихо та спокійно, й так само добре, як колись у хлопчика в кишені.

Повчальна казка про те, як оманлива зовнішність

У лісі жила відьма, вона була дуже стара й давно не бачила жодної живої душі. Вона жила сама та нікого не запрошувала в гості.

Одного разу дівчинка гуляла в лісі та побачила будиночок. Дівчинка підійшла ближче та прочитала напис: «Не стукай, а то з'їм» та підпис: «Відьма». Дівчинка була смілива і не злякалася постукати в двері. Та й не знала вона просто, що таке відьма!

Почувши стукіт, відьма дуже здивувалася. Вона відкрила двері та побачила на порозі дівчинку. Дівчинка стояла й посміхалася. Відьма не змогла не посміхнутися у відповідь. Адже вона вже так давно не посміхалася. Відьма пригостила дівчину всім, що в неї було з солодоців. Вони потім довго сиділи та розмовляли, пили чай, їли цукерки – їм було весело удвох. Адже вони були дівчатка. Одна маленька, а інша велика.

А дівчатка люблять секретничати!

Мораль казочки така: не варто думати про людину нічого, поки не визнаєш його добре!

Методичні рекомендації до практичног заняття № 11

При підготовці до заняття звертаємо увагу на синтетичність виразного читання і специфіка читання творів різних жанрів.

Оповідання. Розповідь як елемент твору. Форми викладу думок у розповіді. Авторська розповідь. Усвідомлення експресивності твору. Відтворення зв'язку між дієвими особами. Передача настрою, почуттів, переживань. Оповідь. Правила передачі образу оповідача (вік, стать, характер,

симпатії, антипатії, обставини, ставлення до тих, про кого оповідає). Правила читання оповідань.

Оповідь – своєрідна манера розгортання подій і змалювання образів у художньому творі від першої особи.

Розповідь – важливий елемент епічного й ліро-епічного твору, зображення подій і вчинків персонажів через об'єктивний виклад їх від третьої особи.

Казка. Жанрові особливості казок. Казки про тварин. Героїчні казкові тексти. Соціально-побутові. Тон читання казки. Специфіка читання казки. Творча манера презентації казкового твору. Казкові зачини, їх роль у сприйманні змісту. Казковий діалог як засіб типізації дієвих осіб. Художні особливості та засоби виразності в казковому тексті. Паузи як узагальнення промовленого (особливості читання закінчення казки).

Лабораторне заняття № 3

Тема: *Особливості читання віршованих творів*

Контрольні питання:

1. Вірші. Специфіка читання віршів.
2. Байки. Попередня робота над текстом байки.

Література:

1. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії / Г. А. Олійник. – 2001. – С. 28.
2. Горбушина Л.А. Выразительное чтение и рассказывание / Л. А. Горбушина. – М., 1980. – С. 46.
3. Богуш А. М., Аматыева Е., Хаджирадева С. Культура речевого общения детей дошкольного возраста / А. М. Богуш, Е. Аматыева, С. Хаджирадева. – Одеса, 2003. – С. 123.

Завдання:

1. Прочитати байку. Що треба врахувати читцю при підготовці байки для виразного читання

Білочка

*Пухнату Білочку до себе Лев прийняв,
Навіщо й як – того ніхто не знав,
Бо не довідались сороки-цокотухи;
Вони б усюди брехні рознесли,
Зробили б бугая із мухи:
«І так, і перетак, ми бачили, були».
Дознався я, що Білочка служила,
Нічого не робила;*

*Було їй сказано: нікуди не втікати
І панову хандрю потроху розважати.
Марудна служба, що їй казати;
Аж жижики трусяться скакати,
А тут сиди, очицями моргай.
Наш вік біжить, не скажеш: потривай.
І Білочка свого діждала –
Старенька і беззуба стала;
Пора прийшла –
І службу відбула.
За те чумацький віз орехів наділили;
Хоч слово панове справили,
Аж любо глянути – орех в орех, –
Цілісінькую б зиму, дякуючи, їсти,
Та тільки що ж? Дивись на них:
Дали тоді, як нічим гризти.
Є приказка весела: їж,
Коли роток ще свіж,
А то, як прийде час, зов'яне,
Тоді ніщо вже не загляне
(л. Глібов).*

3. Конкурс читців-декламаторів. Прочитати напам'ять улюблений вірш.

Методичні рекомендації до лабораторного заняття № 3

При підготовці до лабораторного заняття студенти знайомляться з пам'яткою «Як навчитися виразно читати віршовані твори» і пам'яткою декламатора.

Пам'ятка «Як навчитися виразно читати віршовані твори»:

1. Вдумливо прочитати вірш.
2. З'ясувати лексичне значення не зрозумілих тобі слів.
3. За змістом та ідеєю твору визначити настрій, з яким читатимеш твір.
4. У кожному рядку визначити (підкреслити олівцем) стрижневе слово, тобто слово, на яке падає логічний наголос (слово, яке слід інтонаційно голосом виокремити, бо воно найвагоміше в рядку чи реченні).
5. Позначити олівцем паузи:
 - а) кома – ледь помітна пауза (позначка – /);
 - б) двокрапка й тире – помітна пауза (позначка – //).
 - в) крапка – явна пауза із інтонацією завершеності (позначка – ///).
6. Ліворуч від кожного рядка поставити стрілку, що передає тон читання:
 - а) підвищення тону – стрілка вгору (↑);
 - б) зниження тону – стрілка вниз (↓);

в) рівний тон – горизонтальна стрілка (→).

7. Прочитати кілька разів вірш з дотриманням вимог усіх позначок.

8. Читаючи вірш, уявити картини, які виникають, і запам'ятати їх послідовність.

9. Вивчивши вірш напам'ять, виразно прочитати його своїм близьким і з'ясувати, що б вони побажали тобі для кращого прочитання твору. Урахувати їхні побажання.

Пам'ятка декламатора

1. До читання напам'ять повторити про себе текст вірша.

2. Перед тим, як декламувати, зайняти зручну й правильну позу (стати рівно, розправити плечі, набрати потрібну кількість повітря).

3. Назвати автора й твір.

4. Читання вірша можна супроводжувати жестами, проте рухи рук мають бути стриманими, щоб не втомлювати й відволікати слухача.

5. Не поспішати під час читання, набирати повітря рівними частинами під час пауз.

6. Декламуючи, уявляти картини, які озвучуєте, і з відповідним темпом і настроєм передавати їх.

7. Не варто занадто голосно читати вірш, оскільки майстерність у читанні художнього твору визначається передусім темпом, інтонацією, дотриманням пауз, настроєм, а також мімікою, жестами та ін.

Вірші. Відповідність інтонації авторському задумові. Правдивість відтворення живим словом змісту твору через художні образи, почуття й переживання самого автора. Своєрідність інтонації. Ритм як художній засіб. Поділ віршованої мови на відрізки (ритмічні одиниці). Системи віршування. Силабічна. Силабо-тонічна. Основні стопи силабо-тонічного вірша. Хорей, ямб, дактиль, амфібрахій, анапест. Строфа. Сприймання змісту віршованого твору.

Силабічна система віршування – ритмічний лад опирається на однакову кількість складів у віршових рядках з вільним розміщенням наголосів. Рядки силабічного вірша не поділяються на стопи або такти. Для непорушності структури і звучання вірша необхідно акцентувати цілісність піввіршів, рядків із підсиленою вимовою наголошених слів, які втілюють у собі емоційний заряд тексту, і особливо наголошених складів на головних логічних наголосах.

Силабо-тонічний (від гр. – склад і – наголос) – це такий вірш, в якому рядки мають визначену кількість складів і певне слово й емоційне навантаження, звучить значно виразніше, ніж у прозі. Розрізняють п'ять основних стоп силабо-тонічного вірша:

Хорей – двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Ямб – двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Дактиль – трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Амфібрахій – трискладова стопа з наголосом на другому складі.

Анапест – трискладова стопа з наголосом на третьому складі:

Строфа (від гр. – поворот, зміни) об'єднує групу віршових рядків, пов'язаних між собою певною системою рим та інтонацією, має ритмічний і музичний характер, надає завершеності мелодії вірша.

Байка – невеликий, здебільшого віршований алегоричний повчально-гумористичний або сатиричний розповідний твір, в якому недоліки суспільства і людські вади відтворюються в образах тварин, рослин, речей або ж зводяться до умовних людських стосунків.

Байка. Попередня робота над текстом байки. Композиційна будова байки. Передача мови персонажів. Передача характерних рис людей під час читання. Вимоги до читання моралі байки.

ДІАГНОСТИКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З «КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ТА ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ»

Формою підсумкового контролю успішності студентів з курсу «Культура мовлення та виразне читання» є **залік**, який передбачено у I семестрі.

Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, яка використовується у вищому навчальному закладі, з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Шкала оцінювання академічних успіхів студента – 100-бальна. Переведення оцінки в шкалу ECTS та національну шкалу здійснюється за схемою:

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Пояснення
90-100	<i>Відмінно</i>	A	Глибоке і повне опанування навчального матеріалу і виявлення відповідних умінь і навичок.
82-89	<i>Добре</i>	B	Повне знання навчального матеріалу з кількома незначними помилками.
75-81		C	У загальному правильна відповідь з двома-трьома суттєвими помилками.
67-74	<i>Задовільно</i>	D	Неповне опанування програмного матеріалу, але достатнє для практичної діяльності за професією.
60-66		E	Неповне опанування програмного матеріалу, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання.

35-59 35	<i>Незадовільно</i>	<p style="text-align: center;">FX</p> <p style="text-align: center;">незадовільно з можливістю повторного складання екзамену</p> <p style="text-align: center;">F</p> <p style="text-align: center;">незадовільно з обов'язковим повторним курсом</p>	<p style="text-align: center;">Безсистемність одержаних знань і неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни.</p> <p style="text-align: center;">Необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни.</p>
---	---------------------	---	---

Навчальний матеріал курсу поділено на 3 змістових модуля, у межах яких оцінюванню підлягають такі форми обов'язкової навчальної діяльності студентів:

- активність н лабораторних заняттях (3 – 5 балів);
- виконання індивідуальних завдань (1 – 2 бали);
- виконання модульних контрольних робіт (3 – 5 балів);
- виконання завдань для самостійної роботи (3 – 5 балів).

Підсумкова (загальна) оцінка з навчальної дисципліни є сумою рейтингових оцінок (балів), одержаних за окремі оцінювані форми навчальної діяльності: поточне та підсумкове тестування рівня засвоєння теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль); оцінка за підготовку до лабораторних занять; оцінка за ІНДЗ.

Студентові, який виконав усі завдання і за результатами поточного модульно-рейтингового контролю набрав необхідну кількість балів (див. шкалу оцінювання) залік виставляється автоматично. Якщо студент не набрав мінімальної кількості балів, він виконує заліковий тест, який передбачає питання як теоретичного, так і практичного знання матеріалу дисципліни «Культура мовлення та виразне читання».

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С. Д., Чікарьова М. Ю. Мовленнєва комунікація: Підручник / С.Д. Абрамович, М. Ю. Чікарьова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.
2. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна / Б. М. Ажнюк. – К.: Рідна мова, 1999. – 450 с.
3. Актуальные проблемы культуры речи. – М.: Наука, 1970. – 406 с.
4. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. редакцією О. Сербенської: Посібник. – Львів: Світ, 1994. – 149 с.
5. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Уклад. Я.Б. Тимошенко / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К.: Либідь, 1991. – 256 с.
6. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
7. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкіль. виховання. – 2012. – №7. – С. 4–19.
9. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
10. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. 476 с.
11. Богуш А., Аматьєва Е., Хаджирадева С. Культура речевого общения детей дошкольного возраста, Методическое пособие / А. Богуш, Е. Аматьєва, С. Хаджирадева. – Одеса: ПНЦ України., 2003. – 251 с.
12. Богуш А.М. Мова ваших дітей / А.М. Богуш. – К. : Рад. шк., 1989. – 130 с.Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин: Тов «В-во «Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с.
13. Бондар О. Екологія українського слова: аспекти і проблеми / О. Бондар // Мовознавство: Доповіді та повідомлення ІV Міжнародному конгресу україністів. – К.: Пульсари, 2002. – С. 158 – 163.
14. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: Навчальний посібник / Н. В. Ботвина. – К.: АртЕк, 2002. – 205 с.
15. Бублейник Л.В. Світ слова української поезії: Монографія / Л.В.Бублейник. – Луцьк : ВІЕМ, 2011. – 240 с.
16. Вагапова Д. Х. Риторика в интеллектуальных играх и тренингах / Д. Х. Вагапова. – М.: Цитадель, 2001. – 460 с.
17. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови: Навч. Посібник / Г. Й. Волкотруб. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 256 с.
18. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К.: Рад. Школа, 1984. – 160 с.
19. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К.: Рад. Школа, 1990. – 284 с.

20. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови: Навч. Посібник / Г. Й. Волкотруб. – К.: МАУП, 2002. – 208 с.
21. Волощак М. Неправильно – правильно: Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації / М. Волощак. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2000. – 256 с.
22. Волох О.Т. та ін. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / О.Т. Волох, М.Т. Чемерисов, Є.І. Чернов. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Вища шк., 1989. – 334 с.
23. Волощак М. Неправильно – правильно: Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації / М. Волощак. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2000. – 128 с.
24. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення: Метод. посібник для вихователя / Н. В. Гавриш. – Донецьк: Тов. «Лебідь», 1999. – 170 с.
25. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Н. В. Гавриш. – Донецьк: Тов. «Лебідь», 2001. – 218 с.
26. Глущик С. В. Сучасні ділові папери: Навчальний посібник для вищ. та середн. спец. навч. закладів / С. В. Глущик. – К.: А.С.К., 2000, 2002. – 397 с.
27. Голубовська І. В. Основи літературознавства: Навчально-методичний посібник для студентів нефілологічних спеціальностей / І. В. Голубовська. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2008. – 60 с.
28. Голубовська І. В. Українська ділова мова: Дистанційна форма навчання: Навчально-методичний посібник для студентів нефілологічних спеціальностей / І. В. Голубовська. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 124 с.
29. Голубовська І. В., Левківська О. А. Українська мова професійного спрямування: Навч.-метод. посіб. / І. В. Голубовська, О. А. Левківська. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. – 88 с.
30. Голубовська І. В., Охріменко Н. Д. Удосконалення правописних навичок майбутніх фахівців: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей (денної та заочної форм навчання) / І. В. Голубовська, Н. Д. Охріменко. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – 88 с.
31. Горбушина Л.А. Выразительное чтение и рассказывание / Л.А. Горбушина. – М.: Просвещение, 1980. – 175 с.
32. Гореликова М. И., Магомедова Д. М. Лингвистический анализ художественного текста / М.И. Гореликова, Д. М. Магомедова – М.: Рус. яз., 1989. – 152 с.
33. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць, Вип. IV. – К.: КНЕУ, 2001. – 368 с.
34. Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
35. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення / Т. Б. Гриценко. – К.: Видавничий дім «Слово» 2005. – 234 с.

36. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М.С. Грушевський. – К. : Веселка, 1991. – 46 с.
37. Гуць М. В., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у професійному спілкуванні: Навчальний посібник / М. В. Гуць, І. Г. Олійник, І. П. Ющук. Українська мова в професійному спілкуванні: Навчальний посібник. К.: Міжнародна агенція «VeeZone», 2004. 336 с.
38. Дем'янюк М.Б. Реалізація слова в літературному тексті // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2004. – Вип. 16. – С. 11 – 13.
39. Дзюбишина-Мельник Н. Поняття «рідна мова» в контексті сучасних реалій /Н. Дзюбишина-Мельник // Мовознавство: Доповіді та повідомлення ІV Міжнародному конгресу українців. – К.: Пульсари, 2002. – С. 155 – 158.
40. Дзюба І. М. Бо то не просто мова, звуки... : роздуми письменника / І.М. Дзюба. – К. : Рад. письменник, 1990. – 134 с.
41. Діак І. В. Українське відродження чи нова русифікація?: Науч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / І.В. Діак. – К. : [Гранослов], 2000. – 303 с
42. Доленко М. Т. та ін. Сучасна українська мова. – К., 1987. – 350 с.
43. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика. Мюнхен, 1993. – С. 72 – 95.
44. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення: Навчальний посібник / С. І. Дорошенко. – 2-е вид., перероб і доп. – Харків: «ОВС», 2002 – 144 с.
45. Дудик П. С. Стилістика української мови: Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К.: ВЧУ «Академія», 2005. – 368 с.
46. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
47. Єрмоленко С. Я. Національна свідомість і виховання української мовної особистості // Мовознавство: Тези та повідомлення ІІІ Міжнародного конгресу українців / С. Я. Єрмоленко. – Х.: Око, 1996. – С. 224 – 229.
48. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: [монографія] / С. Я. Єрмоленко – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
49. Єрмоленко С. Я., Мацько Л. І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Я. Єрмоленко, Л. І.Мацько. // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28 – 33.
50. Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К. : Наукова думка, 1989. – 220 с.
51. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук, думка, 1984. – 256 с.
52. Загнітко А. П., Данилюк І. Г., Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2007. – 480 с.
53. Закон України «Про дошкільну освіту». – К.: Ред. журн. «Дошкіль. Виховання», 2001. – 33 с.
54. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1996. – 21 серп. – С. 6–11.

55. Зарицька І. М., Чикаліна І. О. Українське ділове мовлення / І. М. Зарицька, І. О. Чикаліна. – Донецьк, 1974. – 128 с.
56. Зубков М. Г. Українська мова: універсальний довідник. – 3-тє вид., випр. і доп. / М. Г. Зубков. – Х.: ВД «Школа», 2008. – 496 с.
57. Ильяш М. И. Основы культуры речи / М. И. Ильяш. – Киев – Одесса: Вища школа, 1984. – 188 с.
58. Караванський С. Пошук українського слова або боротьба за національне «я» / С. Караванський. – К.: Видавничий центр «Акдемія», 2001. – 204 с.
59. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
60. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (стилістика). Фігури і тропи / І. Качуровський. – Мюнхен – К., 1995. – 149 с.
61. Климова К. Я. Віч-на-віч з мовою: Методичний посібник / К. Я. Климова. – Житомир, 2001. – 110 с.
62. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення: Навч. посібник. – 2-е вид, випр. і доп. / К. Я. Климова. – К.: Ліра – К, 2007. – 240 с.
63. Климова К. Я. Українська мова. Тестові завдання для контролю і самоконтролю рівня мовнокомунікативної професійної компетенції: Навчально-методичний посібник для студентів нефілологічних факультетів ВНЗ та працівників закладів освіти / К. Я. Климова. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 99 с.
64. Климова К. Я., Романюк П. Ф. Практична стилістика сучасної української мови: Навчальний посібник для студентів ВНЗ III – IV рівнів акредитації та викладачів-словесників закладів освіти / К. Я. Климова, П. Ф. Романюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 144 с.
65. Коваль А. П. Культура ділового мовлення / А. П. Коваль. – К.: Вища шк., 1982. – 280 с.
66. Коваль А. П. Культура української мови / А. П. Коваль. – К.: Наук. думка, 1966. – 192 с.
67. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. В. Коваль. – К.: Вища шк., 1987. – 349 с.
68. Коваленко С. М. Сучасна риторика: Навчально-практичний посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – С.
69. Козачук Г. О. Українська мова: Практикум / Г. О. Козачук. – К.: Вища шк., 1991. – 397 с.
70. Козачук Г. А. Українська мова для абітурієнтів / Г. А. Козачук. – К.: Вища школа, 1993. – 272 с.
71. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна. – К.: Вища шк., 1993. – 367 с.
72. Кононенко П. П., Кадомцева Л. О., Мацько Л. І. Українська мова: Навч. посібник. / П. П. Кононенко, Л. О. Кадомцева, Л. І. Мацько. – К.: Либідь, 1991. – 224 с.
73. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту: Курс лекцій для студентів філологічного факультету / І. Кочан. – Львів: світ, 1999 – 142 с.

74. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: Збірник вправ і завдань / І. М. Кочан, А. С. Токарська. – Львів: Світ, 1996. – 232 с.
75. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
76. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін.. – К.: Довіра, 2000. – 169 с.
77. Культура мовлення. Посібник для підготовки і проведення уроків. 10 клас / Упорядник Л. А. Бакала – Тернопіль : Мандрівець, 2002. – С.
78. Культура української мови: Довідник / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 394 с.
79. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / Ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. – 571 с.
80. Ладоня І. О. Українська мова: Навчальний посібник для студентів вузів І-ІІ рівнів акредит. / І. О. Ладоня. – К.: Вища школа, 2001. – 157 с.
81. Лобода В. В., Скуратівський Л. В. Українська мова в таблицях: Довідник В. В. Лобода, Л. В. Скуратівський. – К.: Вища шк., 1993. – 239 с.
82. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. – М.: Изд-во „Ось 89”, 1999. – 192 с.
83. Луценко В. Основні поняття і категорії комунікативної стилістики тексту / В. Луценко // Дивослово. – 2007. – № 4. – С. 45 – 49.
84. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 163 с.
85. Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури / А. Матвієнко // Дивослово. – 2004. – № 12. С. 55 – 56.
86. Мацюк З. О., Станкевич Н. І. Українська мова професійного спілкування: Навчальний посібник. – 3-е вид. / З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. – К.: Каравела, 2010. – 352 с.
87. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
88. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: Навчальний посібник / Л. І. Мацько. – К. : Вид. центр "Академія", 2007. – 359 с.
89. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : В.Ц. “Академія”, 2007. – 360 с.
90. Мова і культура / Відп. ред. В. М. Русанівський. – К.: Наук. Думка, 1986. – 184 с.
91. Мельничайко В. Я., Добрянська Т. В. Про культуру нашого мовлення / В. Я. Мельничайко, Т. В. Добрянська. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1991 – 124 с.
92. Мірченко М. В. Вибрані праці з категорійної граматики та лінгвотекстології / М. В. Мірченко. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 256 с.
93. Мова і час: розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1077. – 240 с.

94. Найденов Б.С, Т.Ф. Завадская, Н.М.Соловьева Выразительное чтение / Б. С. Найденов, Т.Ф.Завадская, Н.М.Соловьева. – М. Просвещение, 1972. – 211 с.
95. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Непийвода – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1997. – 303 с.
96. Нікітіна А.В. Аналіз-тест як один із видів лексико-стилістичного аналізу тексту // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту. – 1999. – № 6 (16) . – С. 68 – 73.
97. Нікітіна А.В. Лінгводидактичні засади лексико-стилістичного аналізу // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту. – 1998. – № 9 . – С. 120 – 125.
98. Нікітіна А.В. Роль лексико-стилістичного аналізу у формуванні мовленнєвої особистості // Зб. наук. праць Південний архів. Філологічні науки. – Херсон, 1998. – С. 144 – 149.
99. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. / В. В. Німчук. – К.: Наука, 2002. – 113 с.
100. Огієнко І.І. Історія української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
101. Одинцов В.В. Стилистика текста. – М.: Наука, 1980. – 264 с.
102. Олійник Г.А. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів / Г.А.Олійник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001 – 224 с.
103. Олійник О. Б.Українська мова та література / О. Б. Олійник. – К. : Слов'янський клуб, 1996. – 114 с.
104. Олійник О. Б.Світ українського слова / О. Б. Олійник. – К. : Хрещатик, 1994. – 416 с.
105. Охріменко Н.Д., Підгурська В.Ю. Культура ділової комунікації: Навчально-методичний посібник. – Житомир, 2005. – 124 с.
106. Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. – К.: Вища шк., 1995. – 239 с.
107. Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
108. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
109. Потелло Н. Я. Українська мова і ділове мовлення: Навчальний посібник / Н. Я. Потелло. – К.: МАУП, 2002. – 254 с.
110. Підгурська В. Ю. Культура професійного мовлення: Навчальний посібник для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ з курсу «Українська мова професійного спрямування» / В. Ю. Підгурська. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. – 172 с.
111. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навчальний посібник / О. Пономарів. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
112. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови / О. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
113. Прохорець В. О. Про культуру російської та української мов / В. О. Прохорець. – К.: Райдуг, 1982. – 31 с.
114. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : монографія / Я. Радевич-Винницький. – Львів : СПОЛОМ, 2001. – 223 с.

115. Рожанківський Р. Щодо українського стилю фахової мови / Р. Рожанківський // Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції. – Львів, Львівська політехніка, 1998. – С.43–46.
116. Русанівський В. М. Мова в нашому житті / В. М. Русанівський – К.: Наукова думка, 1989. – 112 с.
117. Русанівський В. М., Єрмоленко С. Я. Життя слова / В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко. – К.: Вид-во при КДУ видавничого об'єднання «Вища школа», 1978. – 192 с.
118. Сагач Г. М.Золотослів: Навчальний посібник / Г. М.Сагач. – К.: Райдуга, 1993. – 378 с.
119. Сагач Г. М. Риторика: Навчальний посібник / Г. М. Сагач. – К.: Ін. Юре, 2000. – 568 с.
120. Сербенська О. А. Культура українського мовлення / О. А. Сербенська. – К.: Центр «навчальної літератури, 2004. – 216 с.
121. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
122. Ставицька Л. Блудний суржик: міф, мова, стиль / Л. Ставицька. // Мандрівець. – 2002. – № 1. – С. 18 – 27.
123. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
124. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія /За ред. І.К.Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 439 с.
125. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1997. – 492 с.
126. Сучасна українська літературна мова: Підручник / За ред. О. Д. Пономаріва. – 2-е вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
127. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А.А. Тараненко . – К. : Наукова думка, 1989. – 256 с.
128. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В.Струганець. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
129. Струганець Л. В. Практикум з культури мови: Методичні рекомендації для студентів філологічних факультетів і факультетів іноземних мов вишів України Л. В. Струганець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2010 . – 92 с.
130. Тараненко О. О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х – 1990-і роки): старі і нові проблеми / О. О. Тараненко // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Х.: Око, 1996. – С. 24 – 34.
131. Ткаченко О. Б. Проблема мовної стійкості та її джерел / О. Б. Ткаченко // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С. 3 – 10.
132. Томан І. Мистецтво говорити / Пер. з чеської / І. Томан. – К.: Україна, 1996. – 269 с.
133. Український правопис / АН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. – 4-те вид., випр. й доп. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.

134. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / Уклад.: С. П. Бибик, І. Л. Махно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта. – К.: УНВЦ «Рідна мова», 1997. – 399 с.
135. УРСР. Закони. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР: Прийнятий на десятій сесії Верхов. Ради УРСР одинадцятого скликання, 28 жовт. 1989 р. – К.: Україна, 1991. – 16 с.
136. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності) / О. Федик. – Львів: Місіонер, 2000. – 300 с.
137. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості: Твори / І. Я. Франко. – Т.16. – К.: Наукова думка, 1955. – С. 251 – 297.
138. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису: Навчальний посібник / За ред.. В. В. Різуна. – 2-е вид. / М. І. Фурдуй. – К.: Либідь, 2005. – 272 с.
139. Чак Є. Барви нашого слова / Є Чак. – К.: Рад. Школа, 1989. 176 с.
140. Чак Є. Складні випадки вживання слів / Є. Чак. – К.: Рад. Школа, 1984. 185 с.
141. Чибісова Н. Г., Тарасова О. І. Риторика: Навчальний посібник / Н. Г. Чибісова, О. І. Тарасова. – К: Центр навчальної літератури, 2003. – 227 с.
142. Шевчук С.В. Ділове мовлення : Модульний курс: Підручник / 4-те вид. – К.: Арій, 2009. –
143. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення / С. В. Шевчук. – К.: Літера, 2000. – 480 с.
144. Шевчук С. В., Кабиш О. О. Практикум з українського ділового мовлення: Навчальний посібник / С. В. Шевчук, О. О. Кабиш. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 144 с.
145. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 2- ге вид., виправ. і доповнен. – К.: Алерта, 2011. – с.67-68.,с.510 – 531.
146. Широков В. А. Інформаційна теорія лексикографічних систем / В. А. Широков. – К.: Довіра, 1998. – 331 с.
147. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Навчальний посібник / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К.: Літера, 2000. – 688 с.
148. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – 823 с.
149. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф.Шульжук. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 408 с.
150. Ющук І. П. Мова наша українська / І. П. Ющук. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2001. – 145 с.

СЛОВНИКИ

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С.Бацевич. К.: Довіра, 2007. – 207 с.

2. Бирик С. П., Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / НАН України. Інститут Української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. – Київ: Довіра, 1998. – 431 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. П. Бусел. – К.; Ірпінь: ВФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / Упоряд. Загнітко А. П. — Донецьк: Вид. «Бао», 2008. — 704 с.
5. Ганич Д. ., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
6. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. – К.: Наукова думка, 2001. – 640 с.
7. Головащук С. І., Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – Київ: Наукова думка, 2010. — 432 с.
8. Городенська К. Граматичний словник української мови: Сполучники / К. Городенська. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007 – 340 с.
9. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. — Львів: Фенікс, 1996. – 368 с.
10. Горпинич В. О. Словник географічних назв України: Топоніми та від топонімічні прикметники. Близько 25 000 слів / В. О. Горпинич. – К.: Довіра, 2001. – 526 с.
11. Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови / О. М. Демська, І. М. Кульчицький. – Львів: Фенікс, 1996. – 223 с.
12. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
13. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – Київ: СП «Кобза», 1993. – 472 с.
14. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К.: Рад. Школа, 1989. – 200 с.
15. Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова. – Дрогобич: Коло, 2010. – 272 с.
16. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Л. Ю. Иванов и др. (общ. Ред.); РАН Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – М.: Флинта. Наука, 2003. – 840 с.
17. Культура української мови : довідник / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 302 с.
18. Куньч З. Риторичний словник / Ред. Л. О. Пустовіт / З. Куньч. – К.: Рідна мова, 1997. – 341 с.
19. Куньч З. Словарь русско-украинских языковых омонимов / З. Куньч. – Київ: Академія, 1997. – 400 с.
20. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

21. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Шевчук С. В. Російсько-український і українсько-російський словник: Відмінна лексика / Л. І Мацько, О. М. Сидоренко, С. В. Шевчук. – К.: Вища школа, 1992 – 225 с.
22. Непийвода Н. Практичний російсько-український словник: найуживаніші слова і слова / Н. Непийвода. – К.: Основа, 2000. – 256 с.
23. Новий російсько-український словник-довідник / Уклад.: С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1996. – 398 с.
24. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: У 4-х томах / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ: вид. Аконт, 1998.
25. Орфоепічний словник української мови: В 2 т. / За ред. М. М. Пещак. – К.: Довіра, 2001.
26. Орфоепічний словник / Уклад. М. І. Погрібний. – К.: Рад. Школа, 1984. – 629 с.
27. Погрібний М. І., Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний – Київ: Рад. школа, 1959 – 603 с.
28. Полюга М. М. Словник антонімів: понад 2000 антонімічних пар / М. М. Полюга – Київ: Рад. школа, 1987. – 173 с.
29. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – К.: Довіра, 2001. – 477 с.
30. Полюга М. М., Калашник В.С. Повний словник антонімів української мови. Словник фразеологічних антонімів української мови («книга-переверт») / М. М. Полюга, В. С. Калашник. – К.: Довіра, 2008. – 864 с.
31. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К. 2006. – 716 с.
32. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2010. – 716 с.
33. Словник іншомовних слів / За ред. Л. Пустовіт. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
34. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Радянська школа, 1985. – 966 с.
35. Словник лінгвістичних термінів / Кротевич Є.В., Родзевич Н.С.; За ред. Є.В. Кротевича. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 235 с.
36. Словник синонімів української мови, у 2-х томах / Бурячок А. А., Гнатюк Г.М., С. І. Головощук та ін. — Київ: Наукова думка, 1999 – 2000.
37. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — Київ: Наукова думка, 1970—1980.
38. Словник української мови. У 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. М. Русанівського. — Київ: Наукова думка, 2010. — Т.1. А — Б. — 911 с.
39. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів / Л. В. Струганець – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
40. Словник труднощів української мови: близько 15000 слів / авт. Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний та ін.: За ред. С. Я. Єрмоленко. — Київ: Рад. школа, 1989. — 336 с.

41. Словник синонімів української мови, у 2-х томах / укл. Бурячок А. А., Гнатюк Г.М та ін. — Київ: Наукова думка, 1999.
42. Словник синонімів української мови: понад 2500 синонімічних гнізд / О.С. Вусик. — Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2013. — 576 с.
43. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів/ За ред. д-ра філол. наук. проф. В. В. Дубічинського. — Х.: ВД «Школа», 2006. — 1008 с.
44. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. — К. : Укр. енцикл, 2000. — 752 с.
45. Яковлева А. М., Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонська. — Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. — 672 с.

ПИТАННЯ ГАРАНТОВАНОГО РІВНЯ ЗНАТЬ

1. Предмет і завдання курсу «Культура мовлення та виразне читання», його проблематика, зв'язок з іншими дисциплінами.
2. Мова як явище лінгвістичне, психологічне і естетичне. Основні функції мови і мовлення.
3. Поняття «культура мовлення». Основні аспекти визначення даного терміна.
4. Співвідношення мови і мовлення.
5. Співвідношення мови і мислення. Співвідношення мови і об'єктивної дійсності. Залежність мовних засобів від умов комунікації та адресату.
6. Мовленнєва ситуація та її роль у реалізації значення слова.
7. Мовленнєвий контекст, його залежність від ситуації мовлення.
8. Мовна норма як центральне поняття культури мовлення.
9. Співвідношення понять «норма» і «правило».
10. Типологія мовних норм.
11. Основні норми словотворення.
12. Основні норми орфоєпії.
13. Основні норми в морфології
14. Основні синтаксичні норми.
15. Лексичні та стилістичні норми.
16. Шляхи оволодіння нормами літературної мови.
17. Поняття української літературної мови як унормованої й кодифікованої форми загальнонародної мови.
18. Стилї мови і мовлення. Основні функціональні стилї мовлення, їх особливості.
19. Функціональні особливості наукового стилю мовлення.
20. Функціональні особливості офіційно-ділового стилю мовлення.
21. Функціональні особливості газетно-публіцистичного стилю мовлення.
22. Функціональні особливості конфесійного стилю мовлення
23. Функціональні особливості розмовного стилю мовлення.
24. Стилї художньої літератури, його особливості та місце серед інших.
25. Лексичне багатство мовлення. Багатозначність.
26. Омоніми, їх типи.
27. Синоніми, їх типи.
28. Антоніми, їх роль для створення лексичного багатства мовлення.
29. Пароніми. Основні норми слововживання слів у тексті.
30. Чистота мовлення. Просторічна лексика, канцеляризми та штампи.
31. Доречність як одна з головних ознак культури мовлення.
32. Уживання іншомовних слів. Причини запозичень.
33. Мовна надмірність і мовна недостатність.
34. Лексика сучасної української літературної мови за сферою її використання.
35. Стилїстичне розширення лексики.
36. Логічність, правильність, точність, виразність як ознаки культури мовлення.

37. Основні засоби формування виразності мовлення. Умови виразності мовлення.

38. Техніка виразного читання і мовлення. Основні завдання виразного читання.

39. Основні методи виразного читання.

40. Логічна виразність мовлення, її основні складові..

41. Виконавський аналіз тексту. Основні його етапи.

42. Постановка творчих завдань як один із етапів виконавського аналізу.

43. Зміст поняття «творче ставлення до прочитання тексту», його роль у роботі над текстом.

44. Поняття підтексту і його значення при роботі над текстом.

45. Партитура художнього тексту як робочий варіант його прочитання.

46. Виконавська майстерність, її складові. Значення виконавської майстерності в підготовці майбутнього педагога.

47. Структурно-інтонаційні особливості й виконавська майстерність казкових творів.

48. Структурно-інтонаційні особливості й виконавська майстерність віршованих творів

49. Структурно-інтонаційні особливості й виконавська майстерність епічних творів.

50. Структурно-інтонаційні особливості й виконавська майстерність драматичних творів.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом і виконується в позааудиторний час, передбачений тематичним планом навчальної дисципліни.

Під час вивчення навчальної дисципліни студенти мають навчитися самостійно мислити, поглибити засвоєні теоретичні знання, опанувати практичні навички прийняття правових рішень. Відповіді на питання мають бути законспектовані, їхнє викладення має бути стислим і чітким, обов'язковими є посилання на використані джерела.

Форма контролю самостійної роботи – перевірка конспекту або обговорення на практичному занятті. Питання, відведені для самостійної роботи, виносяться на поточний і підсумковий семестровий контроль.

Завдання: Охарактеризувати запропоновані тексти, визначивши стиль, мовні особливості на всіх рівнях мови:

Схема стилістичного аналізу тексту

- 1) Довести, що даний уривок є текстом.
- 2) Назвати тип мовлення за характером мовленнєвої діяльності співрозмовників (розповідь, опис, міркування). Свою відповідь аргументуйте.
- 3) З'ясувати структуру тексту (монологічна, діалогічна (полі логічна); прозова, римована). Свою відповідь підтверджуйте прикладами з дібраного висловлювання.
- 4) Зазначити сферу вживання аналізованого уривка. Указати на загальні ознаки тексту (обов'язково ілюструючи відповідь прикладами з тексту).
- 5) Аргументовано визначити функції тексту.
- 6) З'ясувати стиль тексту. Визначити, до якого функціонального стилю сучасної української мови належить даний текст. Назвіть підстиль і жанр:
 - Науковий (власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний, науково-публіцистичний, науково-діловий підстилі, стаття, доповідь, виступ, рецензія, звіт, бібліографія тощо за жанром).
 - Публіцистичний (газетно-журнальний, художньо-публіцистичний, науково-публіцистичний підстилі, стаття у пресі, репортаж, інтерв'ю, дорожні замальовки, нарис, фейлетон, виступ на мітингу тощо за жанром).
 - Художній (прозовий, поетичний за формою, ліричний, епічний, драматичний підстилі, гумореска, усмішка, балада, пісня, казка, легенда уривок із повісті, роману, новели, комедії, власне драми, трагедії тощо за жанром).
 - Розмовний (розмовно-літературний, розмовно-побутовий підстилі, в межах якого стилю використовується і з якою метою – вказати).

- Офіційно-діловий (адміністративно-канцелярський, законодавчий, дипломатичний підстилі, назва документа).

7) Мовні особливості:

а) Фонетичні (наявність асонансів, алітерації, звукових повторів, звуковідтворення та звуконаслідування та їх стилістична роль у тексті).

б) Лексичні (стилістичне забарвлення слів, слова з переносним значенням, наявність антонімів, синонімів, омонімів, архаїзмів та їх стилістичні функції у тексті).

в) Фразеологічні (образні термінологічні, штаповані вислови).

Морфологічні (вживання синонімічних форм – прикметникових чи безприйменникових, синтетичних чи аналітичних, віддієслівних іменників і т.п. – їх стилістична роль).

г) Синтаксичні (перевага деталізованих, поширених чи стислих коротких речень, прямий чи обернений порядок слів, місце підмета, присудка та інших членів речення – їх функції у тексті).

г) Образно-тропеїчні (емоційно-образна лексика, епітети, метафори, інші тропи та способи їх вираження: паралелізми, еліпс, повтори, тавтологія, анафора, епіфора, градація та інші фігури стилістичного синтаксису – їх стилістичні функції).

Текст № 1.

– Людоньки добрі, – гомоніла мама Фрося, – ви ж подумайте й розсудіть! Є в Гриця рідний дядько Максим, а мій брат, значить живе на Донбасі, робить на шиферному заводі. Вдарили Максимові телеграму, щоб приїжджав на весілля. Добре, як не приїде, а коли приб'ється в таку дорогу? А ще ж і Максимовим дітям послали телеграму – Вадикові в Нафтокумськ, Діні в Чернівці й Василеві в Козятин. З Козятина близько добиратись, не страшно, а з отого Нафтокумська? Далечінь яка! Приїдуть, а весілля нема. Ото свято придумала дівка! Що робити?

Всяке радили, та поради не могли зарадити ділу. Страви не пропадуть, запевняли, й напої не скиснуть, втішали.

Текст № 2.

Звертаємося до Вас, дорогі колеги, в драматичний період національної історії. Перед Україною постає гамлетівський вибір: бути чи не бути їй незалежною державою, отже, - бути її народіві творцем власної долі чи й далі лишатися в стані державного, екологічного й культурного занепаду.

У ці дні, коли культурне, науково-інтелектуальне, духовне життя в Україні охоплене глибокою кризою коли над нашою республікою нависла загроза надовго заніміти в лещатах «оновленого Союзу» як унітарної держави, ми не можемо сказати свого слова про сучасне й майбутнє України. Мовчати не маємо морального права.

Текст № 3.

Президія Верховної Ради України п о с т а н о в л я є:

З висновками і пропозиціями комісій Верховної Ради з питань освіти і науки, культури та духовного відродження, гласності та засобів масової інформації, викладеними у довідці «Про державний захист книговидання та преси в Україні в умовах переходу до ринкової економіки», в основному погодитися.

Довідку комісій надіслати Кабінету Міністрів України для належного реагування (додається).

Текст № 4.

Повівав холодний вітрець. З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари. Разно бігли мишасті коненята. Дорога була слизька, і сани йшли в затоки. З обох боків дороги, скільки скинеш оком, розстелилось поле, вкрите снігом, мов білою скатертиною. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов здіймалось з місця. Вітер дужчав. Насунулись снігові хмари і оповили небо. Сонце сховалось за хмари. Посипав сніжок. Василько вйокнув на коней, і вони побігли підтюпцем, наближаючись до лісу, що чорною стіною стояв перед ними. До лісу якраз половина дороги. Ще півгодини треба було їхати лісом. Василько в'їхав у ліс.

Текст № 5.

Пам'ятка – це предмет збереженої матеріальної культури минулого. Таке визначення дає словник.

Пам'ятки історії та культури розрізняються як рухомі й нерухомі. Нерухомі реліквії минулого – це пам'ятки археології та архітектури, монументального мистецтва. До рухомих пам'яток належать твори живопису, скульптури, ужиткові речі, ювелірні вироби, рукописи, документи, книжки.

Пам'яткознавство як наука займається лише нерухомими пам'ятками. Рухомі досліджуються такими науками, як історія, археологія, мистецтвознавство, а також музеєзнавство, архівознавство тощо.

Текст № 6.

Розподіл річок на території України та їх густота визначаються умовами зволоженості території, характером рельєфу, геологічною будовою окремих районів та іншими факторами.

За характером фізико-географічних умов річки України поділяються на три основні групи: річки розчленованих рівнин, гірські та поліського типу. Найпоширеніші – річки розчленованих рівнин, до яких належить більшість приток Дніпра, притоки Сіверського Дінця, Південного Бугу, ліві притоки Дністра й річки степової зони. Для них характерні широкі долини з пологими схилами, звивисте русло. Частина річок цього типу в межах степової зони влітку пересихає.

Текст № 7.

Монолог – одна з двох типологічних форм мовлення; усне або писемне розгорнуте мовлення однієї особи, яке не розраховане на безпосередню словесну реакцію слухача й адресується або самому собі, або іншим особам. Монолог

складніший за діалог. Якщо діалог є вираженням колективного спілкування мовців, то монолог – це індивідуальна мовленнєва діяльність, своєрідна творчість. Монолог як форма цілеспрямованого тривалого словесного акту характеризується більш розгорнутими і складнішими, ніж у діалозі, синтаксичними побудовами, загальною структурно-цілісністю і композиційною завершеністю. Монолог – це вже текст з усіма властивими текстовому масиву закономірностями побудови речення у мовному потоці.

Текст № 8.

Машинний переклад – переклад текстів з однієї природної мови на іншу за допомогою ЕОМ. У сучасних системах здійснюється за участю людини. Об'єктом машинного перекладу є, як правило, науково-технічна література, роблять спроби перекладу художнього. Охоплює два напрями: теоретичний – вивчення процесу перетворення текстів однієї мови у тексти іншої зі збереженням їхнього змісту, розроблення лінгвістичного забезпечення систем машинного перекладу, алгоритмів перероблення мовних об'єктів та засобів їхнього опису, і практичний – автоматизація процесу перекладу, створення мови-посередника та промислових систем машинного перекладу.

Текст № 9.

Вода набагато щільніша, ніж повітря, й сама підтримує рослини, що в ній живуть. У результаті у водяних рослин недорозвинуті або й зовсім відсутні опорні (механічні) тканини. Тому стебла й листя багатьох рослин м'які, гнучкі й легко переміщуються за течією.

Завдяки здатності окремих рослин всією поверхнею вбирати воду з розчиненими в ній речовинами в деяких із них слабо розвинуті коренева система й провідні тканини, а в деяких коріння немає зовсім або навіть якщо і є корінь, який прикріплює рослину до ґрунту, то поживних речовин він не постачає. У ряскових корінь виконує функцію рівноваги.

У водоймах з пологими берегами можна виділити кілька поясів водяної та прибережної рослинності. Біля самого берега водойма оточена поясом земноводних рослин, далі від берега – очеретяний пояс, пояс водяних лілій тощо.

Текст № 10.

Ще й сьогодні ми знаємо про запорожців лише те, що самі вони хотіли світові показати. Під машкарою безжурного гультайства козаки вміли приховувати багатство лицарської культури. На поверхню ці мужні вояки виставили лише частину запорозького побуту. Ми ще й досі засліплені козацькими дотепами, зброєю, стравами, одягом. А це – лише верхній шар запорозької культури. Як же славно подбали наші предки про збереження своїх таємниць! Їх розгадування почалося саме в наш час. До речі, тільки нещодавно ми збагнули, що гопак – не лише запальний танок.

Учені одноголосно стверджують, що в гопакі є елементи двобою воїна в битві з таким же, як він, професіоналом. Фігури танка були цілком застосованими в обставинах реального бою.

Текст № 11.

Дедалі частіше засоби інформації повідомляють про масове отруєння грибами. Не поганками чи мухоморами, а грибами їстівними та доброякісними – сирійжками, печерицями, лисичками. Мікологи й лікарі досі не спроможні прокоментувати це трагічне явище.

А може, в умовах літньої спеки в такий спосіб виявляються наслідки надмірної хімізації сільського господарства чи радіації? Не секрет, що під впливом цих чинників кількість мутацій у природі неухильно зростає. Якщо з цих причин втрачають цілющі властивості здавна знані в народі лікарські рослини, то чому б грибам не втратити їстівних якостей і не набути протилежних?.

Текст № 12.

Толерантність у ставленні до найближчих людей не є виявом безхарактерності. Чимало видатних людей залишили спогади про батьківський дім, про батьків та матері. І от що цікаво: виходить так, що у більшості непересічних людей були виняткові матері! Розумні, терплячі, лагідні. У чім тут справа? Очевидно, видатні люди тому й стали видатними, що мали досить розуму й спостережливості, аби в усьому виділити головне, виділити суть. У матері вони насамперед помічали самовідданість, цінували її любов і її намагання зрозуміти власну дитину.

Кожне наступне покоління відрізняється від попереднього. Тому й кажуть у народі: «Стався до батьків так, як хотів би, щоб діти твої ставилися до тебе».

Текст № 13.

Життя – річ складна і суперечлива. Буває й так, що поразка перетворюється на перемогу. Буває й так, що компроміс виявляється не просто прийнятним, а необхідним.

Галілео Галілей, видатний флорентійський астроном і математик ХУІ століття, після виснажливих допитів інквізиції, під загрозою катувань відрікся від своїх наукових ідей, визнавши їх за ересь. То, може, за це Галілея слід зневажати? Не поспішайте з осудом! Не все в житті однозначне, як може видатися на перший погляд.

Так, Галілей відрікся. Та чого варті слова зречення й каяття порівняно з науковим подвигом, який він після тих слухняних слів здійснив! Адже, перебуваючи під суворим наглядом інквізиції, зневажений багатьма сучасниками, він потайки написав видатну книжку «Бесіда й математичні доведення», якій судилося започаткувати новий напрям у фізиці.

Текст № 14.

Просимо надати кредит з позикового рахунку під розрахункові документи.

Для забезпечення заборгованості за позиками просимо приймати платіжні вимоги, що надаються на інкасо, реєстри рахунків для дрібних відвантажень, реєстри платіжних вимог за внутрішньоміськими рахунками і розрахунками, що приходять через бюро взаємних розрахунків, а також довідки з розрахунків у порядку планових платежів.

Інструкція про безготівкові розрахунки і кредитування по операціях, пов'язаних з рахунками, на відома, і ми забов'язуємося її виконувати.

Директор	(Підпис)	Прізвище
Головний бухгалтер	(Підпис)	Прізвище

Текст № 15.

Квартира № 75 розташована на п'ятому поверсі у четвертому під'їзді будинку. На п'ятий поверх будинку ведуть бетонні сходи. Під час огляду сходів та їх площадок жодних слідів злочину не виявлено. Квартира № 75 розташована від сходів праворуч. Біля дверей квартири на площадці лежить гумовий килимок чорного кольору розміром 30х30 см. На килимку та під ним ніяких слідів не виявлено.

Текст № 16.

20 квітня 2004 року у другій зміні під час мого чергування було розірвано силового кабелю, що живить освітлення штреків.

Внаслідок поганого закріплення пересувної установки МА-45 стався відрив від несучої конструкції і наїзд на кабель, що викликало його розрив. Відповідальний за експлуатацію пересувної установки робітник Кириленко Л.О. порушив правила її експлуатації, що й призвело до аварії.

Вважаю, що необхідно вжити суворих заходів дисциплінарного впливу щодо Кириленка Л.О.

Гірничий майстер	(Підпис)	Прізвище
------------------	----------	----------

Текст № 17.

З жалем повідомляю, що один компресор з партії, відправленої Вами за залізничною накладною № 31 262, прибув в ушкодженному стані.

З акта приймання № 130, що подається, видно, що ушкодження товару викликане неякісним упакуванням.

Згідно з параграфом № 5 нашого договору ми маємо право на знижку з фактурної вартості. Ми згодні прийняти цей товар із знижкою у 15% з його фактурної вартості.

У разі Вашої незгоди ми будемо змушені повернути товар назад з віднесенням усіх видатків на Ваш рахунок.

Просимо відповісти якомога швидше

Директор	(Підпис)
----------	----------

Текст № 18.

Жайворонки поселяються на ланах, на таловинах. Зяблики в лісах, гайках, парках, садах. Незабаром ми почуємо їхні гучні, веселі, весняні пісні...

На ще вогких пагорбках, на схилах зацвіли наші перші весняні квіти – мати-ймачуха. У неї квіти яскраво-жовті, ніби краплини вранішнього сонця. З-під торішнього листа соромливо виставив свою фіолетову квітку сон-трава, щоб не боятися нічного холоду, сон надів на себе пухнасту шапку.

Муха вже гріється на сонечку, ще млява, неповоротка, але вже пряде лапками, гладить ними себе по черевцю.

А по-справжньому сонце починає оживляти все після 21 березня, коли день буде дорівнювати ночі. А далі дні почнуть збільшуватись, а ночі коротшати. Це вже справжня весна. Вона остаточно переможе зиму.

Текст № 19.

Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії, поволі згасаючи і розвіюючись. Небо стало схожим на густо розведену у воді синьку. Одинок над старим вітряком, що мріяв на белебені біля Власівського хутора, вогняною крапелькою все ясніше і ясніше замерехтіла вечірня зоря. Слідом за нею, ніби вигорнутий зненацька з гігантського склепіння печі, сипонув жар, і кожна жаринка, летючи й спалахуючи, зупинилася і повисла всяка на своєму місці.

Тепла, тиха червнева ніч стала оволодівати і землею. Безмежний степ вщухав, корився, ніжнішав від її пестоців.

Текст № 20.

В лісі стало просторіше. В погожі дні синява вільніше просвічувалась у поріділому листі. Сухе золоте листя з підігнутими краями, як крихітні човники, сковзали з гілок, погойдувались, поволі плавали в повітрі, знехотя торкалися землі і при найменшому вітрі знову здіймалися над нею, кружляли над лісовими дорогами, перелітали на поля, Їх сухе шарудіння здавалося прощальним, але траплялося, що лапчастий кленовий лист приляже на соковиту зелень озимини і раптом заграє таким переливом вогненних барв, що не прощанням повіє від нього, а невичерпною силою життя і відродження.

Текст № 21.

Велика вереснева тиша стоїть над землею. Село, зачароване зоряним небом, хороше синіє розкиданими хатками, біля яких пильно дивляться на схід потемнілі соняшники. Дорожнім відволоженим пилом, терпкими коноплями і дозрілими садами пахне ніч. Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко, проллється шипучим соком на траву, і знову тиша, мов у сні, і знову лапаті соняшники, наче матері, простягають на схід обважнілі рики, на яких спочивають голівки малих, повних дрімливого цвіту соняшників.

Місяць ще щедріше оббризував сяйвом оброщені дерева і шляхи, чіткіше обрисовувались розсідлані коні, притишені пісні козаків поривались і поривались на далекі дороги, до укляклих вишняків, до червоних калин.

Текст № 22.

Та ось дід помічає мене, спочатку дивується, а далі чмикає:

– От і пропажа об'явилася! А ми думали, що тебе десь шкоро лупи вхопили.

– І нащо таке несусвітнє було думати? – веселію, бо не схоже на те, щоб гриміло і блискало наді мною.

– Де ж ти на цілий день запропастився? Хіба так можна, дитино? Я виглядав, виглядав тебе, а далі й журитись почав.

– Е?

– От тобі й «е». Хоч би, очмано, кому сказав, куди йдеш. А я тобі щось зробив!

– дідусь викривлює свої великі напатлані брови і вже добряче посміхається.

Текст № 23.

Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти, мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогади про якусь любу, минулу мрію. І ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі, тонко, легко, але невідмінно, невідборонно нагадують вони мені про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу. Мій друже, любий мій друже, створений для мене, як можна, щоб я жила сама, тепер, коли я знаю інше життя? О, я знала ще інше, повне якогось різкого, пройнятого жалем і тугою щастя, що палило мене, і мучило, і заставляло заламувати руки і битись, битись об землю в дикому бажанні згинуть з цього світу, де щастя і горе так божевільно сплелись.

Текст № 24.

У Романихи ослабла корова. Лежала на соломі і сумно дивилася великими сумними очима. Ніздрі дрожали, шкіра морщилася – дрожала ціла у гарячці. Пахло від неї слабкістю і болем страшним, але німим. В таких випадках найбільше жаль, чому худобина не може заговорити і поскаржитися.

– То очевидно, що вона не буде. Може би, й поміг що, якби то кров, а то хтось кинув оком на ню, бодай йому повилізали, то й тепер нема ради..

Так казав Ілаш, що знав до худоби.

– Ой, Ілашку, видно, що не буде, але як її не буде, то й мене не треба. Я цілий свій вік змарнувала, аби коровки дочекатися.

– То, видите, бідному то все не так, а хоть би-с руки зробив по лікті. Та й нічого з того не буде! Уже так є, та й що діяти! Треба якось так жити...

Текст № 25.

На другий день уже було відомо, що чортяка мене не вхопить, бо я вночі ні разу не бухикнув. Тому дід зауважив, що я одчайдух і весь удався в нього, а мати сказала, що я в оглашенного. Після цього ми з дідом презирнулися, усміхнулися, мати посварилась на мене бровами і кулаком, а бабуня вирішила повести свого безклепкого внука до церкви. Там мав я і покаятись, і набратися розуму, якого усе чомусь не вистачало. Та я не дуже цим журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки мені, але й дорослим. І в них теж чомусь вискакували клепки,

розсихалися обручі, губилися ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось втулявся аж у п'яти і на в'язах стирчала макітра.

Текст № 26.

Мабуть, природа створила хлібну зернину в мить високого натхнення, яке потрачене нею і на саму людину. І в чи не найголовнішому слові нашої мови «життя» предки не лише воздали заслужену хвалу жити-годувальнику, а й визнали його правічні заслуги в долі людства. У зернину, у цей маленький тугий злиточок матерії, стільки вкладено життєвої енергії, добра, безсмертя, що його таїна й досі здається нам магічною.

Усе в нас від нього, від хліба.

А втім, і самі ми, кожен із нас - дитина своїх батьків, свого народу й хліба.

Людей, які прийшли з доброю місією, з чистим серцем чи доброю новиною, на нашій землі завжди зустрічали з хлібиною на вишитому рушнику. Короваєм благословляли молодят, без хлібини не можна було зайти в новий дім.

Текст № 27.

Береза, за народними віруваннями, – одне з найдавніших дерев, з яких починалося створення світу. Колись її вважали оберегом від злих духів і нещастя, тому часто садили біля хати, щоб милувала око і захищала садибу. Наші предки вірили, що береза – це дерево русалок, які полюбляють на ній гойдатися, тому на русальний тиждень березу прикрашали шматочками полотна, стрічками, вінками, різними дарами.

З бересту виготовляли посуд. І досі на Поліссі роблять берестяні кошики та великі миски з цього матеріалу.

Вважають, що від слова «береза» утворилася назва місяця – «березень». Це час, коли з берези тече сік – лікувальний весняний напій.

Текст № 28.

Інструкція про порядок приймання молока й виплату грошей населенню

Згідно з чинним законодавством та у зв'язку із введенням Кабінету Міністрів України Декрету «Про порядок розрахунків з приватними особами» ТОВ «Меркурій» установлює такий порядок приймання молока й виплат за нього приватним особам:

1. Філії, які належать ТОВ «Меркурій», можуть приймати молоко від населення України та виплачувати за нього винагороду у встановленому преїскурантом розмірі.

2. Кожен приймальний пункт обласних філій ТОВ «Меркурій» повинен здійснити серію аналізів молока, які затверджені розпорядженням дирекції ТОВ «Меркурій».

3. Згідно з постановою ТОВ «Меркурій» приймальні пункти обласних філій повинні вчасно виплачувати населенню гроші, відповідно до встановлених цін.

Голова ТОВ «Меркурій»

Підпис

Прізвище

Текст № 29.

Троянда - цариця квітів! Нікого не дивує таке означення, бо вона й справді прекрасна. Серед багатьох народів світу побутує безліч легенд і оповідей про цю квітку. Антична міфологія пов'язує появу троянди з народженням богині мудрості Афіни. У Греції продавати троянди й плести з них вінки вважалося за почесні заняття. Запрошені на обід гості вдягали на себе трояндові вінки. Трояндами встеляли дорогу переможним воїнам.

У Єгипті за часу володарювання Клеопатри троянди вирощувалися в надзвичайно великій кількості. Між довгими рядами пальм яскравим полум'ям палахкотіли клумби з червоними, малиновими, вогнисто-оранжевими квітками троянд.

Текст № 30.

Відколи пам'ятаю себе, найбільшим бажанням моїм було якнайшвидше про все на світі дізнатися. Непокоїла мене невгамовна жага до всього незнаного, невідомого, до всього чарівного у своїй недосяжності. Так жадібно мріялося про далекі країни, позначені на глобусі та географічних мапах, так хотілось обійти, об'їздити, облітати, обдивитися навколишній світ. Розповіді про невідомі краї породжували в уяві такі мандрівки, такі неймовірні пригоди в дивовижних умовах, які могли тільки з'явитись у сні.

З глибокою пошаною згадую своїх батьків головним чином тому, що вони достойно виховували своїх дітей у любові і відданості своїй Вітчизні Україні. У нашій сім'ї завжди лунала українська мова, у хаті мали чимало українських книжок, дитинство проходило в атмосфері народних пісень і казок.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Функціональні стилі сучасної української літературної мови

Завдання 1. Вибрати правильну відповідь

1. Науковий
2. Офіційно-діловий
3. Публіцистичний стиль характеризується:

1. Популярним, простим викладом, який орієнтований на швидке сприймання повідомлень; спрямованістю на новизну, динамічність, інформативність; наявністю політичної, морально-етичної оцінки того, про що пишеться або мовиться; авторською пристрастю, переконливістю.

2. Нейтральністю, інформативністю, об'єктивністю, логічною послідовністю, узагальненістю, точністю, лаконічністю, використанням загальнонаукової та спеціальної термінології, вживанням абстрактних (часто іншомовних) і слів у прямому значенні.

3. Стандартністю, уніфікованістю, логічністю, достовірністю, точністю, стислістю, документальністю, переконливістю, емоційною нейтральністю; уживанням літературної лексики активного складу, термінів, особливо адміністративно-канцелярських та суспільно-політичних; формул, мовних і текстових стандартів, штампів.

Норми сучасної української літературної мови

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

Норми літературної мови, що вивчають
правильне написання слів
вживання мовних засобів відповідно
до кожного функціонального стилю
називаються:

1. Орфографічні
2. Стилістичні
3. Словотвірні
4. Орфоепічні
5. Фразеологічні.

Завдання 3. Вибрати правильну відповідь

Вживання лексичних одиниць на зразок:

самий більший (замість найбільший),

сама найкраща (замість найкраща);
перехресток (замість перехрестя),
привичка (замість звичка),
прохожий (замість перехожий)

це порушення норм:

1. Орфографічних
2. Стилістичних
3. Словотвірних
4. Орфоепічних
5. Морфологічних.

Завдання 4. Вибрати правильну відповідь

Вживання лексичних одиниць на зразок:

поступити в інститут (замість вступити до інституту),
звернутися по адресу (замість звернутися на адресу),
приймати участь (замість брати участь);
музей під відкритим небом (замість музей просто неба),
вішати лапшу (замість пускати пил в очі),

це порушення норм:

1. Фразеологічних
2. Стилістичних
3. Синтаксичних
4. Орфоепічних
5. Морфологічних.

Завдання 5. Вибрати правильну відповідь

До основних функцій мови відносяться:

1. Комунікативна та пізнавальна
2. Комунікативна та мислеоформлювальна
3. Комунікативна та інформативна
4. Комунікативна та апелятивна.

Завдання 6.

1. Знайти правильну відповідь:

- а) мова – засіб оволодіння суспільно-історичним надбанням людства;
- б) у писемному оформленні мови не дотримуються норм орфографії і пунктуації;
- в) мова – величезне надбання людського суспільства, основна форма національної культури і насамперед – першооснова літератури;

- г) завдяки мові відомі думки, спосіб життя людей, що жили в сиву давнину.

2. Функціями мови є:

- а) орфографія і пунктуація;
- б) комунікативна;
- в) формування і формулювання думки;
- г) акумулятивна.

3. Всі висловлювання правильні, крім:

- а) обмін думками, життєвим досвідом здійснюється в процесі мовлення;
- б) мовленнєва діяльність можлива лише в суспільстві;
- в) у процесі спілкування мовлення не ділиться на відрізки, що мають певну протяжність і членуються на більш-менш завершені частини;
- г) мовлення є сукупність мовленнєвих дій, кожна з яких має власну мету, що впливає із загальної мети спілкування.

4. Знайти правильні висловлювання:

- а) мова – засіб, а мовлення – процес;
- б) мовлення має дві форми існування: зовнішнє (усне, письмове) та внутрішнє;
- в) мова і мовлення може існувати поза суспільством і не задовольнити його потреби;
- г) мова складається з великої, але кінцевої кількості елементів, в мовленні кількість елементів безмежна, нескінченна.

5. Визначити правильні висловлювання:

- а) при спілкуванні наявність співрозмовника не обов'язкова;
- б) речення основна одиниця спілкування;
- в) спілкування – це обмін інформацією, передача певної інформації однією людиною іншій;
- г) спілкування здійснюється в мовленнєвих актах.

6. Культура мовлення – це:

- а) результат процесу говоріння, усний чи письмовий, який твориться на основі законів, правил даної мови, що становлять її норми;
- б) багатство словникового запасу, різноманітність граматичних конструкцій, художня виразність, логічна структурність;
- в) досконале володіння мовою її нормами в процесі мовленнєвої діяльності;
- г) використання в мовленні складносурядних та складнопідрядних речень.

7. Культура мови розробляє правила ...

- а) побудови словосполучень і речень;
- б) вимови;

- в) наголошення;
- г) слововживання;
- д) формотворення;
- є) милозвучності мови.

8. Залежно від змісту і будови текст та його частини поділяються на такі смислові типи:

- а) роздум (міркування);
- б) розповідь;
- в) вірш;
- г) опис.

9. Сучасна літературна мова:

- а) місцеві діалекти не перебувають у взаємозв'язку;
- б) це мова оброблена і впорядкована вченими, письменниками та іншими культурними діячами;
- в) відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує державну діяльність, культуру, пресу, художню літературу, науку, театр, державні установи, освіту, побут, людей;
- г) за своїм походженням пов'язана з місцевими діалектами, бо виникла на їх основі.

10. Основоположником нової української літератури по праву вважається:

- а) П. Гулак-Артемівський;
- б) І.Котляревський;
- в) Т.Шевченко;
- г) Г.Квітка-Основ'яненко.

11. Літературне мовлення буває:

- а) внутрішнє;
- б) усне;
- в) синтаксичне;
- г) писемне.

12. Знайти правильні твердження:

- а) мовні норми є обов'язковими для всіх її носіїв;
- б) чергування звуків д-дж, с-ш та інші у дієсловах першої особи однини теперішнього часу не є нормативними;
- в) мовною формою виступає будь-яке мовне явище – звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, словосполучення; речення, що сприймається як зразок;
- г) найголовніша ознака літературної мови – це її унормованість, властиві їй норми.

13. Знайти правильні твердження:

- а) висока мовна культура є свідченням культури думки;
- б) норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному і писемному мовленні;
- в) знання всіх розділів мовної системи дає змогу говорити і писати правильно;
- г) щоб говорити і писати правильно не обов'язково вміти добирати в конкретній ситуації спілкування найбільш вдалі, доречні мовні засоби слова, словосполучення, речення.

14. Указати правильні твердження:

- а) усі ознаки мовлення підпорядковують найголовнішій – правильності;
- б) правильність мовлення – дуже об'ємна і складна ділянка культури мовлення;
- в) правильність мовлення поділяється на орфоепічну та граматичну;
- г) знання усіх розділів української мови та її діючих норм не забезпечує вміння говорити правильно;

15. Точність мовлення створюється за таких умов:

- а) милозвучності;
- б) знання предмета мовлення;
- в) володіння мовленнєвими навичками говорити про щось, використовуючи багатство мови;
- г) знання мови.

16. Логічність мовлення

- а) характеризує зміст висловлювання і забезпечує його смислову послідовність;
- б) негативно впливає на розуміння змісту висловлювання слухачем або читачем;
- в) має багато спільного з точністю;
- г) виявляється в точності вживання слів і словосполучень, у правильності побудови речень, у смисловій завершеності тексту.

17. Умови багатства і різноманітності мовлення такі:

- а) вживання одних і тих же іменників в різних відмінках;
- б) постійне удосконалення і збагачення власного мовлення;
- в) багатство словникового запасу кожної людини;
- г) уміння використовувати у своєму мовленні різні мовні засоби.

18. Для чистоти мовлення характерним є відсутність:

- а) діалектизмів;
- б) лайливих слів;
- в) ввічливих слів;
- г) слів-паразитів.

19. Визначити умови доречності мовлення:

- а) висока вихованість людини, рівень її культури, моральних якостей;
- б) розуміння необхідності доречності мовлення;
- в) володіння культурою мовлення і спілкування за допомогою мови;
- г) не обов'язкове знання мови, її функцій, форм і різновидів.

20. Виразність мовлення включає такі засоби як:

- а) емоційно забарвлені слова і вирази;
- б) інтонація;
- в) логічний наголос;
- г) офіційно-ділові.

21. У спілкуванні заведено звертатися на Ви при звертанні до одного співбесідника, якщо він:

- а) молодший за віком та посадою;
- б) незнайомий;
- в) малознайомий;
- г) старший за віком та посадою.

22. Мовленнєвий етикет проявляється у:

- а) ввічливості та чемності;
- б) постійному втручанні в розмову інших;
- в) пошані та повазі;
- г) стриманості та такті.

Завдання 8.

1. Позначити рядок, у якому всі варіанти відповіді є найбільш прийнятними для реальної практики функціонування мов у сучасній Україні:

- а) Українська мова на території України є державною, а російська – мовою національних меншин;
- б) Українська мова на території України є державною, а російська – офіційною мовою;
- в) Українська і російська мови на території України є державними;
- г) Обидві мови на території України є державними, але українська мова є державною офіційною, а російська – тільки державною.

2. Який варіант з наведених нижче найбільш прийнятний для тексту ділового стилю, враховуючи його точність і об'єктивність?:

- а) У результаті проведених реформ фірма отримала високий процент прибутків;
- б) У результаті проведених реформ фірма отримала 5 відсотків доходів;
- в) У результаті проведених реформ фірма одержала приблизно 5 процентів прибутків;
- г) У результаті проведених реформ фірма одержала 5 процентів прибутків.

3. Позначити рядок з правильним варіантом перекладу словосполучень на протяженні часа, на рідном языке, к сведению слушателей:

- а) на протязі години, на рідній мові, до відома слухачів;
- б) протягом години, рідною мовою, до відома слухачів;
- в) на протягу години, на рідній мові, з відома слухачів;
- г) на протязі години, рідною мовою, до ведення слухачів.

4. Який варіант з наведених нижче найбільш прийнятний для ділового стилю, враховуючи його прагнення до об'єктивності, доказовості й переконливості:

- а) У ході проведення експерименту будуть здійснюватися наступні заходи;
- б) У ході проведення експерименту здійснюватимуться наступні заходи;
- в) У ході проведення експерименту здійсняться оригінальні методи;
- г) У ході ведення експеримента мають бути у нагоді оригінальні методи.

5. Який варіант з наведених нижче найбільш прийнятний для тексту ділового стилю, враховуючи його прагнення до ясності й точності:

- а) Освітянське суспільство України зацікавлене діяти по всіх напрямках Болонського процесу;
- б) Освітянська громадськість України зацікавлена діяти в усіх напрямках Болонського процесу;
- в) Освітянська громадськість України зацікавлена діяти по всіх напрямках Болонського процесу;
- г) Просвітницька громадськість України зацікавлена діяти по усім напрямкам Болонського процесу.

6. Вибрати правильний варіант перекладу словосполучень

директору інститута, начальнику отдела, директору завода химреактивов, следующий вопрос:

- а) директору інституту, начальнику відділу, директору заводу хімреактивів, слідує питання;
- б) директорів інституту, начальників відділа, директорів заводу хімреактивів, слідує запитання;
- в) директорів інституту, начальників відділу, директорів заводу хімреактивів, наступне питання;
- г) директору інституту, начальнику відділа, директору заводу хімреактивів, наступне запитання.

7. Позначити варіант, найбільш прийнятний для ділового стилю, враховуючи його впливовість і спрямованість на позитивний результат:

- а) Завдання щодо будівництва об'єкта поки що не виконане, тому вважаємо за необхідне вжити наступні заходи...;
- б) Ви не виконали завдання щодо будівництва об'єкта;
- в) Завдання щодо будівництва об'єкта не виконане, тому слід терміново вжити наступні заходи...;

Завдання 9. Установити правильну відповідність:

Офіційно-діловий стиль української літературної мови формувався в такій послідовності:

1. У час, коли землі України стали складовою частиною князівств – Великого Литовського та Молдавського. У нових історичних умовах українська мова функціонувала в статусі державної, тому інтенсивно розвивалася, особливо розквітнув офіційно-діловий стиль (грамоти, літописи, актові книги та ін.).

2. У період «золотого десятиліття», коли на всіх українських землях спостерігається відродження офіційно-ділового стилю. У цей час було зроблено спробу створити стандарти на окремі групи документів.

3. У період, найціннішою пам'яткою якого вважається «Руська правда» – звід (тобто систематизація) законів, укладений на основі традицій звичаєвого права (цей документ став основою «Литовського Статуту», а також широко використовувався при складанні зведення законів московської держави – «Уложенія».

4. Після того, як за українською мовою було офіційно закріплено статус державної в нових історичних умовах почалося відродження й удосконалення офіційно-ділового стилю. З'явилося чимало словників ділової мови різних типів.

5. Основними джерелами цієї доби стали конституції (зокрема конституція П. Орлика), універсали, листи гетьманів, актові книги та ін.

6. У цей час ділова українська мова обслуговувала лише деяку політичну та ідеологічну літературу, законодавчі акти, тобто реалізувалася як писемна форма офіційно-ділового стилю. Розвивалися переважно монологічні жанри службової мови, зокрема *дипломатичне звернення* – вітальні промови українською мовою на зустрічах представників зарубіжних країн, проголошення тостів на офіційних урядових зустрічах.

7. У цьому столітті офіційно-діловий стиль мав можливість розвиватися лише в південній Україні, де завдяки реформам Франса Йосипа українська мова здобула статус однієї з крайових мов, що уможливило її вживання в місцевому управлінні, судочинстві, на транспорті, у торгівлі, у різних сферах культурного життя міста і села.

Завдання 10. Визначте стиль і стильовий різновид поданого тексту. Аргументуйте свою думку (укажіть мовні та позамовні засоби, характерні для цього стилю)

У Росії формула «української зради» або нелояльності щодо Москви позначається трьома прізвищами: «Мазепа – Петлюра – Бандера». Це майже як «Мир – Труд – Май», «Православие – Самодержавие – Народность» або «Свобода – Рівність – Братерство», тільки воно ще й римується. Для російського історичного міфу усі ці три прізвища функціонально необхідні, але позначають вони не абсолютних ворогів, а абсолютних зрадників. Перший ніби зрадив того, хто створив Російську імперію (хоча внесок самого Мазепи в її створення й досі неоцінений),

другий теж ніби когось зрадив – чи то ворогів, чи то захисників Російської імперії. Третій – не зрозумів великого щастя жити вже в радянській імперії.

Завдання 11. До якого стилю належить поданий нижче текст. Назвіть його основні ознаки, мовні засоби та сферу використання

Як вважає більшість славістів, епіцентром поширення слов'янських мов була Україна. «Те, що слов'янська прабатьківщина була між Карпатами, Придніпров'ям (заходячи далеко на лівий берег Дніпра) і Пінськими болотами, на території, де з найдавніших часів панує чисто слов'янська топоніміка, є в наш час загально визнаним», – стверджує російський мовознавець В. Кипарський. «Найвірогіднішою, на наш погляд, є гіпотеза про середньодніпровсько-західнобузьку прабатьківщину слов'ян», – уточнює інший російський мовознавець Ф. Філін. Це дає підстави припускати, що сучасна українська мова як автохтонна, найбільшою мірою і в найбільш чистому вигляді успадкувала ту мову, яка лягла в основу всіх слов'янських мов (За І. Ющуком).

Завдання 12. До якого стилю належить поданий нижче текст? Назвіть його основні ознаки, мовні засоби та сферу використання. Поставте необхідні розділові знаки.

Хірург працював з надзвичайним натхненням і любов'ю. Ніколи ще не хотілося йому так палко врятувати життя людині як зараз. Іван лежав перед ним у глибокій нестямі але його могутня воля до життя передалася лікареві і сповнила його вщерть. Він забув свою втому свої безсонні ночі і працював як після живодайного сну і освіжної ванни працював легко і радісно і сонце що зазирнуло було на хвилину з-за хмар в операційну мов усміхнулось йому наче обіцянка щастя. Так сила опору смерті помножила силу лікаря і цю силу лікар вертав хворому. Вливши йому ще раз протигангренозної сироватки і півлітра крові хірург велів дати оперованому теплого вина й гарячого чаю і довго зогрівати його в ліжку. Згодом у того почав помічатися пульс порожевіли щоки і Карналюк відкрив очі (За О. Довженком).

Завдання 13. (Самостійно). У реченнях, відібраних з газет, допущено відхилення від норм. Визначити тип анормативів. Які норми порушено? Подати правильні варіанти.

1) Широкого поширення дістала заочна форма навчання. 2) Гості познайомились із підприємством. 3) Дякуємо за чуйне відношення до самотніх людей. 4) Не раз чуємо звинувачення в адрес нашої молоді. 5) Ця провідна думка була сконцентрована в лекції-діалозі, яку зробив кандидат філософських наук.

Завдання 14. У реченнях, відібраних з газет, допущено відхилення від норм. Визначити тип анормативів. Які норми порушено? Подати правильні варіанти.

1) Він співставляв різні випадки. 2) Це не вартує нашої уваги. 3) Посаду головного інженера заступив В. Рябокiнь. 4) Прогулом рахується неявка на роботу. 5) Широкого поширення дістала заочна форма навчання.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абзац (нім. *absatz*, букв. – перерва, пауза, уступ) – частина тексту (або весь текст) від одного відступу до другого, яка містить одне, кілька чи й багато пов'язаних логічно речень, що становлять певне відносно завершене семантичне і граматичне ціле.

Абсолютні синоніми – слова, у яких структура значення має тотожній набір сем, наприклад: *мовознавство – лінгвістика, воротар – голкіпер*.

Абстрактна лексика (лат. *abstractus* – віддалений, відхилений) – частина лексичного складу мови, які виявляють і передають певну абстрактність, уявні поняття: *щастя, визначний, підсумовувати*. До абстрактних слів належать належать іменники з відповідними суфіксами *-ість, -от(а), -ин(а), -анн(я), -ени(я)* та ін. (*турботливість, гіркота, виховання, доручення*).

Автор (лат. *auctor* – засновник, творець, письменник) – особа, яка сама створила певний писаний твір: науковий, художній, мистецький тощо; особа, якій належить певний винахід, проект і т. ін.

Активний словник – це запас слів, які мовець активно використовує в усній та писемній мові. Слова А. с. не мають ознак застарілості чи незвичної новизни. Залежно від рівня освіченості, кола інтересів, роду занять людина послуговується від 1000 до 7000 слів.

Алегорія (грец. *allegoria* – іносказання) – спосіб художньо-стилістичного зображення, який має в своїй основі приховування конкретної особи (осіб), явищ, предметів під певними конкретними художніми образами: *сова – мудрість, лисиця – хитрість*.

Алітерація (лат. *ad* – до, при і *littera* – буква) – поетико-стилістичний прийом добору слів, який полягає в повторенні однотипних за певною ознакою приголосних звуків – в одному чи кількох рядках – з метою посилення, підвищення інтонаційної виразності вірша, а на цій основі і його емоційності, значеннєвої важливості:

Осі́нній день, осі́нній день, осі́нній!

О сині́й день, о сині́й день, о сині́й!

Осанна осені, о сум! Осанна.

Невже це осі́нь, осі́нь, о – та сама

(Л. Костенко).

Алогізм (грец. *a* – префікс, що означає заперечення, відсутність, і *logismos* – судження, вислів) – літературний прийом, який полягає у навмисному порушенні (розриві) логічного зв'язку з метою створення комізму, іронії і т. ін.

Аналогія (грец. *analogia* – відповідність) – стилістичний прийом, за якого одне явище розкривається через інше, близьке до нього за певною ознакою.

Анафора (грец. *anaphora* – винесення нагору) – стилістичний прийом, створений рефреном, який полягає в повторенні тих самих звуків, слів (інколи й речень) на початку двох або кількох суміжних рядків:

Вона була задумлива, як сад.

Вона була темнава, ніби сад.

Вона була схвильована, мов сад.

Вона була, мов сад і мов не сад

(М. Вінграновський).

Антитеза (грец. *antithesis* – протиставлення) – мовний зворот, вислів, у якому різко протиставляються думки, явища, риси характеру, поведінка особи тощо з метою посилення враження від мовленого – сказаного чи написаного: *Коли в душі ні доброго, ні злого, – Пропаща юність і життя пропаще* (М. Вінграновський).

Антоніми (грец. *anti* – проти і *опута* – ім'я) – пари слів, які семантично протилежні одне одному: *день – ніч, весело – сумно, далекий – близький*.

Арготизми (франц. *argot* – жаргон) – ненормативні слова, сполучення слів у мовленні осіб, яких характеризує аморальна, навіть злочинна поведінка: *вертухай – конвоїр, шпана – члени тюремної спільноти* та ін.

Архаїзми (грец. *archaios* – давній) – застарілі слова, сполучення слів, морфологічні форми слів і синтаксичні конструкції, які належать до пасивної лексики, використовуються зрідка з певною стилістичною функцією: *брань – битва, сudeць – музикант, буй – хоробрий*.

Афоризм (грец. *aphorismos* – визначення, вислів) – короткий влучний, оригінальний вислів, узагальнена глибока думка, зручна для запам'ятовування: *Я знаю, що нічого не знаю* (Сократ).

Багатозначність (полісемія) – здатність слова мати одночасно кілька значень. В українській мові більшість слів належать до багатозначних.

Багатство мови засвідчується вмінням мовців використовувати велику кількість мовних одиниць – слів, словосполучень, речень.

Благозвучність – звукова організація тексту; гармонійне звучання певних мовних елементів, що сприяє легшому засвоюванню змісту і надає йому емоційного забарвлення. Виразними засобами милозвучності, до яких належать рима, анафора,

епіфора, різні звукові повтори, широко користуються поети, журналісти. Звукова організація тексту – суттєва умова літературної майстерності.

Білінгвізм – двомовність, одночасне володіння двома мовами: рідною і нерідною.

Варваризми (грец. *barbarismsos*, від *barbaros* – чужоземець) – іншомовні слова, які не до кінця засвоєні літературною мовою, зовнішньо певною мірою суперечать її лексико-граматичним нормам, але не мають власне української національно-мовленнєвої заміни: *Finita la comedia* (виставу закінчено).

Виразність мови – одна із важливих комунікативних її ознак, це такі особливості структури вислову, які підтримують увагу та інтерес слухачів або читачів.

Власне українська лексика, питома українська лексика – слова, що утворилися в українській мові в період формування історичного розвитку. Питомих слів у словниковому складі української мови майже 90 %.

Внутрішнє мовлення – мовлення-мислення кожної особи про себе, про інших, але тільки для себе.

Волюнтативна функція мови – вираження волі щодо співрозмовника: прохання, запрошення, порада, спонукання тощо.

Вульгаризми (лат. *vulgaris* – простий, грубий) – непристойні, лайливі слова, які з моральних причин перебувають поза нормами літературної мови. Вживаються переважно в художніх творах для надання їм побутового колориту і є ознакою низького морального рівня дійових осіб: *мармиза, жерти, дідько лисий*.

Гармонія (грец. *harmonia* – зв'язок, співзвучність, злагодженість) мовлення – естетично-стилістична якість мовлення, в якому органічно поєднані його зміст і форма, а також об'єктивне і суб'єктивне.

Гіпербола (грец. *hyperbole* – перебільшення) – стилістичний прийом надмірного перебільшення позитивних або негативних якостей особи (осіб), предмета, дії задля художнього увиразнення їх: *Так ніхто не любив. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання* (В. Сосюра).

Гносеологічна функція (пізнавальна) мови. За допомогою мови людина пізнає світ. На відміну від тварини, вона користується не тільки власним досвідом, але й тим, що пізнали до неї її попередники та сучасники.

Голос – сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків, які видає людина (або тварина, що дихає легенями) за допомогою голосового апарата; звуковий потік, що утворюється внаслідок коливання голосових зв'язок.

Градація (лат. *gradatio* – поступове підвищення, посилення) – стилістична фігура, спосіб мовлення, яким забезпечується його логічна й емоційна єдність, поступовість, і рівномірність у розгортанні подій, образність і виразність: *Місто, премісто, прамісто моє!* (Л. Костенко).

Гумор (лат. *humor* – волога, рідина) – стилістичний прийом комічного сприймання й відображення смішного в житті, характері людини – найчастіше в доброзичливому, жартівливому тоні.

Демінутиви (лат. *deminutus* – зменшений) – виразні стилістичні засоби усного й писемного емоційного мовлення із семантикою зменшеності, пестливості, голубливості, згрубілості, зневажливості, інтимності: *котище, зіронька, тихесенький*.

Демонстративна функція мови – підкреслення вираження за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності.

Дикція – чітка, правильна вимова слів, складів і звуків, важлива складова культури мовлення.

Діалектизми – елемент загальнонародної мови, що має діалектну віднесеність, територіально обмежені у своєму вживанні слова: *бульба, бараболя, крумблі* – картопля; ненормативні мовні одиниці, використання яких надає мовленню, зокрема художньому, місцевого колориту, характеризує особу, особливо її літературно-мовленнєву зрілість:

Діалог (грец. *dialocos* – розмова, бесіда) – форма усного й писемного мовлення; розмова між двома особами; переговори, вільний обмін думками.

Домінанта – основне, стрижневе слово у складі синонімічного ряду.

Доречність мовлення – неодмінна ознака стилістично досконалого, довершеного, бездоганного за своїм змістом і структурою мовлення, яка найбільше відповідає тій конкретній ситуації, за якої і задля якої реалізується мовлення.

Запозичення (іншомовні слова) – слова, засвоєні українською мовою з інших мов: *факультет, конституція, джем*.

Евфемізм (від грец. *euphémia* – утримування від неналежних слів, пом'якшений вираз) — заміна грубих або різких слів і виразів м'якшими, а також деяких власних імен – умовними позначеннями: *американець* замість *афроамериканець*, *людина іншої орієнтації* замість *людина нетрадиційної орієнтації*.

Екзотизми (грец. *exotikos* – чужий, іноземний) – обмежено використовувані зрозумілі іншомовні слова, які слугують стилістичним засобом створення особливого колориту: *сакля, бай, фазенда* та ін.

Експресія (лат. *expressio* – вираження) – інтенсивна виразність, емоційність мовлення, створювана певними фонетичними, лексичними, граматичними засобами мови, які стилістично, функціонально завжди перебувають поза межами мислено-почуттєвої нейтральності.

Експресивна функція мови. Вона полягає в тому, що мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

Естетична функція мови виявляється в тому, що за допомогою мови людина може сприймати красу і передавати її іншим людям, бути творцем культурних цінностей. Мова є першоелементом культури.

Емотивне (емоційне) мовлення – мовлення неконтрольоване, породжуване короткочасними бурхливими переживаннями людини (її люттю, гнівом, жахом, відчаєм або ж раптовою великою радістю).

Епітет (грец. *epitheton* – прикладка) – різновид метафори, образне, здебільшого прикметникове означення: *золота осінь, залізний характер*.

Епіфора (грец. *epiphora* – перенесення, повторення) – стилістичний прийом, протилежний анафорі; повторення однакових звукосполучень, слів, сполучень слів наприкінці віршованих рядків з метою посилення виразності, мелодійності висловлюваного: *Страшний калейдоскоп: в цю мить десь хтось загинув. В цю мить. В цю саму мить. У кожному із хвилин* (Л. Костенко).

Жаргон (франц. *jargon*, від галло-романського *gargone* – базікання) – специфічні слова чи вирази, які характерні для певного жаргону, тобто мовлення якоїсь соціальної чи професійної групи людей. Розрізняють студентський жаргон, дитячий жаргон тощо.

Ідентифікаційна функція мови. Ідентифікація (від лат. *identifico* – ототожнюю) – уподібнення, установлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак.

Інверсія (лат. *inversio* – перестановка) – мовленнєво-стилістичний засіб, який полягає в зміні звичайного, усталеного порядку слів у реченні. Певний член речення (інверсований, протиставлений) інтонаційно виділяється і сприймається мовцями як особливо важливий.

Інтонація (грец. *intonare* – голосно вимовляти) – обов’язковий елемент і засіб мови під час її реалізації в усному мовленні; постійний засіб вираження не тільки певного змісту, а й експресивно-емоційних відтінків сказаного окремою особою, певне стилістичне спрямування сутності її мовлення. Формується інтонація такими засобами, складовими мовлення, як його мелодика, інтенсивність, тривалість звучання, наголошене виділення певного складу в слові, логічний наголос, ритм, тембр, темп, пауза.

Інформація (лат. *informatio* – роз’яснення) – комунікативно-стилістичний спосіб мислення-мовлення, що виявляється у структурах розповідних речень, якими виражається повідомлення про які-небудь події, чийось діяльність, про все пізнаване чи вже пізнане людиною.

Іронія (грец. *eigoneia* – букв, удаване незнання) – прихований глум, глузування; стилістичний прийом, який полягає в невідповідності між прямо висловленим змістом і тією його прихованою сутністю, що легко вгадується.

Історизми – слова застарілі або ті, що старіють, які перейшли чи переходять до пасивної лексики через дуже обмежене використання їх у мові у зв’язку із зникненням предметів, явищ, понять, які вони позначають, історизми використовуються переважно в художніх текстах, у яких відтворюється минувшина.

Каламбур (франц. *calembour* – гра слів) – дотеп, стилістичний прийом, основу якого становить використання різних значень якогось одного слова або кількох семантично різних слів, які схожі фонетично, своїм звучанням: *Діти мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, доглядав вас – Де ж мені вас діти?* (Т. Шевченко).

Калька (франц. *calque* – копія) – слово (зрідка сполучення слів), яке утворюється буквальним перекладом морфемних частин слова з іншої мови: укр. *відмінник* – з рос. *отличник*.

Канцеляризми – стійкий шаблон, трафарет із офіційно-ділового стилю як-от: реалізація завдань, з метою посилення контролю тощо.

Кліше (франц. *cliché* – відбиток) – стереотипне, «готове» сполучення слів, яке використовується в певних мовленнєвих ситуаціях, контекстах. Функціонально вони досить активні (особливо в публіцистичному мовленні), в багатьох випадках не

позбавлені виразності: високі договірні сторони, з метою підвищення якості продукції тощо.

Книжна лексика – словниковий склад мови, що використовуються у писемних різновидах літературної мови

Койне (грец. *koiné dialektos* – спільне наріччя) – варіант певної мови, яка сформувалась на базі кількох наріч; не зовсім нормативне утворення, засіб спілкування різномовних груп населення. У Давній Греції своєрідне койне становила так звана загальнонародна грецька мова.

Кодифікація мови – упорядкування, тобто очищення літературної мови від усього, що суперечить її природі, і опанування всього, що мову збагачує.

Композиція (лат. *compositio* – складання, розташування) – будова, структура, розташування і взаємний зв'язок складових частин певного цілого, найчастіше художнього твору, в якому його частини, складові, образи, пейзажні малюнки поєднані в одне тематичне ціле, сприймаються компактно.

Комунікант – людина, яка послуговується мовою.

Комунікат – текст, продукт мовної діяльності.

Комунікація (лат. *communico* – спілкуюся з кимось) – спілкування двох, кількох чи багатьох осіб, під час якого передаються певні знання, інформація.

Комунікативна функція мови. Суть її полягає в тому, що мова використовується для комунікації – інформаційного зв'язку між членами суспільства (лат. *communicatio* – спілкування).

Комунікативно-стилістичні функції – комплекс тих якостей (ознак, прикмет, особливостей) мовлення, яких досягають найдоцільнішим з усіх поглядів використанням мови, її ресурсів у кожній конкретній мовленнєвій ситуації.

Конотація (лат. *con* – разом і *notatio* – позначення) – додатковий семантико-стилістичний відтінок, який накладається на основне значення слова, надає йому певного експресивного, емоційного забарвлення — урочистості, невимушеності, фамільярності тощо.

Контекст (лат. *contextus* – тісний зв'язок, з'єднання) – частина тексту, в якій будь-яке слово чи речення реалізується сповна, виявляє свій комунікативний потенціал, конкретизується, індивідуалізується семантично й стилістично.

Конфесійний (сакральний) стиль – стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства.

Крилаті слова – влучні, образні, звороти мови і окремі слова, які, як правило, містять іносказання (алегорію).

Культура мови – рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Наука про культуру мови – окрема галузь мовознавства, яка, використовуючи дані історії літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ.

Культура мовлення – це дотримання сталих мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, невимушене, цілеспрямоване, майстерне вживання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Культураносна функція мови виявляється, передусім, у тому, що людина, пізнаючи мову свого народу, прилучається до джерел неповторної духовності нації, з часом стає її носієм і навіть творцем.

Лексика (грец. *lexikos* – словесний) української мови – вся сукупність наявних в українській мові слів – літературно-нормативних і діалектних.

Лексика емоційна – стилістично найбільш забарвлена, стосується почуттєвої сфери людини.

Лексика загальноживана – слова й лексичні сполучення слів, якими користується кожен, хто володіє певною мовою.

Лексика іншомовна – лексика, запозичена з інших мов, здебільшого являє собою терміни, тобто слова однозначні, тому позбавлена виразної емоційності.

Лексика книжна – сукупність слів, які характерні переважно для офіційно-ділового і більшості жанрів наукового стилю мови. Вона має своєрідну й виразну стилістичну спрямованість, зорієнтованість.

Лексика офіційно-ділова – лексика офіційно-ділових документів. Стилiстичні функції цієї групи лексики обмежені.

Лексика пасивна – сукупність рідко вживаних слів і сполучень слів – термінів і застарілих слів (архаїзмів), деяких інших шарів лексики (професіоналізмів тощо).

Лексика професійно-виробнича – назви виробничих процесів, матеріалів, знарядь праці та ін.

Лексика розмовна – лексика щоденного побутового використання, характерна переважно для розмовно-побутового стилю мови і мовлення.

Лексика термінологічна – сукупність наукових, науково-технічних тощо термінів, які стилістично найбільш нейтральні і з виразною стилістичною метою використовуються тільки епізодично.

Лексико-семантичні групи слів – такі групи повнозначних слів, кожна з яких своєрідна лексично, семантично і за виконуваними стилістичними функціями.

Лексична стилістика – вчення про функції, зумовлені семантикою слів; комплекс знань про стилістичне використання повнозначних і неповнозначних слів і вигуків.

Логічний наголос – знак особливого виділення голосом певного слова в реченні, чим підкреслюється його смислова важливість у структурі речення.

Логічність мовлення – продумане, виважене, семантично й структурно впорядковане мовлення, сутність якого відповідає усталеним реаліям життя.

Марковані (франц. *marquer* – відмічати) слова – слова, які вживаються переважно в одному чи двох стилях мови, тобто функціонально обмежені, напр.: річечка, річенька (значення зменшеності, голубливості), річище (значення згрубілості, зневажливості). Особливо типові для художнього й розмовно-побутового стилів мовлення.

Мелодика (грец. *Melôdos* – співучий) мовлення – інтонаційне оформлення мовленого, говореного, сказаного, яке полягає в зміні висоти голосу усного мовлення, що надає мовленню певного інтонаційного забарвлення, тональності.

Метафора (грец. *metaphora* – переміщення, віддалення) – найпоширеніше тропейне використання мовних одиниць; художній засіб, який полягає в переносному вживанні слів або сполучень слів, наприклад: *Дніпро дримає, вишні горять*.

Метонімія (грец. *metonymia* – перейменування) – лексико-семантичне перенесення назви з однієї групи осіб, предметів, явищ на іншу, яке перебуває з ним у певному зв'язку: *читати Шевченка замість читати твори Шевченка*.

Мислетворча функція мови. Вона полягає в тому, що мова є засобом формування думки, оскільки людина мислить за допомогою мовних форм.

Міжстильова (нейтральна) лексика – слова, не закріплені за яким-небудь стилем.

Мова – особлива специфічна система знаків, з допомогою яких люди спілкуються, обмінюючись з іншими своїми думками й почуваннями.

Мовлення імпровізоване (лат. *improvisus* – несподіваний, непередбачений) – мовлення, тематично й стилістично зорієнтоване, але попередньо не підготовлене (наприклад, виступи на зборах тощо), породжене конкретністю мовленнєвої ситуації.

Мовна надмірність – вада мовлення, повторення тієї самої думки в межах одного речення.

Мовна недостатність – випадкове пропущення слів, необхідних для точного вираження думки.

Мовні одиниці – різнотипні елементи мови, її складові. До основних, визначальних мовних одиниць належать фонемі (звуки), морфемі (корені слів, афікси), слова, словосполучення, члени речення і речення.

Монолог (грец. *monos* – один і *logos* – слово, вчення) – мовлення окремої особи, мовлення із самим собою; розгорнуте мовлення в драматичному творі, яке адресується передусім глядачам.

Наголос – елемент усного мовлення, виділення найбільш звучної частини слова, який у багатьох випадках використовують для розрізнення семантики слів із тих самих фонем, звуків (приклад і приклад).

Народна етимологія (грец. *etymologia*, від *etymon* – істина і *logos* – слово, вчення) – виразно стилістичне явище, яке пов'язане з переосмисленням і ненормативною перебудовою іншомовних (зрідка й рідних) слів за зразком фонетично близьких слів рідної мови. Зв'язок між парами таких лексем суто зовнішній: *гульвар* (ненормативне слово) і *бульвар*, *полуклініка* і *поліклініка*, *скупілянт* і *спекулянт* і т. ін.

Науковий стиль – стильовий різновид мови, який обслуговує наукову сферу. Йому притаманні попереднє обдумування висловлювання, його логічна стрункість, точність у поясненні фактів.

Неологізми (грец. *neos* – новий і *logos* – слово, вчення) – нові слова, які з'являються в мові для того, щоб позначити, назвати нові поняття, явища, процеси.

Номінативна функція мови – функція називання. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, кількостей, ознак тощо.

Норма, нормативність мови й мовлення (лат. *norma* – правило) – найважливіша сутність, ознака всенародної літературної мови і мовлення окремої особи; сформоване у кожного вміння всебічно користуватись мовою в її соціально усвідомлюваних і усталених формах, кожна з яких має статус літературної норми.

Образність мовлення – спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприймання людиною навколишнього світу і себе самої в ньому.

Однозначність, моносемія – наявність у слова тільки одного значення, наприклад, журнал, відмінок, октава тощо.

Оказіоналізми (лат. *occasionalis* – випадковий) – в усіх випадках стилістично виразні, індивідуально-авторські неологізми, лексеми, які всенародно (навіть у всіх жанрах певного стилю) не використовуються. До них найчастіше вдаються в художніх текстах.

Оксюморон (грец. *oxymoron* – дотепно-безглузде) – стилістично незвичне поєднання семантично протилежних чи віддалених слів, якими створюється і виражається нове контрастне поняття, уявлення: *гірка радість, дзвінка тиша, красномовне мовчання*.

Омографи (грец. *homos* – однаковий і *grapho* – пишу) – слова з різною семантикою, які розрізняються лише наголосом.

Омоніми (грец. *homos* – однаковий і *onyma* – ім'я) – слова, які мають різне лексичне значення, але однакове написання і звучання.

Омофони (грец. *omorphones* – однозвучний, від *homos* – однаковий і *phone* – звук) – слова, які утворені з однакових фонем, але відрізняються семантично і написанням.

Омоформи – слова, які збігаються в звучанні і написанні в одній або декількох формах.

Ораторське (лат. *orator*, від ого – говорю) мистецтво мовлення – висока стилістична майстерність, досконалість виголошуваних промов, використання задля цього лексичних, граматичних (особливо синтаксичних), інтонаційних, жестикуляційних, мімічних, пантомімічних мовних засобів, які одночасно поєднують у собі і глибоку логіку, і таку ж почуттєвість, емоційність висловлювання.

Орфоепічні мовні норми – усталені способи, зразки вимови окремого звука, найрізноманітніших поєднань звуків, які характеризуються, пояснюються у формі мовноорфоепічних правил.

Офіційно-діловий стиль – стильовий різновид мови, який обслуговує законодавство, адміністративно-господарську діяльність та інші ділянки життя, пов'язані з діловодством і документацією.

Пароніми (грец. *para* – біля, поряд і *ὄνομα* – ім'я) – однокореневі слова, які належать до тієї самої частини мови, мають різне або частково інше лексичне значення, однак близькі між собою фонетично, різняться афіксом (афіксами) чи окремими звуками або тільки одним звуком (фонемою): *особистий* – *особовий*, *адресат* – *адресант*.

Пауза (грец. *pausis* – припинення) – тимчасова, але завжди стилістично вагома зупинка, перерва у мовленні.

Персоніфікація (лат. *persona* – особа і *fasio* – роблю) – троп, стилістичний прийом наділення неживих предметів, явищ природи якостями людини.

Перцепієнт – людина, що сприймає мислені сигнали, які посилає під час проведення телепатичного сеансу інша людина (індуктор).

Питання риторичне – реченнева фігура з вигляді запитання, якою не передбачається відповідь.

Підтекст – прихована суть думок і почуттів, що впливає з тексту, виявляється в діалогах, репліках, авторських ремарках.

Плеоназм – частковий збіг значень слів, що утворюють словосполучення: *пам'ятний сувенір, народний фольклор*.

Повтор, повторення – стилістична фігура, яка полягає в повторенні того ж самого слова з метою виділення якого-небудь явища, ознаки. У поетичному мовленні це рефрен.

Полілог (грец. *poly* – багато і *logos* – слово, вчення) – прямий обмін думками між кількома, багатьма особами.

Полісемія (грец. *poly* – багато і *sema* – знак, значення) слів – наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох, кількох чи багатьох значень.

Порівняння – троп, стилістичний прийом, який полягає у поясненні одного предмета через інший, близький до нього за певною ознакою (ознаками). Порівнювальна частина речення починається здебільшого сполучником (як, мов, немов, наче, неначе, буцім, ніби та ін.).

Правильність мовлення – одна із комунікативних ознак мови, повна відповідність мовлення нормам літературної мови, одна з основ мовленнєвої культури.

Просторіччя – сукупність лексем, які не входять до складу літературної мови, але в багатьох випадках близькі до літературно-мовленнєвої нормативності. Використання їх не обмежене певною територією: квартал (зам. квартал).

Професіоналізми – слова або вислови, притаманні мовленню певної професійної групи осіб.

Пряма мова, пряме мовлення – дослівне відтворення сказаного чи написаного ким-небудь. Стилiстична сутність його (як і непрямого мовлення) завжди визначається змістом, способом реалізації, інтонаційним оформленням тощо.

Публіцистичний стиль – стильовий різновид мови, який використовується для агітації та пропаганди. Це стиль суспільно-політичної літератури, газет, журналів, публічних виступів тощо.

Репліка (грец. *repiico* – повертаю назад, відбиваю) – окреме висловлювання особи, яка бере участь у розмові – в діалозі чи полілозі.

Речення – основна комунікативна мовна одиниця, для категоріальних ознак якої характерні предикативність, модальність, відносна закінченість змісту, логічна сутність, структурно-синтаксична організованість, інтонаційна оформленість.

Рима – одна з фонетико-стилiстичних ознак мовлення, його інтонаційного оформлення. Сутність рими полягає в дотриманні певної милозвучної узгодженості

в розташуванні однакових чи близьких звуків у кінці слів. Розрізняють рими чоловічі, жіночі, бідні, багаті, парні, перехресні та ін.

Риторика (грец. *rhētorikē* – ораторське мистецтво) – розділ стилістики, теорія і практика мовленнєвого красномовства, ораторського мистецтва.

Розмовна мова – слова і вирази, що вживаються у сфері невимушеного розмовно-побутового спілкування і своїм емоційно-оцінним, стилістичним забарвленням протиставляються нейтральним лексичним засобам.

Розмовна лексика – словниковий склад мови, що має знижене стилістичне забарвлення і використовується в усних різновидах мови – невимушеній бесіді, побутовій розмові тощо.

Розмовний стиль – стильовий різновид мови, який використовується у повсякденному неспеціальному спілкуванні.

Семема – повнозначне слово з властивим йому лексичним значенням, семантична одиниця мови.

Синекдоха (грец. *synekdoche* – співвіднесення) – троп, різновид метонімії, завжди досить виразне мовленнєво-стилістичне явище, сутність якого полягає в перенесенні значення з одного слова на інше за певною ознакою.

Синоніми (грец. *synonymos* – однойменний) – слова (зрідка сполучення слів), які тотожні або близькі за своєю семантикою, але відрізняються за звучанням і написанням: *байдужий – апатичний; організація – об'єднання*.

Синонімічний ряд – група слів, об'єднаних синонімічними відношеннями: *метелиця, заметіль, сніговиця, завірюха, хуртовина*.

Сленг (англ. *slang* – жаргон) – сукупність своєрідних жаргонізмів, лексичний і стилістичний шар розмовних, напівнормативних слів, якими позначається грубувато-фамільярне, інколи й гумористичне ставлення мовця до об'єкта мовлення: *гуру* (знаюча людина).

Слова-паразити – стилістично, функціонально зайві, небажані, значеннєво безплідні слова, сполучення слів, які затемнюють смисловий сенс сказаного чи написаного: *ну..., тес-то як його* та ін.

Слово – мінімальна змістова одиниця мови, найпоширеніша одиниця мови й мовлення з певним лексичним значенням (повнозначні слова), або із значенням релятивним, відносним (службові слова), або слова із здатністю виражати певне

волевиявлення людини, її почуття, яке при цьому не називається (вигуки).
Стилістично найважливішими є слова повнозначних частин мови.

Словосполучення – лексико-семантична й граматична цілість щонайменше двох повнозначних слів, поєднаних підрядним або сурядним зв'язком. З погляду стилістичного тільки потенційно вагоме, комунікативної функції воно не виконує.

Спонукальні речення – найбільш (порівняно з розповідними і питальними реченнями) стилістично виразні речення, якими виражається спонукання когось до чогось (наказ, вимога, заклик, запрошення, заборона, застереження, умовляння, благання тощо).

Старослов'янізми – слова, запозичені із старослов'янської мови (фонетичні старослов'янізми, морфологічні, семантичні). Вони стилістично виразні, забарвлюють мовлення відтінком минувшини, старовини, урочистості або й гумору, іронії: *Умре муж велій в власяниці* [одяг з волосся тварин] (Т. Шевченко).

Стилетвірні ознаки стилю – особливі стильові ознаки (переважно лексичні, фразеологічні, граматичні), певною й особливою сукупністю яких створюється мовна й мовленнєва своєрідність кожного окремого стилю, його очевидна й менш виразна індивідуальність.

Стилі (лат. *stilus* – букв, паличка для письма) літературної мови – особливі лексичні, граматичні різновиди мови, кожен з яких становить відносно окрему підсистему мови — з усіма властивими їй мовними одиницями і стилістичними функціями (стилістемами).

Стилістика (лінгвостилістика) – розділ науки про мову; лінгвістичне вчення

Стилістична норма – усталена й суспільно усвідомлювана функція (функції) мовної одиниці.

Стилістична система української літературної мови – вся сукупність стилістичних функцій, які усталились у мові за всіма її одиницями і які закономірно пов'язані між собою, взаємно доповнюють одна одну.

Стилістично обмежена лексика – лексика, яка використовується переважно тільки в певній сфері мовлення (лексика офіційно-ділова, професійно-виробнича тощо).

Суржик – різновид нормативного мовлення, яке певною мірою супроводжується спотвореними словами рідної мови або інших мов, зокрема російської: *бельйо, бумага, без надобности* та ін.

Сюжет – послідовне розкриття подій, усього змісту твору, яке виявляється в образному змалюванні дійових осіб, художньому й життєво вірогідному відтворенні стосунків між ними.

Табу (франц. *tabou*, від полінезійського *tapu* – заборонений, священний) словесне – слова і сполучення слів, використання яких заборонене або обмежене певними позамовними чинниками, причинами (моральними, релігійними, політичними та ін.) — марновірством, пересудами, забобонністю тощо або прагненням уникнути в мовленні слів грубих, вульгарних, неетичних і т. ін.): дідько замість чорт.

Тавтологія (грец. *tautologia*, від *tautos* – те саме і *logos* – слово, вчення) – стилістичний прийом, який полягає в спеціальному чи непередбаченому повторенні тих самих, спільнокореневих або близьких за значенням слів: ***Початок занять починається о восьмій годині.***

Текст (лат. *textum* – сплетіння, побудова, зв'язок) – писемний або усний мовленнєвий масив, найчастіше багатослівна семантична й граматична єдність, утворена одним чи кількома реченнями, що виражає завершену думку; поєднання слів «від крапки до крапки» або певний словесний відрізок мовлення, який графічно розчленований кількома чи багатьма крапками.

Тембр голосу – специфічне забарвлення голосу, створюється обертонами, що супроводжують основний звуковий тон. Відображає емоції.

Темп (лат. *tempus* – час) мовлення – швидкість вимови елементів мови, її одиниць. Стилістично важливий мовленнєвий засіб, який по-різному впливає на слухачів.

Терміни (лат. *terminus* – межа) – здебільшого слова з найменш виявленою стилістичною функцією; їх визначальна ознака — однозначність, через що терміни найбільшою мірою використовуються в мовленні науковому. Без певної сукупності спеціальних термінів неможливе наукове мислення, жодна із сфер точних і усвідомлюваних мовцями знань.

Тон – відповідний нюанс звукової організації мовлення.

Точність мови – одна з визначальних комунікативних ознак, яка полягає в тому, що кожному з мовних одиниць потрібно використовувати з тим лексичним значенням, яке вже усталилось у всенародній мовленнєвій практиці. Вона найбільше пов'язана з його нормативністю, правильністю і логічністю мовлення.

Троп (грец. *tropos* – зворот) – мовностилістичний засіб, який полягає у вживанні слова чи сполучення слів у переносному значенні.

Фатична функція мови – це функція встановлення контактів, звертання уваги на себе, «підготовка» потенційного співрозмовника до сприйняття інформації.

Фраза – завершений словесний зворот, що виражає закінчену думку.

Фразеологізми (грец. *phrasis* – зворот і *logos* – слово, вчення) – семантично й граматично пов'язані сполучення слів, а також речення, які використовуються в мові як її усталені і здебільшого легко й образно сприймувані одиниці.

Функційний стиль – це різновид мови, який обслуговує ту чи іншу сферу суспільно-мовленнєвої практики людей і характеризується сукупністю засобів.

Художній стиль використовується при написанні художніх творів – романів, повістей, оповідань тощо. Основна його особливість – образність, створення образів мовними засобами.

Чистота мови – одна із комунікативних ознак культури мови, вживання засобів вислову, які відповідають літературній мові.

Штамп мови, мовлення (нім. *stampfe* – печатка, відбиток) – літературні слова, сполучення слів, які здебільшого вживаються традиційно, за досить усталеною мовленнєвою звичкою. Це мовні моделі, звичні для мовлення в межах більшості жанрів публіцистичного стилю: зустрітися з метою обговорення питання (пор. зустрітися, щоб обговорити питання), а також образні, але занадто часто вживані сполучення слів: *біле золото – бавовна, чорне золото – вугілля чи нафта*.

Штучна мова – штучно створена мова із своєрідною лексикою, граматиною й фонетичними особливостями. Використовується мовцями як мова допоміжна і з певною комунікативною функцією (есперанто, інтерлінгва, волапюк, ідо та ін.).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
Змістовий модуль 1.....	7
Мова і мовлення в житті людини	
Змістовий модуль 2.....	9
Норми сучасної української літературної мови	
Змістовий модуль 3.....	11
Виразність мовлення й структурно-інтонаційна організація тексту	
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ.....	12
ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ.....	13
ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ.....	14
ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ.....	16
Змістовий модуль 1.....	17
Мова і мовлення в житті людини	
Практичне заняття № 1.....	18
<i>Культура мови та виразне читання як навчальна дисципліна</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 1.....	20
Практичне заняття № 2.....	27
<i>Функціональні стилі української мови. Науковий і офіційно-діловий стилі мовлення</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 2.....	32
Практичне заняття № 3.....	40
<i>Публіцистичний і конфесійний стилі української мови</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 3.....	42
Практичне заняття № 4.....	45
<i>Художній і розмовний стилі української мови</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 4.....	48
Лабораторне заняття № 1.....	49
<i>Модульна контрольна робота</i>	
Методичні рекомендація до лабораторного заняття № 1.....	54
Змістовий модуль 2.....	54
Практичне заняття № 5.....	56
<i>Нормативність мовних одиниць. Типологія норм</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 5.....	58
Лабораторне заняття № 2.....	61
<i>Шляхи оволодіння нормами літературної мови</i>	
Методичні рекомендація до лабораторного заняття № 2.....	64
Практичне заняття № 6.....	67

<i>Лексичне багатство мови</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 6.....	69
Практичне заняття № 7.....	71
<i>Типові помилки у слововживанні</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 7.....	74
Практичне заняття № 8.....	75
<i>Лексика сучасної української літературної мови за сферою її використання</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 8.....	77
Практичне заняття № 9.....	81
<i>Модульна контрольна робота</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 9.....	94
Змістовий модуль 3.....	95
Практичне заняття № 10.....	96
<i>Техніка усного мовлення. Підготовка тексту до читання й аналізу</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 10.....	98
Практичне заняття № 11.....	102
<i>Особливості читання прозових творів</i>	
Методичні рекомендація до практичного заняття № 11.....	105
Лабораторне заняття № 3.....	105
<i>Особливості читання віршованих творів</i>	
Методичні рекомендація до лабораторного заняття № 3.....	106
Діагностика знань студентів	
З «Культури мовлення та виразного читання».....	109
ЛІТЕРАТУРА.....	111
ПИТАННЯ ГАРАНТОВАНОГО РІВНЯ ЗНАНЬ.....	122
САМОСТІЙНА РОБОТА.....	124
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА.....	134
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	143